

ŞANLIURFA KÜLTÜRÜ SÖZLÜĞÜ

ŞANLIURFA KÜLTÜRÜ SÖZLÜĞÜ

Hazırlayanlar:

Mehmet H.ÖCAL
Selâhaddin E.GÜLER
Remzi MIZRAK

ŞURKAV YAYINLARI: 25

ŞURKAV

Şanlıurfa Kültür, Eğitim, Sanat ve Araştırma Vakfı
Yayınları No : 25

Birinci Basım : Temmuz 2001

ISBN 975 - 7394 - 23 - 8

ŞURKAV

Balıklığöl Civarı Narinci Sok. No : 4

Tel-Fax : 0.414.215 65 27 (Pbx)

ŞANLIURFA

Kapak : Sabri KÜRKÇÜOĞLU

Dizgi : Selâhaddin E. GÜLER

Baskı : Urfanın Sesi / Özdal Matbaacılık Tesisleri

Tlf : 0.414 3132934 Fax: 0.414 3124890

ŞANLIURFA

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ /IX

Abdi/ 1

Abgar/ 1

Abgar Efsânesi/ 2

Açanal, Miftâhizâde Hasan/ 3

Adem/ 4

Akabe/ 4

Akçakale/ 4

Akyüzler Evi/ 5

Akziyaret/ 5

Arış/ 6

Asbap Gecesi-Kına Gecesi/ 6

At-Atçılık/ 6

Atatürk Barajı/ 7

Atatürk Ormanı/ 8

Ay Tanrısı Sin Tapınağı (Ehulhul)/ 8

Ayataç, Mustafa/ 9

Aynzeliha Gölü/ 10

Aziz Petrus ve Aziz Paulus Kilisesi/ 11

Bakırcılık/ 11

Başlık Parası/ 12

Bazda Mağaraları/ 12

Bedesten (Bkz. Kazzaz Pazarı)/ 13

Bediüzzaman Mezarlığı/ 13

Berdel (Değiştirme)/ 13

Bettâni el-Harrâni/ 13

Beykapısı Mahallesi/ 14

Bıçakçı Meydanı/ 14

Birecik/ 14

Birecik Barajı/ 15

Biyanlı/ 15

Boranı/ 16

Bostana/ 17

Bozova/ 18

Buluntu, Abdurrahman/ 18

Cabir el-Ensâr Camii ve Türbesi/ 19

Cavsak Suyu/ 19

Ceylan/ 19

Ceylanpınar/ 20

Ceylanpınar Tarım İşletmeleri Müdürlüğü (TİGEM)/	21
Cincıklı Hamamı/	22
Cülha Sokağı/	22
Cülhacılık (Bez Dokumacılığı)/	22
Çardak/	23
Çardaklı Köşk/	23
Çarmelik (Büyükhan Köyü) Kervansarayı/	23
Çavi Tarlası/	24
Çiftkubbe/	24
Çiğköfte/	24
Çimecek/	25
Çömçegelin/	25
Dağdağan Ağacı/	26
Debbağlık/	26
Dede Osman Avni Hazretleri/	27
Deleme/	27
Dermen/	27
Deyr Yakup (Yakup Manastırı)/	28
Direkli Suyu/	28
Döğmeç/	29
Edene/	29
Edessa/	29
Elyesa Peygamber/	30
Emirgân/	30
Esemkulu Köyü/	30
Eski Ömeriye Camii/	30
Eyvan/	30
Eyyup Nebi Köyü/	31
Eyyup Peygamber/	31
Fırat Nehri/	31
Fırfırlı Camii/	32
Fıstık/	32
Frenk/	33
Germeç-Germeç Ağacı/	33
Göbekli Tepe/	33
Görgün, Arabizâde Behçet/	34
Güllüoğlu Sokağı/	35
Gümrük Hanı/	35
Gürcütepe/	35
Güzel Sanatlar Galerisi/	36
Güzelgöz, Mahmud/	36

Güzellik (Şark Çıbanı)/ 37
Hacıkâmilolu Hacı Mustafa/ 37
Haleplibahçe/ 38
Halfeti/ 39
Halil-ür Rahman Camii/ 39
Halil-ür Rahman Gölü/ 40
Halk Oyunları/ 40
Han El-Bâ'rur Kervansarayı/ 40
Haphap/ 41
Harb-ı Umûmi Şehitleri Anıtı/ 41
Harefene/ 42
Harran/ 42
Harran Evleri/ 43
Harran Höyüğü/ 44
Harran Kalesi/ 44
Harran Kapısı/ 45
Harran Ovası/ 46
Harran Ulu Camii/ 46
Harran Üniversitesi/ 47
Harrankapı Mezarlığı/ 48
Hasan Padişah Camii/ 48
Hasek Höyük/ 48
Haşimiye Meydanı/ 49
Hayat/ 49
Hedik/ 49
Hevara Taşı/ 49
Hışır/ 50
Hızma/ 50
Hızmalı Köprü/ 50
Hilvan/ 50
Hoyrat/ 51
Hüseyniye Çarşıları/ 51
İbrahim Peygamber/ 52
İl Halk Kütüphanesi/ 53
İmâdeddin Zengi/ 53
İmam Bakır Türbesi ve Camii/ 54
İnbaşı Mağaraları/ 54
İsot/ 55
Jüstinyen Su Bendi/ 55
Kabaltı/ 55
Kadayıf/ 56

Kanneci, Ahmet/ 56
Karaali Kaplıcaları/ 57
Karacadağ/ 58
Karacadağ Kaynak Suyu/ 58
Karahan, Abdülkadir/ 58
Karakoyun Deresi/ 59
Karaköprü/ 60
Karameydanı/ 60
Kazzaz Pazarı (Bedesten)/
Keçecilik/ 61
Kelaynak Kuşları/ 62
Keme/ 63
Kılıçaslan, M.Hulûsi/ 63
Kımıl/ 63
Kıyas/ 64
Kirvelik/ 65
Kurban Höyük/ 66
Kurtuluş Anıtı/ 66
Kuşçuluk/ 66
Külaflı Tepesi/ 67
Külünçe/ 67
Küncü/ 68
Kürkçülük/ 68
Kürkçüoğlu, Kemal Edip/ 69
Lidar Höyük/ 69
Maârif Kütüphanesi/ 70
Mahmud Nedim Konağı/ 70
Mahmudoğlu Kulesi/ 70
Mecmue'l Bahr/ 71
Mehmed Şevket/ 72
Mevlevihâne/ 72
Mevlid-î Halil (Dergâh) Camii/ 73
Mırra/ 73
Millet Hanı/ 74
Millet Köprüsü/ 74
Mukim Tahir (Oturan)/ 75
Mustafa Kemal Paşa Anıt Çeşmesi/ 75
Nâbi/ 75
Nemrud/ 76
Nemrud'un Tahtı (bkz.Deyr Yakup)/ 76
Nevala Çori/ 76

Nimetullah Camii/ 77
Nureddin Mahmud Zengi/ 78
Onikiler/ 78
Palıza/ 79
Pamuk/ 79
Payamlı/ 80
Reha/ 80
Rehâvi Makamı/ 80
Rızvaniye Camii/ 80
Ruha/ 80
Rumkale/ 80
Sabit bin Kurra el-Harrâni/ 81
Sakal Öpümü/ 82
Sakıbın Köşkü (Bkz. Halepli Bahçe)/ 82
Samsat Kapısı/ 82
Sarımağara/ 82
Selahaddin Eyyubi Camii/ 83
Serçe Hamamı/ 83
Sıra Gecesi/ 84
Sipahi Pazarı/ 88
Siverek/ 89
Soğmatar/ 90
Söğülme/ 91
Sultan Hamamı/ 91
Sultantepe/ 91
Sumeydanı/ 92
Suruç/ 92
Süpha Yemeği/ 93
Şairnabi Kütüphanesi/ 94
Şakşako/ 94
Şanlı Ünvanı/ 94
Şanlıurfa Gazeteleri/ 94
Şanlıurfa Yerel Televizyonları/ 94
Şâzeli Şeyhi Ali Dede Hazretleri/ 95
Şebeke Boğazı/ 95
Şehit Nusret Bey/ 96
Şehitlik Parkı/ 96
Şeyh Hayat el-Harrâni/ 97
Şeyh Mes'ud/ 97
Şıllık/98
Şuayp Peygamber/ 98

Şuayp Şehri Harabeleri/ 98
Şurkav/ 99
Şurkav Kültür Merkezi/ 99
Taht/ 100
Tandırılık/ 100
Tarih Kültür ve Sanat Adası/ 100
Taş Süslemeciliği (Taşçılık)/ 100
Taziye Evleri/ 101
Teberik/ 102
Tektek Dağları/ 102
Tetirbe/ 102
Tıfındır Tepesi/ 102
Titriş Höyük/ 103
Top Dağı/ 103
Topçu Hanı/ 103
Topçu Meydanı/ 104
Topçular Sokağı/ 104
Tülmen/ 104
Ulu Camii/ 104
Urfa Evi/ 105
Urfa Kalesi/ 106
Urfa Müzesi/ 107
Urfa Tünelleri/ 108
Urfa Yağı/ 109
Urfalı Mateos/ 109
Ursavaş, Ali Saip/ 110
Üzerlik/ 111
Velibey Hamamı/ 111
Vezir Hamamı/ 111
Vilâyet Konukevi/ 111
Viranşehir/ 112
Yakup Kalfa Türbesi/ 112
Yamşah/ 112
Yetkin, Suud Kemal/ 113
Yıldız Meydanı/ 113
Yoğurt Çiçeği/ 114
Yoluk, Kazancı Bedih/ 114
Yusufu Tutan Kuşu/ 114
Zerzembe/ 114
Zılğıt/ 114

S U N U Ő

Bugün GAP ile her alanda süratle kalkınan Şanlıurfa, binlerce yıllık uygarlık tarihi boyunca önemli gelişmelere sahne olmuş, bir kültür ve sanat şehridir.

Bu yönüyle sadece ulusal değil, dünya kültür mirası içinde de önemli bir yere sahiptir.

Bu değerleri korumak ve tarihin derinliklerinden bugünlere akıp gelmiş kültürel sözcük ve kavramların, içinde bulunduğumuz hızlı değişim sürecinde bozulmaması ve yok olmasını önlemek için bir çalışma başlatılmıştır. Bu konuda daha önce yazılmış ama kitaplaştırılamamış bilgilerden de yararlanılarak bir Urfa Kültürü Sözlüğü hazırlanmıştır.

Bu sözlükte; Şanlıurfa'nın bilim ve sanat adamları, mimarisi, el sanatları, folkloru, dini, arkeolojik, kültür ve turizm değerleri ile 11 bin yıllık tarihi geçmişinden genel bilgilere yer verilmiştir.

Yapılan çalışmanın en önemli amacı, Urfa kültürünün doğru tanıtılması; ayrıca kent kültürümüz ile şehrimize özgü kavram ve sözcüklerin değişmesinin, yozlaşmasının veya yok olmasının önüne geçilmesidir.

Şanlıurfa Kültürü Sözlüğü'nün hazırlanmasına destek veren ŞURKAV Mütevelli Heyetine ve çalışmalarda koordinasyon görevi üstlenen Vali Yardımcısı Yalçın Bulut, her bir maddeyi tek tek hazırlayan Mehmet H. Öcal, Selâhattin E. Güler, Remzi Mızrak ve gözden geçiren Abuzer Akbıyık ve Sabri Kürkçüoğlu'na içtenlikle teşekkür ederim.

Şanlıurfa kültürünün korunmasına katkı yapması dileği ile...

Muzaffer Dilek
Şanlıurfa Valisi

ABDİ. (1857-1941). Şair.

Asıl adı Seyyid Mustafa olan şair, 1857 yılında Urfa'da doğmuştur. Babası Hacı Abdizâde Emin Efendi'dir. İlk eğitimi mahalle mektebinde yapmış ve 1870 yılında Dabak-hane Medresesi'ne devam etmiştir. 1872 yılında Rüşdiye'ye kaydolmuş ve burayı bitirdikten sonra memuriyet hayatına atılmıştır. İlk görevi Urfa Tahrirat Kalemî Kâtipliği'dir. Şiir yazmaya bu görevde iken başlamıştır. Sırasıyla aynı dairede Müsevvidlik (Proje görevlisi), Hakkâri Tahrirat Müdürlüğü, Harran Tahrirat Müdür Vekilliği, Maraş İdâre Meclisi Başkâtipliği görevlerinde bulunmuş ve 1911 yılında emekliye ayrılmıştır.

1911 yılında Üsteğmen olan oğlunun bir manevrada şehit olması üzerine geçirdiği üzüntüden dolayı şair felç olmuştur. 1887 yılında Hacc'a giden Abdi, gördüğü tedaviye rağmen hayatının sonuna kadar şifa bulamamıştır.

1941 yılında vefat etmiş olup, mezarı Harrankapı Mezarlığı'ndadır.

Şiirleri adet olarak şu şekilde tasnif edilebilir: 27 kaside, 4 murabba, 2 mesnevi, 160 gazel olmak üzere toplam 193 adettir.

Kaynakça: B.Alpay. 1986. **Şanlıurfa Şairleri**, (ed.A.Saraç), Şanlıurfa, cilt 1, s. 9; M.E.Ertan. 1997. **Urfalı Şair Abdi**, Şanlıurfa, s. 13-15.

ABGAR. 11 Edessa kralının ortak adı.

Süryânice olan kelime "**Topal**" veya "**Aksak**" anlamına gelmektedir. Eski Süryanicede "Büyük karınlı" veya "Şişman" anlamında kullanılmıştır. Abgarların içinde en önemlisi olan kral V. Abgar Ukkama'dır. V. Abgar, ilki M.Ö.4-M.S.7, ikincisi ise, 13-50 yılları arasında iki saltanat dönemi vardır. Efsâneye göre Hz. İsa ile mektuplaşan kral V.Abgar Ukkama'dır.

Kaynakça: S.Atto. 1990. **Süryanice-Türkçe Sözlük**, Enschede, 2. baskı, s. 1; H.J.W.Drijvers. 1980. **Cults and Beliefs at Edessa**, Leiden, s. 10; J.B. Segal. 1970. **Edessa The Blessed City**, Oxford, s. 15 n.3.

ABGAR EFSÂNESİ.

Abgar Efsânesi'ne göre V.Abgar Ukkama ilk Hristiyan kraldır. Hz. İsa'nın tebliğinden hemen sonra Hristiyanlığı kabul etmiş ve kendi halkına da benimsetmiştir. Bu konu ile ilgili efsane şöyledir:

"Edessa kralı V.Abgar Ukkama, o sıralar cüzzam hastalığına yakalanmış ve bundan dolayı oldukça ızdırap çekiyordu. Kral, Hz.İsa'nın hastaları iyileştirdiğini duymuştu, ancak çok hasta olduğundan dolayı bizzat Kudüs'e gidemiyordu. Hannan adındaki bir elçisini, ona inandığını ve yeni dinini öğrenmek istediğini belirten bir mektupla onu davet edip yanına gelmesi için Hz.İsa'ya gönderdi. Bu elçi aynı zamanda becerikli bir ressam idi. Hannan, Hz. İsa'ya getirdiği mektubu sunduktan sonra yüzünün resmini yapmayı dener, ancak başarılı olamaz. Bunu sezen Hz.İsa, yüzünü yıkar ve kendisine uzatılan bir mendille yüzünü silip Hannan'a verir. Hz.İsa'nın yüzünün aynısı mendile çıkmıştır. Hannan bir mektupla birlikte mendili de alarak Edessa'ya döner.

Hz.İsa, Edessa kralı V.Abgar Ukkama'ya gönderdiği mektupta şöyle demiştir:

"Ne mutlu sana Abgar ve Edessa adındaki kentine ! Ne mutlu, beni görmeden bana inanmış olan sana ! Çünkü sana devamlı sağlık bahşedilecektir. Senin yanına gelmem hususunda bana yazdıklarına gelince, bilesin ki, görevlendirilmiş olduğum herşeyi burada tamamlamak ve bu işi bitirdikten sonra beni göndermiş olana, Baba'ya dönmem gereklidir. Sana ızdıraplarını (hastalıklarını) iyileştirmek, sana ve seninle beraber olanlara ebedi yaşam ve barış bahşetmek, ayrıca senin kentine dünyanın sonuna kadar düşmanlar tarafından boyun eğdirilmemeyi sağlamak üzere havarilerimden birisini, Thomas da denilen Adday'ı göndereceğim. Amin. Efendimiz İsa'nın mektubu."

Bu mektubun Grekçesi, Urfa'da, Antikçağdan kalma bir mağaranın girişi üzerine kazanmıştır.

Edessa kralı V.Abgar, Hz. İsa'nın yüzü görünen kutsal mendil (Hagion Mandylion) sayesinde sağlığına kavuşmuş ve daha sonra bu mendili bir tahtaya gerdirerek, kentin giriş kapısında bir niş içine koydurmuştur. Bu kutsal mendil, yüzyıllarca Hıristiyan sanatında, Ortaçağ'ın Bizans-İslâm ilişkilerinde önemli ve büyük bir rol oynamıştır. Ayrıca bu mektubun nüshaları çoğaltılarak muska şeklinde Urfa'ya gelen ziyaretçilere verilmiştir.

Bu ilgi uyandıran efsânenin asıl amacı, kral V.Abgar'ı Hıristiyanlığı kabul etmiş gibi göstererek Hz.İsa ile mektuplaşmış olduğunu vurgulamaktır. Ancak bu efsânenin tarihi

gerçeklere uygun olmadığı kesin bir şekilde anlaşılmıştır. Hristiyanlığın ancak, İstanbul'u Roma devletinin başkenti olarak yeniden kuran Büyük Konstantinus tarafından 313 yılında çıkarılan bir Hoşgörü Fermanı ile serbest bırakıldığı düşünülecek olursa, bahis konusu Abgar Efsânesi'nin de, ancak III. yüzyılda Hristiyanlığı kabul eden IX. Abgar (212-214)'dan sonra ortaya çıkarıldığı anlaşılır.

Kaynakça: J.B.Segal. 1970. *Edessa The Blessed City*, Oxford, s. 63, 77, 78 ve 216; Abul Farac (Bar Hebraeus). 1987. *Abul Farac Tarihi*, terc. Ö.R.Doğrul, Ankara, cilt 1, s. 120, 121; E. von Dobschütz. 1899. *Christusbilder, Untersuchungen zur christlichen Legende*, Leipzig; M. von Oppenheim-F.H.Gärtingen. 1914. "Höhleninschrift von Edessa mit dem Briefe Jesus an Abgar." *Sitzungsberichte der königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften*, s. 824; F. İşıltan. 1988. "Şanlıurfa Tarihine Genel Bir Bakış", *Şanlıurfa ve GAP Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul, s. 61.

AÇANAL, Miftahizâde Hasan. (1874-1953). Din Alimi, Müderris, Urfa Müftüsü.

Hasan Açıanal, 1874 yılında Urfa'da doğdu. Babasının adı Miftahizâde Abdurrahman'dır.

Mahalle mektebinden sonra medrese tahsiline başladı. Hacı Mustafa Hafız Efendi, Saraçzâde Abbas Vasık Efendi ve Hacı Ramazan Efendi'den Tefsir, Hadis, İslam Hukuku, Fıkıh, Mantık, Edebiyat, Kelam, Arapça ve Farsça dersleri aldı.

Medrese eğitimi dışında Fen Bilimleri, Tarih, Coğrafya ve Arap Edebiyatı dersleri aldı. Batı dillerinden Fransızca'yı da öğrendi. Hocalarından aldığı diplomalar sayesinde 20 yaşında Rahimiye Medresesi'nde ders vermeye başladı.

Sırayla Urfa Bidâyet Mahkemesi Üyeliği, Urfa Lisesi Tarih Öğretmenliği görevlerinden sonra, 16 Temmuz 1911 tarihinde Urfa Müftülüğüne getirildi. 1 Nisan 1950'de emekliye ayrılincaya kadar bu göreve devam etmiştir.

27 Ocak 1953'de Hakk'ın rahmetine kavuşmuş ve Bediüzzaman Aile Mezarlığına defnedilmiştir.

Müftülük görevi ile müderrislik vazifesini beraber yürüten Açıanal, fetva verme ve öğretim faaliyetlerindeki başarılarından dolayı devlet tarafından 4 ayrı ilmiye rütbesi ile ödüllendirilmiştir.

1919 yılında Urfa'nın İngilizler ve Fransızlar tarafından işgalleri sırasında Urfa halkını temsilen yabancı devletlere protestolar göndermiş ve işgâlcilere karşı direniş teşkilatı

kurulmasında görev almıştır. Mustafa Kemal Paşa ile haberleşmiştir. Fransızların Urfa'yı terkedişlerine kadar yapılan çarpışmalarda mücahitlere moral vermek suretiyle mücâdelenin manevi yönünü temin etmiştir.

TBMM tarafından Milli Mücâdeledeki çalışma ve fedakârlıklarından dolayı 1926 yılında İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir.

Yazdığı eserler şunlardır: Urfa'nın Ünlü Bilginleri. (Bu çalışma Urfa Gazetesi'nde yayınlanmıştır); 1927 Urfa Salnâmesi Tarih ve Coğrafya Bölümü; Hadisler Işığında Sağlık ve Sirayet Hakkında Risale (Yayınlanmamıştır); Kur'an-ı Kerim'den Bazı Ayetlerin Tefsiri (Yayınlanmamıştır); Urfa Tarihi (M.Ö.2000-M.S.1400) (1997 yılında ŞURKAV tarafından yayınlanmıştır); Urfa Kurtuluş Mücâdelesini Hatıratı (2001 yılında ŞURKAV tarafından yayınlanmıştır).

Kaynak: M.Karakaş, 1996.Şanlıurfa Eviya ve Alimleri, Şanlıurfa, s.156-160.

ADEM PEYGAMBER.

İlk insan ve ilk peygamber olan Hz.Adem'in efsâneye göre bir müddet Harran'da yaşadığına ve orada çiftçilik yaptığına inanılır.

AKABE (Bkz. ŞEBEKE BOĞAZI).

AKÇAKALE. Şanlıurfa'nın ilçesi.

M.Ö.IX. yüzyıl ortalarında Asur hakimiyetinde olan yöre, M.Ö. 610'da Medler'in ve Persler'in eline geçmiştir. Büyük İskender'in M.Ö.331 yılındaki Asya Seferi'nde Makedonya Krallığı'na katılmış ve İslam dönemine kadar sırayla Seleukoslar, Edessa Krallığı, Romalılar, Bizanslılar ve Sâsâniler arasında el değiştirmiştir. 640 yılında Şam ordusunun, 661 yılında ise Emeviler'in eline geçti. Emeviler'in ortadan kaldırılmasından sonra Abbâsi hakimiyetine geçen yöre, 1087'de Selçuklular tarafından fethedilmiştir.

1144 yılında Urfa'nın Zengiler tarafından fethedilmesi ile Musul Atabeyliği'ne bağlanan yöre, daha sonra Eyyubilerle Anadolu Selçukluları arasında paylaşılmıştır.

1244 yılında Tatarlar, 1260'da ise Moğollar tarafından tahrip edilen ilçe, Türkiye-Suriye sınırı çizilmeden önce Tell Ebyad (Beyaz Tepe) olarak biliniyordu. 1921'de sınır tespi-

tinden sonra Akçakale olarak tanınmış ve 1946 yılında ilçe haline getirilmiştir.

1 Bucağı ve 73 köyü vardır. 2000 yılındaki nüfus sayımına göre nüfusu 38.088'dir.

Kaynak: S.E.Güler. 1997. "Şanlıurfa'nın İlçeleri." *Her Yönüyle Şanlıurfa '97 İl Yıllığı*, Şanlıurfa, s. 28.

AKYÜZLER EVİ.

Kurtuluş Mahallesi, Tarakçılar Sokak No.1'de yer alan ev, Urfa'nın konut mimarisi değerlerini tamamiyle içeren ender örneklerden biridir.

Kapı üzerindeki kitabede hicri 1284 (miladi 1867) tarihi vardır. Kapıdan tonozlu bir mekâna "**Kapı arası**" na geçilir. Burası selamlık odalarının açıldığı bölümdür. Kuzey ve güneyinde birer oda bulunur.

Kapı arasının batı duvarından açılan başka bir kapı ile de haremlik avlusuna ulaşılır. Avlu zemini kesme taş kaplamalı "**hayat**" ve ortasında 16 dilimli bir havuz bulunmaktadır. Havuzu çevreleyen U görünümlü çiçeklik yer alır. "**Hayad**"ın doğu bölümünde mutfak ve mutfağın içinden geçilen banyo vardır.

Girişin karşısında yarım daire planlı hela, Urfa'daki tek örnektir ve zemin kat kullanımı içindir.

"**Hayad**"ın kuzeyini sınırlayan güneye dönük bölüm kışlık bölümüdür. Yapının üzeri taş korkulukla çevrilidir.

Evin yazlık bölümü hayadın güneyinde yer alır ve kuzeye dönüktür. Eyvanı iki sütunla ayrılmış, üç açıklıklı ve dilimli kemerlidir.

Kaynak: Z.Akkoyunlu.1989.*Geleneksel Urfa Evlerinin Mimari Özellikleri*, Kültür Bak.Yay., Ankara, s. 78-82.

AKZİYARET.

Şanlıurfa merkeze bağlı Şanlıurfa-Diyarbakır devlet karayolu üzerinde bir bucak olup merkezi Cülmen'dir. Bol yeşillikli ve sulak bir yerdir.

Bucak, ismini burada bulunan Ak Ziyaret'ten almıştır. Bu ziyaret, romatizma hastaları tarafından ziyaret edilir. Ayrıca yağmur duasına çıkılırken Ak Ziyaret'e gidilir ve kurbanlar kesilir.

Kaynak: A.Akbıyık-S.Kürkçüoğlu.1990.*Folklor (Halkbilim) ve Şanlıurfa*, Şanlıurfa, s. 109.

ARIŞ.

Asma bitkisine (Vitis Vinifera) Urfa ağzında verilen isimdir. Eski Urfa evlerinin birçoğunda bu bitkiye rastlamak mümkündür.

Kaynakça: M.E.Ergin. 1991. **Urfa Ağzı Sözlüğü**. Urfa, s. 58; **Meydan Larousse Ansiklopedisi**, cilt II, s. 175.

ASBAP GECESİ- KINA GECESİ.

Gelinin, damadın evine gidişi Şanlıurfa'da genelde Pazartesi veya Perşembe günlerinin gecesinde gerçekleşir. Bir gece öncesinde, oğlan evinde yapılan geceye "**Asbap gecesi**" kız evinde yapılan geceye ise "**Kına gecesi**" denilir. Her ikisi de bekârlığın son geceleridir.

Asbap gecesinde damadın dost ve akrabalarından oluşan erkekler bir evde toplanır. Sohbet edilir, çalgılı ve yemekli eğlence yapılır. Ertesi gün öğleden sonra verilen "**Süpha yemeği**"nden sonra akşamla yatsı arasında damat kapı önünde bir hocanın dua okuması ve hazır olanların aminleri ile gerdeğe konulur. Bu geceye kız evinden kimse katılmaz.

Oğlan evinde asbap gecesi eğlenceleri yapılırken kız evinde ise kına gecesi yapılır. Burada oğlan evi ve kız evinin kadınları ve çocukları toplanmıştır. Eğlenceli başlayan gecenin geç saatlerinde maniler ve yanık türküler okunarak hava değiştirilir.

Kirvenin girişimiyle kına yakılırken söylenen mani ve türküler başta gelin olmak üzere hazır bulunan herkesi hüzne boğar.

AT- ATÇILIK.

Ortadoğu'da en makbul at ırkı Arap Atı'dır. Bugün Türkiye'de 3000 baş saf kan Arap Atı olduğu hesap edilmektedir. Bunun 1/3'ü yani 1000 kadarı Şanlıurfa'da mevcut olup, 400 başı damızlık kısraaktır. Genel olarak Şanlıurfa'daki at sayısı 20.000 civarındadır.

Dünyanın en asil Arap atlarının yetiştiği yörelerden birisi Şanlıurfa'dır. Sahip olsun olmasın, Urfalılar atı uğur sayarlar. Bu işi bilenler; "**Eğer at beslemeye gücün yetmiyorsa, komşunun duvanndan bir delik aç, hiç olmazsa evine atın soluğu girsin**" derler. O ev ve çevresindeki yedi evin bundan nasiplendiğine inanılır.

Gülen, ağlayan, söz ve halden anlayan atlar yetişmiştir

Şanlıurfa'da. Koşuda geride kaldığı için sahibini memnun edemeyen atın uzun süre yem yemediği, hatta öldüğü, görülmüş olaylardandır.

Türkiye atçılığında Şanlıurfa'nın ayrı bir yeri vardır. Osmanlı devrinde bu durum bariz şekilde görüldüğü gibi, Cumhuriyetin ilk yıllarında da (1924-28) devam etmiş, Devlet haraları için Şanlıurfa'dan halk yetiştirmesi aygır ve kısraklar alınmıştır. At yetiştirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla 1947 yılında Urfa ile birlikte bütün Doğu Anadolu'ya hizmet veren bir Atçılık Islah Kurumu kurulmuştur.

Arap atının morfolojik ve fizyolojik özellikleri kendisini hemen diğer atlardan ayırır. Uzunları arasında gördüğümüz ahenk, onu, kendine münhasır ve eşsiz kılar.

1838 yılında Şanlıurfa'yı ziyaret eden Alman Mareşali Helmuth von Moltke, buradaki Arap atlarına hayran kalmış; seyrettiği bir cirit oyunundan son derece etkilenmiştir.

Şanlıurfa'nın yetiştirmelerinden yağız aygır Şüveyme, 1900 yılında Paris'te açılan uluslararası bir sergide dünya birincisi seçilmiştir. Malatya Sultansuyu Harası menşeli al kısrak Seklâve ise ikinci olmuştur.

Halen, Türkiye Yarış Atı Yetiştiricileri ve Sahipleri Derneği'ne kayıtlı Şanlıurfalı üye sayısı 300 kadardır. Herşeye rağmen Urfa'da at sevgisi azalmamıştır. Yarışlarda zevkle takip edilmektedir.

Türkiye'de resmi at yarışları yapılan 6 ilden birisi Şanlıurfa'dır. 750 dönümlük arazi üzerine kurulu Şanlıurfa Hipodromu, konusu ile ilgili her türlü gelişmeye uygun bir konumdadır.

Şanlıurfalının, atlarla hiçbir zaman kopmayan bir gönül bağı vardır. Bu bakımdan onlar; Küheylanlar, Hamdâneler, Seklâveler... Resimleri, isimleri, cisimleri ve hikâyeleri ile bu topraklarda yaşamaya devam edeceklerdir.

Kaynakça: S.Batu.1952. **Türkler ve At**. Ankara, Ankara Ün. Vet.Fak.; M.H.Öcal,1996. " Urfa'da Atçılık ".**Edessa Dergisi**, sayı: 53.

ATATÜRK BARAJI.

Atatürk Barajı'nın yapılması yolundaki ilk çalışmalara, 1960 yılında Elektrik İşleri Etüd İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından başlanmıştır. İki yıl önceden yapılan keşifler sonucunda baraj yeri Sam Köyü yakınındaki boğaz içinde

seçilmiş, Fırat kenarında sondaj kampı kurularak temel araştırmalara başlanmıştır.

Barajın gövde inşaatı 1983 yılında başlamış, inşaat sırasında bilgisayarlı beton hazırlama ve dökme gibi modern teknikler kullanılmıştır. İnşaatın en yoğun döneminde, günde üç vardiya şeklinde, 200 mühendis dahil yaklaşık 7800 kişi ve her tipten 1000 araç istihdam edilmiştir.

10 Ocak 1991 tarihinde barajda su tutulmaya başlanmış, Haziran 1992'de ise elektrik üretimine geçilmiştir. Fırat Nehri üzerinde, Keban ve Karakaya barajlarından sonra yapılan 3. barajımızdır.

Atatürk Barajı Türkiye'nin en büyük barajıdır. Dünyanın yükseklik yönünden 9.; gövde dolgusu yönünden 3.; göl hacmi yönünden ise 8. dolgu tipi barajıdır.

Barajın arkasında oluşan gölün alanı yaklaşık 817 km²'dir. Türkiye'nin en büyük baraj gölüdür. Bu göle balıkçılık faaliyetleri için çeşitli türde balık ve yumurtaları atılmış ve gelecekte bölgenin önemli bir balıkçılık merkezi olması planlanmıştır. Göl üzerinde ulaşım feribotlarla sağlanmaktadır. Göl oluşurken, 34 köy, 85 mezra ve 1 ilçe olmak üzere 120 yerleşim merkezi su altında kalmıştır.

Baraj gölünde, 1995 yılından beri Uluslararası Su Sporları Şenlikleri yapılmaktadır.

Kaynakça: T.Z.Akbulut. 1992. "GAP Projesi ile Birlikte Sosyal-Kültürel ve Ekonomik Kalkınmada Şanlıurfa", Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi, 14, s. 5-6; Suyla Yeniden Doğan Kent ŞANLIURFA, (ed. Ş.Karlıklı), Garanti Leasing, İstanbul, s. 292-295; M.Akbıyık. 1997. "İlin Genel Coğrafyası" , Her Yönüyle Şanlıurfa '97 İl Yılığ, Şanlıurfa, s. 30.

ATATÜRK ORMANI.

İl merkezine 10 km. uzaklıkta, Karaköprü içinden gidilen çamlarla kaplı bir ormanlık alandır. Yüksek bir tepede olduğu için sıcak yaz günlerinde serinlemek ve piknik yapmak amacıyla en çok gidilen bir yerdir. Orman Bölge Müdürlüğü'nce çevrilen bir bölümde ceylan üretimi yapılmaktadır.

Kaynak: Her Yönüyle Şanlıurfa İl Yılığ (1988), İstanbul, s. 75.

AY TANRISI SİN TAPINAĞI (EHULHUL).

Ay tanrısı, diğer adıyla Nannar, Mezopotamya'nın en eski tanrılarında biridir. Tanrı Anu veya Adad'ın oğludur. Karısı Ningal, çocukları ise Şamaş ve İştardır. Ayın efendisi

olarak da anılan Sin, aynı zamanda sonsuzluğun ve bereketin de simgesiydi. Koruyucu bir tanrı olarak Ur ve Harran'ın da efendisiydi. Eskiçağdaki Harran halkı, Sin'i koruyucu tanrı; kehanet sahibi, gözleri herşeyi gören, herşeyi bilen, antlaşmalarının koruyucusu olarak görmüştür. Bir "hilal" ile temsil edilen Sin'in inanç merkezi Güney Mezopotamya'daki Ur şehridir.

Tanrı Sin'e, Harran'da EHULHUL (Neşe evi) adı verilen bir tapı-nakta ibadet ediliyordu.

Sin inancı ile ilgili ilk bilgiler M.Ö. XVIII. yüzyıla ait Mari mektuplarında rastlanmıştır. M.Ö. XIV. yüzyılda Hitit Kralı I.Şuppiluliuma (M.Ö.1380-1345) ile Mitanni prensi Mattiwaza arasında yapılan bir antlaşmada Yemin Tanrıları arasında Harranlı Sin ve Şamaş'ın da isimlerine rastlanmıştır.

Ay Tanrısı Sin tapınağı Asur krallarından III.Salmanassar (M.Ö.858-824), Asurbanipal (M.Ö.668-626) ve Asarhadon (M.Ö.680-669) dönemlerinde restore edilmiştir. Tapınak M.Ö. 610 yılında istilacı güçler tarafından yakılıp yıkılmıştır. Tapınak M.Ö. VI. yüzyılda Yeni Babil Kralı Nabuna'id tarafından yeniden inşa edilmiştir.

Tapınağa olan ilgi Roma ve Bizans döneminde de devam etmiştir. İslami dönemde bölgeyi alan İyâd b. Ganem, tapınağı onlardan alarak üzerine bir camii yaptırmış ve onlara başka bir yere tapınak yapmaları için izin vermiştir.

Tapınağın yeri hakkında birkaç farklı görüş mevcuttur. Bir görüşe göre Ulu Camii'nin altında, diğer bir görüşe göre, İç Kale'dedir. Romalı bir yazara göre ise kentin ortasındadır. Başka bir görüşe göre de kentin dışındadır. Harran'ın kuzeyindeki Sultantepe Höyüğü'nde de hilal kabartmalı heykeller bulunmuştur. Bugün maalesef tapınağa ait herhangi bir işaret olmadığından, yeri tam olarak tespit etmek edilememiştir.

Harran'a yakın Soğmatar şehrinde de Ay Tanrısı Sin'e ait bir tapınak halen ayaktaadır.

Kaynakça: A.Özfirat.1994. *Eskiçağda Harran*, İstanbul, s. 72-84; A.C. Kürkçüoğlu.2000.*Harran, Yolların Buluştuğu Kent*, Ankara, s. 23-24.

AYATAÇ, Mustafa. (1927-1995). Ressam, yazar.

1927 yılında Şanlıurfa'da doğan Ayataç, erken bir yaşta, 13 yaşında resim çalışmalarına başladı. Urfa, İskenderun ve Adana Halkevlerinden gördüğü destek, hayatını resim sanatına adanmasının başlıca sebeplerinden birisidir.

İlk sergisini, 21 yaşında iken (1948'de) Urfa Halkevi'nde açmıştır. 1942 yılında II.Dünya Savaşı yıllarında Urfa'dan ayrılan ressam, 1949 yılında İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'ne girmiş ve Yüksek Resim bölümünden 1955 yılında mezun olmuştur.

Urfa'ya duyduğu hayranlık sanatsal yaşamında yönlendirici bir güç olmuş, ressam olarak eserlerinde Urfa'nın yerel özelliklerini, tarihi, mitolojik ve etnoğrafik değerlerini yansıtmaya özen göstermiştir. Bunun yanısıra Urfa'yı Urfa yapan tarihi çevre değerlerinin yitip gitmemesi için çaba sarfetmiş ve bu konuda iki kitapçık ta yayınlamıştır.

Ayataç, resimlerinde doğadaki görünüşleri, bu görünüşlerin gözde bıraktığı etkiyi yansıtmak biçiminde tasvir etmiş ve Naturizm akımına bağlı geleneksel bir tutum içinde çalışmıştır.

Urfa sevgisini, özlemini resimleriyle ve kitaplarıyla yurdun dört bir yanına ve yurt dışına taşıyan Ayataç, ilk sergisini açtığından yıllar sonra 11 Nisan 1991 yılında Urfa'da sanatseverlerle tekrar buluşmuştur.

Yurtiçinde 33, yurtdışında 6 sergi açan, 1959 yılında Türkiye Ressamlar Derneği Sergisi'nde birincilik ödülü alan ressam, 1995 yılında vefat etmiştir.

Resim çalışmalarının yanında, Urfa (Edessa) Antik Yapısını Korumak İçin Rapor (1974), Peygamberler Şehri Şanlıurfa (1988), Sanatsal Yazılar (basılmamış), Çağdaş Meksikalı Duvar Ressamları (basılmamış), Latin Amerikalı Ressamlar (basılmamış) gibi 4 kitap çalışması da vardır.

Kaynak: M.Ayataç.1988. **Peygamber Şehri Şanlıurfa**, İstanbul, s. 9; **Yurt Ansiklopedisi**, cilt XI, s.7449.

AYNZELİHA GÖLÜ.

Halil-ür Rahman Gölü'nün hemen güneyinde, Urfa kalesinin önünde yer almış olup, 150 m² alanı bulunan bir göldür. Bu göldeki balıklar da efsâneye göre kutsaldır. Efsâneye göre, Hz.İbrahim ateşe atıldıktan sonra, Nemrud'un evlatlığı Zeliha da Hz.İbrahim'i çok sevdiğinden dayanamaz, o da kendisini ateşe atar. Zeliha'nın düştüğü yerde bir göl oluşur. Bu göle de Aynzeliha (Zeliha Gölü veya Pınarı) adı verilir.

Kaynakça: M.Akbıyık.1997. "İlin Genel Coğrafyası" , **Her Yönüyle Şanlıurfa '97 İl Yıllığı**, Şanlıurfa, s. 30; **Suyla Yeniden Doğan Kent ŞANLIURFA**, (ed. Ş.Karlıklı), Garanti Leasing, İstanbul, s. 157-158.

AZİZ PETRUS ve AZİZ PAULUS KİLİSESİ. XIX. Yüzyıl Süryani Kilisesi.

Şehrin Ellisekiz Meydanı'nın kuzeydoğusundadır. VI. Yüzyıla ait bir kilise kalıntılarının üzerine 1861 yılında inşa edilmiştir. Kilise, Hz.İsa'nın iki havarisinin anısına inşa edildiğinden onların ismini taşır.

Urfalı Süryaniler'in 1924 yılında Haleb'e göç edişlerine kadar, kilise ve medrese olarak kullanılmıştır.

İç mekâna giriş kapısı üzerindeki Süryanice inşa kitabesinin tercümesi şöyledir:

"Bütün dünya sana tapar, diz çöker ve her dil adına şükreder. Salih kişilerin girdikleri Allah'ın evi olan bu kutsal Aziz Petrus ve Aziz Paulus Kilisesi, Patrik II. Yakub ve Metropolit Mar Gregorius David döneminde, mü'min Süryani-Yakubi halkının yardımıyla 2112 Yunan (miladi 1861) yılında inşa edildi. Rab, katkısı olan herkesi mükafatlandırısın."

Kilise, 1924 yılında Tekel İdaresi'ne verilir. Tekel İdaresi, burada Tütün İşleme Fabrikası açar. Sonraki yıllarda şaraplık üzüm deposu olarak kullanılır. Kilise, Urfalılar tarafından Tekel kelimesinin Fransızca karşılığı olan Regie (Reji)'den dolayı "**Reji Kilisesi**" olarak adlandırılır. Kiliseden çıkarılan 8 adet yazılı mezar taşı Urfa Müzesi'ndedir.

Kilise, 1998 yılında restore edilerek Halıcılık Kursu Atölyesi olarak kullanılmaktadır.

Kaynak : G.Fidancıoğlu. 1998. "Mar Petrus ve Mar Paulus Kilisesi", *Edessa Dergisi*, 4, s. 30-31.; S.E.Güler. *Urfa'da Eski Süryanice, Ermenice ve Grekçe Yazıtlar*. (Yayınlanmamıştır).

BAKIRCILIK.

Bakırcılık sanatının Şanlıurfa'da çok eski bir geçmişi vardır. Şanlıurfa çevresinde yapılan kazılarda bakırdan yapılan kap, mızrak,ok ve iğnelere rastlanılmıştır. Harran'da yapılan kazılarda Selçuklu dönemine ait 199 parça bakırdan yapılmış eşyalara rastlanılmıştır.

Ankara Etnoğrafya Müzesi'nde muhafaza edilen bu eserler işlemeli havanlar, siniler, kazanlar ve çeşitli kaplardan oluşmaktadır. Yapılan girişimler sonucu bu eserlerin bir bölümü Urfa Müzesi'ne getirilmiş ve teşhire sunulmuştur.

Urfa'daki geçmişi eskilere dayanan bakırcılık, 1960'a kadar önemini korumuş, Kazancı Pazarı ve Hüseyiniye Çarşıları'nda çok sayıda usta tarafından sürdürülmüştür.

1960'lı yıllardan itibaren alüminyum ve plastik; daha sonra da çelik mutfak gereçlerinin piyasaya hakim olmasıyla bu sanat önemini yitirmiştir.

1950'li yıllarda 100 iş yerinde 300 usta ve kalfa ile sürdürülen Bakırcılık sanatı, günümüzde 10 iş yeri ve 30 civarında usta ile sürdürülmeye çalışılmaktadır.

Şanlıurfa bakır işleri '**Dövme çekiç**' tekniği ile ün salmıştır. Son zamanlarda bazı genç ustalar tarafından '**Kabartma çekiç**' tekniğine yönelinerek, turistik amaçlı, tarihi yerleri ve özel amblemleri konu alan kabartmalı tepsiler ve cezveler yapılmaya başlanmıştır.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu. 1997. "Şanlıurfa El Sanatları" Her Yönüyle Şanlıurfa '97 İli Yıllığı, Şanlıurfa, s.103-104.

BAŞLIK PARASI.

Evlenecek kızın ailesi tarafından, oğlan evinden (evlenecek erkekten) istenen bir nakit bedeldir. Özellikle köylerde yürürlükte olan bu gelenek, okur-yazar oranı arttıkça, kültür geliştikçe miktar olarak hafiflemekte, bazı ailelerde kaldırılma yoluna gidilmektedir.

BAZDA MAĞARALARI.

Harran- Han el-Ba'rür yolunun 15. ve 16. km'lerinde yolun solundaki ve sağındaki dağlarda tarihi taş ocakları bulunmaktadır. Bunlardan 16. km'de yolun sağındaki köy içerisinde "**Bazda**", "**Albazdu**", "**Elbazde**" ya da "**Bozdağ Mağaraları**" adıyla anılan iki taş ocağı görülmeye değer özellikler taşımaktadır.

Çevredeki Harran, Şuayp Şehri ve Han el-Ba'rur yapıları için yüzlerce yıl taş alınması neticesinde her iki mağarada çok sayıda meydan, tünel ve galeriler meydana gelmiştir. Bunlardan özellikle büyük olanı yer yer iki katlı bir şekilde oyulmuş ve yükseklikleri 10-15 metreye varan ayaklar bırakılarak ortada meydanlar oluşturulmuştur. Ayrıca uzun galeri ve tünellerle dağın çeşitli yönlerine doğru çıkışlar sağlanmıştır.

Çok geniş bir alana yayılan dağın dış cephelerinde taş kesilmesi nedeniyle büyük oyuklar meydana gelmiştir. Anadolu'nun belki de en büyük ve en gizemli ve gezilmeye değer bu tarihi taş ocağının belli bölümlerinin 13.yüzyılda

"Abdurrahman el-Hakkârî", "Muhammed İbn-i Bakır", "Muhammed el-'Uzzar" gibi şahıslar tarafından işletildiği kayalara yazılmış Arapça kitabelerden anlaşılmaktadır.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu.2000.Harran. Yolların Buluştuğu Kent. Ankara, s.48.

BEDESTEN. (Bkz. KAZAZ PAZARI).

BEDİÜZZAMAN MEZARLIĞI.

Urfa şehir merkezinin güneybatısında olup, en eski mezarlıktır. İsmi burada gömülü olan Mutasavvuf Bediüzzaman Ahmed el-Hemedâni (ölümü 1209)'den almıştır. Yaklaşık 800 yıllık bir mezarlıktır.

Kaynak: M.Karakaş. 1996. Şanlıurfa Mezar Taşları, Şanlıurfa. s.18

BERDEL. Değiştirme.

Evlenecek iki erkeğin evlenme çağında birer kız kardeşleri de varsa, kızkardeşlerini değiştirmek suretiyle birbirileriyle evlenmeleridir.

Başlık parası gibi yaygın bir adet olmamakla beraber, bu gelenekte evlenme masraflarını azaltma gayesi vardır.

BETTÂNİ el-HARRÂNİ. (858-929). Astronom ve matematikçi.

Bettâni, Harran yakınında Bettan veya Baten kasabasında doğmuştur. Tam adı Ebu Abdullah Muhammed b. Cabir b. Sinan'dır. Ailesi tarafından Rakka'da kendisi için kurulan Rasathane'de tam 42 yıl çalışarak gözlem yapmıştır.

Bettâni'nin Avrupa astronomi bilgileri üzerindeki etkisi, Latince'ye çevrilen "**Yıldızlar Bilimi Üzerine**" adlı eseri aracılığıyla Rönesans'a kadar sürmüştür. Bu eseri, Arapçadan Latinceye çevrilen (**De Scientia Stellarum**) ilk eserdir.

Bettâni, Bağdat'ta vefat etmiştir.

Yıldızlar konusundaki geniş bilgisi ve yetkinliğinden dolayı kendisine "**Arapların Batlamyus'u**" ünvanı verilmiştir.

Ortaçağda batılı bilim adamı, filozof ve tercümanlar tarafından Al-batenius veya Albategni diye anılan Bettâni'nin güneş ve ay tutulmaları ile bunlara benzer birçok konuda verdiği bilgiler, Ortaçağ, Rönesans; hatta XVIII. yüzyılın sonlarına kadar tek ölçüt olmaya devam etmiştir. Bettâni, özellikle astronomi konusunda, dünya bilim ve düşüncesine en önemli katkıyı sağlamış Harranlı bilginlerden biridir.

Günümüze ulaşan 4 eseri şunlardır: Kitab-ü Mârifet-il Burûci fima beyne Erbâ'al Felek, Risâle fi Tahkiki Akdar-il İttisalat, Şerh-ül Makalat-il Erbâ'il Batlamyus ve Kitâb el-Zic.

Kaynak: K.Sarıkavak.1997. *Düşünce Tarihinde Urfa ve Harran*, Ankara, s. 41-43.; İ.H.Mercan.1995. "el-Bettani; Hayatı ve Eserleri", *Harran Üniversitesinin Bilimsel Temelleri-Harranlı Bilim Adamları*, Kayseri, s. 91-95.

BEYKAPISI MAHALLESİ.

Mahalle, adını eskiden burada bulunan, ancak günümüzde mevcut olmayan şehir kapılarından biri olan Bey Kapısı'ndan almıştır. Urfa'nın eski tarihi evlerini de kapsayan mahallenin doğusunda bugün harap bir şekilde ayakta durma mücadelesi veren 1122 yılında inşa edilmiş Mahmudolu Kulesi de bulunmaktadır.

BIÇAKÇI MEYDANI.

Ulu Camii'nin batısındaki Rastgeldi Sokağı'na girilince, sola doğru Nabi ve Meydan sokaklarından sonra Bıçakçı Meydanı'na ulaşılır. Meydan adını "**Bıçakçı**" anlamına gelen "**Sekkak**" kelimesinden almıştır. Tarihi Urfa evlerinin de bulunduğu sokaklara açılan meydanda bir de İmâm Sekkaki Camii bulunmaktadır.

BİRECİK. Şanlıurfa'nın ilçesi.

Yakındoğu'nun büyük ticari yollarının kavşağında, Fırat Nehri kıyısında güzel bir ilçemiz olan Birecik, Asurluların çivi yazılarında Barsip, Bursip adlarıyla zikredilmiştir. Arap kavimleri Bireh, Türkler ise küçük kale anlamında Birecik demişlerdir.

1894 yılında yapılan kazılarda şehrin Paleolitik (Eski Taş devri) döneminden beri yerleşim birimi olduğu anlaşılmıştır. Sırasıyla Hurri-Mitanniler, Hititler, Asurlular, Makedonyalılar ve Seleukoslar hakimiyetlerini gören ilçe, Müslüman Arapların eline geçinceye kadar, M.S. I. yüzyılda Romalılar ile Bizanslılar arasında el değiştirmiştir. 1099 yılında Fransız Kontluğu'nun eline geçmiştir. Daha sonra Zengiler, Artukoğulları arasında el değiştiren bağlanan şehir, XIII. yüzyılda Moğol istilasına uğramıştır. XV. asrın sonlarına doğru Memlukler'in eline geçtikten sonra dışkale ve surlar inşa edilmiştir.

Birecik, Yavuz Sultan Selim tarafından 1515 yılında Osmanlı topraklarına katılmıştır.

I.Dünya Savaşı sırasında Birecik'de Almanlar tarafından birçok kışla ve askeri tesisler kurulmuştur. Savaştan sonra İngilizler tarafından işgal edilen Birecik, sonradan Fransızların işgaline bıkarmıştır. 10 Temmuz 1920 tarihinde kurtuluşunu sağlayarak hürriyetine kavuşmuştur.

1923 yılında ilçe olmuştur. İl merkezinin 90 km. batısında bulunmaktadır. 1 Bucağı, Ayran ve Mezra isimli 2 kasabası, 63 köyü ve 89 mezrası vardır. 2000 yılı nüfus sayımına göre, nüfusu 43.587'dir.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu.1996.**Birecik**, Ankara, s. 3-8; S.E.Güler.1997. "Şanlıurfa'nın ilçeleri", **Her Yönüyle Şanlıurfa '97 İli Yılı**, s. 36-37.

BİRECİK BARAJI.

Fırat Havzası gelişme planı içerisinde son halkayı teşkil edip Sınır-Fırat Projesi kapsamında yer alan Birecik Barajı ve HES (Hidroelektrik Santrali), Atatürk Barajı'nın 100 km. güneyinde, Birecik ilçesinin 8 km. kuzeybatısında yapılmaktadır.

Enerji ve sulama amaçlı olan bu tesisten yılda 2.5 milyon kilovat saat elektrik üretimi ile 92.700 hektar tarım alanının sulanması sağlanacaktır.

Türk-Alman-Avusturya-Fransa ve Belçika firmalarından oluşan konsorsiyuma Birecik Barajı ve HES, "**Yap-İşlet-Devret**" modeli ile ihale edilmiştir.

Barajın tipi beton ağırlıklı kum-çakıl dolgudur. Gövde dolgusu 9.4 milyon metreküp, temelden yüksekliği 62.5 metre, göl hacmi ise 1.220.000.000 m³tür. Yıllık enerji üretimi 2518 GWh/yıldır. İlk türbin 2000 yılının Ekim ayında enerji üretimine başlamıştır. Barajın tümü Eylül 2001'de tamamlanacaktır.

Kaynak: Şanlıurfa Valiliği 1996-2000. Şanlıurfa, s. 24.

BİYANBALI. Yöresel yaz içeceği.

Şanlıurfa'da "**Bıyanbalı**" olarak isimlendirilen içecek, meyan bitki-sinin (Glycyrrhiza glabra) kökünden elde edilir. Bıyanbalı, meyan bitkisinin köklerinin kaynar suda işlenip meyanlı suyunun yoğunlaştırılmasıyla elde edilen özür. Meyan kökünden yapılan şerbet satıcılığı Şanlıurfa'da bir meslek dalı haline gelmiştir. Şanlıurfalı şerbetçileri, sıcak

yaz günlerinde tarihi çarşıların civarlarında dolaşırken görebilmek mümkündür. Şanlıurfa haricinde Gaziantep, Diyarbakır ve Mardin'de de içecek olarak kullanılır.

Meyan kökü topraktan söküldükten sonra üstündeki toprak ve çamurlar temizlenir. Yaklaşık 20 cm uzunluğunda kesilerek güneşte veya sıcak bir yerde kurutulularak saklanır. Kurumuş olan bu kökler tokmakla dövülüp elyaf haline getirilir, "Teşt" denilen büyük bir leğene konur ve üzerine bir miktar su serpilir. Elyaf bu az miktardaki su ile elle karıştırılır, 1 kg. elyafın içine 1 çay kaşığı harmanato (karbonat) olacak şekilde yeteri kadar eklenir ve hamur gibi yoğrulur. Elyaf, serpilmiş suyu çekince tekrar su verilerek karıştırılmaya devam edilir. Bu işlem birkaç kez tekrarlanır. Daha sonra kitle yeterli oranda ıslanınca tahtadan yapılmış bir teknenin içine konur. Birkaç saat sonra teknenin ön tarafındaki delikten, ıslak olan meyan kökü elyafından şerbet süzölmeye başlar. Teşte birikmeye başlayan şerbet özü, belli bir oranda suyla karıştırılır. Bu arada köpükler oluşur ve bu köpükler tas ile alınarak teknedeki meyan kökü elyafının üzerine dökölür. Köpükler, elyafın özündeki maddenin daha iyi çözölmesiyle şerbetin berrak ve lezzetli olmasını sağlar. Teşte biriken şerbet özü güğüme konulur, belli bir oranda su ilave edilip karıştırılır ve buz parçaları da konularak satışa çıkarılır. Usta şerbetçiler buz parçalarını, krom sacdan yapılmış ince uzun ve ağız kapalı bir termosaya koyarak güğümün içine bırakır. Bu şekildeki soğutmada eriyen buzun suları şerbete karışmaz.

Bıyanbalı genellikle sıcak yaz aylarında tercih edilen bir içecek olup, özellikle yaz ramazanlarında Urfalıların sofralarından eksilmez. Günümüzde birkaç usta bu mesleği devam ettirmektedir.

Kaynak: S.Kürkçüoğlu. 1998. "Meyan Şerbeti (Bıyanbalı) ve Şanlıurfa Folklorundaki Yeri", **Edessa Dergisi**, 4, s. 18-21.

BORANI. Yöresel yemek.

Malzeme: 500 gr. parça et, 500 gr. yoğurt, 250 gr. kara et, 2 kg. pancar, 1 su bardağı nohut, 1 su bardağı lolaz (böğürölce), 3 diş sarımsak, 3 su bardağı bulgur, 3 yemek kaşığı sade yağ (Urfa yağı), 1 çay kaşığı karabiber, 1 çay kaşığı tarçın, 1 tatlı kaşığı tuz, 2 su bardağı sıvı yağ, 1 yemek kaşığı biber, 1 yemek kaşığı un.

Hazırlanışı: 500 gr. parça et yıkanıp kuşbaşı doğranır,

1 yemek kaşığı sade yağla (Urfa yağı) kavrulur. Nohutlar ayıklanıp yıkanır, ete ilave edilerek 25-30 dakika yumuşayınca kadar haşlanır. Ayıklanıp yıkanan lolaz 3 bardak su ile ayrı bir yerde haşlanır. Pancarlar yeşil yapraklarından ayrılır, sadece sapları doğranarak az su ile yumuşayınca kadar haşlanır. Fazla suyu sıkılarak alınır. 2 yemek kaşığı yağ ile 5-10 dakika kavrulur. Haşlanan lolazın suyu süzülerek nohut tenceresine eklenir. Aynı tencereye kavrulmuş pancar eklenir, tuz katılarak bir taşım kaynatılır.

Bundan sonra Boranı'nın yuvalağının yapımına geçilir. Bunun için de; 1 tepsiye 3 su bardağı köftelik bulgur, isot, tuz, karabiber, tarçın ve döğülmüş kara et konularak az su ile yavaş yavaş yoğrulur. Köfte kıvamına gelince, kavrulurken dağılmaması için un eklenip yoğrulmaya devam edilir. Yoğrulan köfte bir tarafa alınır. Nohut büyüklüğünde parçalar alınarak, avuç arasında yuvarlanır. Bir tavaya sıvı yağ konur. Yuvalaklar pembeleşinceye kadar kızartılır.

Birinci aşamada hazırlanan nohutlu ve pancarlı yemekten tabaklara bir miktar alınır, üzerlerine kızarmış yuvalaklar konularak sarımsaklı yoğurt dökülür ve servis yapılır.

Aynı yemeğin Keme Boranısı ve Bakla Boranısı olarak iki çeşidi de vardır.

Kaynak: S.Algın. **Yöremizden Sofranıza-Urfa Mutfağı**, Şanlıurfa, s. 27-28, 34.

BOSTANA. Yöresel salata.

C vitamini yönünden çok zengin olan ve çok lezzetli bir salata çeşididir.

Malzeme: 4 Domates, 2 yeşil biber, 1 soğan, 1/2 demet maydanoz, 100 gr. pırpırım (semizotu), 1 salatalık, 4-5 nane yaprağı, 1 su bardağı koruk suyu veya nar suyu, tuz.

Hazırlanışı: Sebzeler yıkanır, iyice ayıklanır ve kabukları soyulacak olanların kabukları soyulur. Bütün sebzeler çok ince doğranır. Tuz atılıp iyice ezilir. Koruk suyu veya nar suyu eklenir ve istenirse üzerlerine buz konup servis yapılır.

Bostana genellikle çiğköfte gibi acılı yemeklerle yenildiği gibi, Kebap ve Söğülme ile de yenilir.

Kaynak: S.Algın. **Yöremizden Sofranıza-Urfa Mutfağı**, Şanlıurfa. Harran Yay. s. 83.

BOZOVA. Şanlıurfa'nın ilçesi.

Son yıllarda yapılan arkeolojik kazılarda ele geçen buluntular, ilçenin Yontmataş Çağında (M.Ö. 600.000-8000) bir yerleşim bölgesi olduğunu göstermiştir. Yöredeki Lidar ve Kurban Höyükleri Bozova'nın Bakır Çağında da (M.Ö.5000-3000) bir yerleşme merkezi olduğunu meydana çıkarmıştır.

Halep, Samsat ve Malatya yolu üzerinde kurulan ilçe, taşıdığı ticari önemden dolayı çeşitli kavimlerin istilâsına uğramıştır.

Asurluların Asurinai, Romalılar ve Ermenilerin Tormenapa, Arapların ise Tell-Hüvek adını verdikleri ilçe 1326'ya kadar Araplar, yerli Ermeni prensleri ve Mardin Artukluları arasında el değiştirmiştir. 1389'da Yıldırım Bayezid tarafından Osmanlı topraklarına katılan Bozova'da Timur döneminde bir yönetim karmaşası yaşandıktan sonra 1526'da Osmanlıların eline geçmiştir.

Türkmenler tarafından Yaylak, Osmanlılar tarafından ise Bozâbâd olarak adlandırılmış ve son olarak Bozova adı ile ilçe statüsünü kazanmıştır.

2 Bucağı, 79 köyü ve 99 mezarası vardır. 2000 yılı nüfus sayımına göre nüfusu 33.086'dır.

Kaynak: S.E.Güler. 1997. "Şanlıurfa'nın İlçeleri." *Her Yönüyle Şanlıurfa '97 İli Yılığ*, Şanlıurfa, s. 37.

BULUNTU, Abdurrahman. (1865-1968). Urfalı büyük din alimi.

Dönemin en büyük alimlerinden biridir. Buluntuzade Ahmed Efendi'nin oğlu olan Hacı Abdurrahman Efendi, 1865 yılında Şanlıurfa'da doğmuştur. Halk arasında "**Buluntu Hoca**" diye tanınan Hacı Abdurrahman Efendi'nin ilk hocası Büyük Hacı Mustafa Efendi'dir. Sonra da Hacı Ramazan Efendi'den ders almıştır.

Hacı Abdurrahman Efendi, yıllarca Halilürrahman Medresesi'nde ders vermiş ve 400 kadar öğrenci yetiştirmiştir. Yetiştirdiği öğrenciler arasında Urfa Müftülerinden Mahmud Kamil ve Eyyüp Sabri Efendi, Hacı Abdülhamid Hoca ve Kurra Muhammed Hafız da vardır.

25 Kasım 1968 tarihinde vefat ederken 103 yaşında idi. Mezarı, Halil-ür Rahman Camii mezarlığında olup, Urfalılar tarafından ziyaret edilmektedir.

Kaynak: M.Karakaş.1996. *Şanlıurfa Evliya ve Alimleri*, Şanlıurfa, s.180-183.

CÂBİR el- ENSÂR CAMİİ ve TÛRBESİ.

Harran'ın 20 km. kuzeyindeki Cabir Ensâr da denilen Yardımcı Köyü'nde Cabir b. Abdullah'a (Cabir el-Ensâr) atfedilen bir türbe (meşhed) ve yanında onun adını taşıyan bir camii bulunmaktadır.

Mihrap duvarı boyunca üç kubbe ile örtülü olan camiin doğusuna dördüncü bir kubbeli mekânla türbe eklenmiştir.

Cabir el-Ensâr'ın hicretten 16 yıl önce (miladi 607) Medine'de doğduğu ve 697 yılında yine Medine 'de vefat ettiği kaynaklarda yazılıdır.

Hz.Muhammed (S.A.V.) ile birlikte birçok savaşa katılan Cabir, peygamberin vefatından sonra Hz.Ömer döneminde Şam'ın fethinde bulunmuş ve savaş esnasında vücudunun bir parçası kopmuştur. Kopan parça bu türbeye gömülmüş ve bu sahabeye olan saygıdan dolayı burada bir türbe (meşhed) ve bir camii yapılmıştır. Türbe ve camii, 1992 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce restore ettirilmiştir.

Şanlıurfalılar ve civar köylüler tarafından ziyaret edilen bir yerdir.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu. 2000. **Harran.Yolların Buluştuğu Kent**, Ankara, s. 45, 46.

CAVSAK SUYU.

Şehrin kuzeybatısındaki Cavsak Köyü'nden çıkan bu su, kendi adıyla anılan dereden geçerek Bamyasuyu ile birleşirdi. Bir kısmı şehre içme suyu olarak verilen bu su günümüzde oldukça azalmış bir durumdadır.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu. 1993. **Şanlıurfa Su Mimarisi**, Ankara, s. 13.

CEYLAN.

Ceylan, ince ve muntazam vücutlu çok güzel ve kara gözlü bir hayvandır. Anavatanı Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dır. Türkiye'de sadece Şanlıurfa, Ceylanpınar ve çevresinde bulunur.

Kızgın çöllerin, ağaçsız ovaların ve kumluk arazilerin hayvanıdır. Susuzluğa ve sıcağa karşı dayanıklıdır.

Boyu 60-90 cm kadardır. Açık kahverengi, sarı kum taneleri renginde olurlar. Boynuzları yay biçimindedir. Göz pınarlarından üst dudağa inen çizgiler ceylanın gözlerini

olduğundan daha da güzel gösterir. Bu bakımdan şiirlere şarkılara konu olmuş "**Ahu gözlü, gazal gözlü**" tabirleri kullanılmıştır. Şanlıurfa yöresinde ceylanlarla ilgili birçok türkü ve şarkı bestelenmiştir.

Genellikle sürüler halinde yaşarlar. Çok hızlı koşma yetenekleri vardır. 1940-1960 yıllarında Ceylanpınar'da ve Suruç-Cizre arasındaki topraklarda 500'lük, 1000 başlık sürüler halinde dolaştıkları çok görülmüştür.

Çift tırnaklı hayvanlardır. Öğleden sonra geniş getirirlerken, içlerinden birini nöbetçi bırakma adetleri vardır. Bu hayvan hem otlar, hem de etrafı kollar. Tehlike sezince kaçarak kendilerine bir sığınak ararlar. Erkekleri dişilerini koruma özelliğindedir. Gebelik süreleri 5-6 aydır. 1 yavru doğurur. Ana ile yavru 1 yıl beraber yaşarlar. Yavrusunu yanından ayırmaz. Ot, yonca ve besi yemleri ile beslenirler.

İnsanlar, ceylanları eti ve derisi için avlarlar. Ateşli silahlar, tuzaklar, yırtıcı kuş ve köpekler hep bu masum hayvanlar için kullanılır. Zamanlı zamansız avlanma ve yavruların toplanması sonucu ceylanların nesli tükenecek hale gelmiştir.

1970'li yıllarda bunun farkına varan yetkililer ceylanları koruma altına almayı hedeflediler. Ceylanpınar Tarım İşletmesi bünyesinde 26 hektarlık bir alan çitle çevrilerek koruma sahası oluşturuldu. 10 erkek, 13 dişi ceylanla başlayan koruma ve üretim sonucunda bugün sayıları çoğalmış 1000' i aşmıştır.

Hobi olarak ceylan yavrularını evcilleştirip beslemek kolaydır. Ancak bunları ısı farklarında koruma göz ardı edilmemelidir.

Kaynak: Hayat Ansiklopedisi; Hayvanlar Ansiklopedisi; Şanlıurfa İl Yıllığı, 1997.

CEYLANPINAR. Şanlıurfa'nın ilçesi.

M.Ö. XV. yüzyılda Mitanni Krallığı'na bağlı olan yöre, daha sonra Asurlular'ın eline geçince "**Riş Ayna**" olarak çağrılmış ve bu isim Süryaniceye Reş Ayna olarak geçmiştir. Bu isim daha sonra Arapça'ya Ra's el-Ayn (Kaynakbaşı) olarak geçmiş ve zamanımıza kadar devam etmiştir.

İlçenin adı Roma ve Bizans kaynaklarında "**Resaina**" ve "**Resain**" formlarında kullanılmıştır. 383 yılında Bizans İmparatoru I.Theodosius tarafından bir takım imtiyazla birlikte "**Theodosiopolis**" adını da almıştır.

Ortaçağda Araplarca bu şehre "**Ayn el-Varda**" ve "**Funduk el-Ra's**" isimleri verilmiştir.

639 yılında Şam ordusu komutanı İyad b. Ğanem tarafından Urfa ve Harran'dan sonra ele geçirilmiştir.

Bizans İmparatoru I.loannes Çimişkes, 959 yılında Diyarbakır ve Nusaybin'i ele geçirdikten sonra Ceylanpınar'ı da yağma ve tahrip etmiştir. Yöre, Ocak 1394 yılında Suriye Seferi'ne giden Timur'un da yağmasına maruz kalmıştır.

1921 yılında Türkiye-Suriye sınırı çiziminden sonra ülkemizde kalan kısmına ceylanlarının çokluğundan dolayı Ceylanpınar adı verilmiş ve 1981 yılında ise ilçe yapılmıştır.

İl merkezine 141 km. uzaklıkta olan ilçenin 32 köyü vardır. 2000 yılı nüfus sayımına göre, nüfusu 53.873'tür.

Kaynak: S.E.Güler. 1997. " Şanlıurfa'nın İlçeleri. " **Her Yönüyle Şanlıurfa '97 İli Yıllığı**, Şanlıurfa, s. 37.

CEYLANPINAR TARIM İŞLETMELERİ MÜDÜRLÜĞÜ (TİGEM).

Ceylanpınar Tarım İşletmesi, ilk kez 1943 yılında Zirai Kombinalar'a bağlı Urfa Grup Amirliği adı altında çalışmalara başlamıştır.

1.3.1950'de yürürlüğe giren 5433 sayılı yasa ile adı Devlet Üretim Çiftlikleri olmuştur. 20.05.1983'de gerçekleştirilen yasal düzenleme ile kurumun statüsü yeniden değiştirilmiş ve adı Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü olmuştur.

Ceylanpınar Tarım İşletmeleri Müdürlüğü'nün temel görevleri şunlardır:

Ülkemizde bitkisel ve hayvansal üretimi arttırmak, çeşitlendirmek ve ürünün kalitesini arttırmak için damızlık hayvan, tohum, fidan ve fide gibi girdileri, yetiştiricilere, üreticilere intikal ettirmek, tarımsal ürünlerin kıymetlendirilmesi için tesisler kurmak, kurdurmak veya kurulmuş olanlara iştirak etmek veya bilimsel araştırma yapmak veya araştırma kurumları ile işbirliğine girmek.

İşletmenin bitkisel üretim çalışmaları arasında pamuk, ayçiçeği, yonca, soya, yem bitkileri, sebze ve meyve üretilmektedir.

İşletmenin hayvancılık alanındaki çalışmaları arasında Sığırcılık, Koyunculuk, Arıcılık, Süt Ürünleri ve Ceylan üretimini sayabiliriz.

Kaynak: Her Yönüyle Şanlıurfa '97 İli Yıllığı, Şanlıurfa, s. 219-221.

CİNCIKLI HAMAM.

Şehrin Karaburç Mahallesi, Hızanoğlu Sokağındaki kitabesi bulunmayan bu hamamın ne zaman yapıldığı bilinmemekle beraber 1729 tarihinde tamir görmüş olan Hızanoğlu Camii ile aynı tarihlerde yapılmış olabileceği düşünülmektedir. Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesinde bu hamamdan bahsetmesi, yapının XVII. yüzyılın ikinci yarısında mevcut olduğunu göstermektedir.

Doğu batı yönünde uzanan dikdörtgen planlı bir yeraltı hamamı özelliği gösteren hamamın, sıcaklık kısmı dikdörtgen ekseninden biraz doğuya kaymış durumdadır. Hamamın batı cephesinin güney köşesinde kapı ile tromplu büyük bir kubbenin örttüğü sekizgen planlı soyunma kısmına girilir. Kubbe kasnağı sekizgendir. Soyunma yerinin güneyinde beşik tonozlu bir eyvan bulunmaktadır.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu. 1993. *Şanlıurfa Su Mimarisi*, Ankara, s. 60.

CÛLHA SOKAĞI.

"Tarih, Kültür ve Sanat Adası" olarak gerçekleştirilmesi düşünülen projede yer alan üç sokaktan birisidir. Ulu Camii ve Yıldız Meydanı'nın doğusunda bulunan Güllüoğlu Sokak ile Yorgancı Sokak arasındaki bu sokakta, Şanlıurfa sivil mimarisinin en güzel örnekleri bulunmaktadır.

CÛLHACILIK (BEZ DOKUMACILIĞI).

Yün ipliği, pamuk ipliği ve floş'un kamçılı tezgahın tek ayakla çalışan çeşidi olan "**Cakarlı**" ve 2-4 ayakla çalışan çeşidi olan "**Çekmeli**" tezgahlarda dokunarak "**Yamşah**" (Neçek-Çefiye) ve "**Puşu**" gibi baş örtüsü, "**Ehram**" gibi kadın boy örtüsü haline getirilmesi sanatına Urfa'da "Cülhacılık" denilmektedir.

Cülha tezgahlarının kamçılı olmayan, yani mekiği el ile atılan çeşitlerinde "**Aba**" (kadın ve erkek boy örtüsü) ve "**Çaput Çul**" (kilim) dokunmaktadır.

30-40 yıl öncesine kadar Kamberiyeye Mahallesi'nde 100'e yakın kamçılı tezgahta icra edilen Yaşmah ve Neçek dokumacılığı (cülhacılık) son zamanlarda önemini yitirmiş, tezgah sayısı 5-6'ya düşmüştür.

Günümüzde, Hacı Elagöz, Hüseyin Acı, Hacı Ramazan Çatkın, Mahmut Karataş ve Emin Tek adlarındaki ustalar tarafından sürdürülmektedir.

Cülha tezgahlarında dokunan ürünler şunlardır: Yamşah (Neçek-Çefiye), Puşu, Ehram (İhram) ve Fita'dır.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu. 1997. "Şanlıurfa El Sanatları", Her Yönüyle Şanlıurfa '97 İli Yıllığı, Şanlıurfa, s. 102-103.

ÇARDAK.

Avlulu evlerde taş merdivenlerle çıkılan evin ikinci katı emsalinde bol pencereli, ferah, aydınlık ve geniş köşk misali odalardır. Şanlıurfa'daki söylenişi "**Çardah**"tır. Genellikle misafir geldiğinde kullanıma açılır. Özellikle yaz mevsiminde oturmak için tercih edilir.

Kaynak: M.E.Ergin.1982.Urfa Ağzı Sözlüğü,Harran Yay.Şanlıurfa, s.35.

ÇARDAKLI KÖŞK.

Halilürrahman Camii ve Gölü'nün kuzeyinde bulunan tarihi bir ev.

1992 Yılında ŞURKAV tarafından Mehmet Yusufuğlu'ndan satın alınarak restore edilmiştir. Restorasyon çalışmaları 1997 yılında başlayıp, 1999 yılında tamamlanmıştır.

Restore edilen tarihi ev yöreye özgü yemeklerin sunulduğu lokanta olarak hizmet vermektedir.

Evin birkaç kattan oluşması ve her katta "**çardak**" tabir edilen tipte odalar bulunması yapıya "**Çardaklı Köşk**" denmesine sebep olmuştur.

ÇARMELİK (BÜYÜKHAN KÖYÜ) KERVANSARAYI.

Tarihi ören yeri.

Eski çağlardan beri önemli bir ticaret yolu üzerinde bulunan Selçuklu dönemine ait bir kervansaraydır. Suruç ilçesine bağlı Aligör (11 Nisan) Köyü'nün kuzeyinden geçen eski Bozova yolunun 10 km.sinden batıya sapan yol 4 km sonra Çar Melik Kervansarayı'nın bulunduğu Büyük Han Köyü'ne ulaşır.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesinde, Suruç'tan kalkarak batıya doğru iki saatte Çar Melik kalesine ulaştığını, burasının dört hükümdar (Çar Melik) kardeş tarafından yapıldığı için bu ismi aldığını belirtir.

Bu anıtsal eser, ticaret kervanlarının konaklaması için yapılmıştır. Kitabesi bulunmadığından kesin inşa tarihi bilinmemektedir. Selçuklu şehir dışı hanlarından çok, Suriye çevresindeki 12.-13. yüzyıllara ait hanlarla benzerlik gösterir.

63.40x65.20 metre boyutlu bir avluya sahip olan kervansarayın büyük bir kısmı bugün yıkık durumdadır.

Kaynak: Her Yönüyle Şanlıurfa İli Yıllığı, 1988, s. 73: S.Gündüz. 1999. "Büyükhan (Çarmelik) Köyü Hanı" . Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova İlçeleri ile Rumkale'deki Taşınmaz Kültür Varlıkları. Ankara, s. 318-324.

ÇAVI TARLASI. Arkeolojik kazı alanı.

Siverek ilçesine bağlı Nisibin Azıklı Köyü yakınındaki Çavi Tarlası yerleşim yerindeki kazı çalışmaları 1983-84 yıllarında dönemin Müze Müdürü Adnan Mısır başkanlığında yapılmıştır. M.Ö. 5000-4500 yılı Erken Kalkolitik (Bakır-Taş) döneme ait bir yerleşme olup, Kuzey Mezopotamya Tell Halaf kültürüne aittir.

Bu çalışmalar sonucunda 5 yapı katına rastlanmış, bu katlarda evlere ait taş temeller ve kerpiç artıkları bulunmuştur. Çapı 4 metreyi bulan yuvarlak yapılar oturma odaları olarak kullanılmıştır.

Çavi Tarlası'ndaki önemli buluntular arasında, takılar, damga mühürleri ve çok sayıda pişmiş topraktan yapılmış kadın figürin parçaları bereket heykelcikleri nitelendirilmiştir.

Çavi Tarlası kazısı, tarım ve hayvancılıkla uğraşmış olan bir köy yerleşim merkezinin kalıntılarını gün ışığına çıkarmıştır.

Kaynak: A.Mısır.1997."Şanlıurfa Müzesi", Her Yönüyle Şanlıurfa İli Yıllığı 1988, s.123.

ÇİFTKUBBE.

Urfa Kalesinin doğusundaki tepededir. Burada bulunan bir çift kubbe (=kümbet)den dolayı bu isim verilmiştir. Eyyubiler dönemine ait olduğu sanılan bu kubbelerin esas inşaa tarihi bilinmemektedir.

ÇİĞKÖFTE.

Dövülmüş, macun haline getirilmiş yağsız et, kaynatılmış, kurutulmuş buğdaydan çekilerek elde edilen bulgur ve kurutulup dövülerek az miktarda yağ karışımı ile yapılan kuru isottan (kırmızı biber) meydana getirilen; ayrıca içinde protein, karbonhidrat, mineral maddeler ve vitaminlerce zengin bir düzine kadar gıda maddesi (domates, salça, soğan, sarımsak, karabiber, tarçın, karanfil, alat, kimyon, tuz, maydanoz ve nane) kullanılarak elle yoğrulan, yenilirken genellikle beraberinde ayran içilen otantik bir Şanlıurfa yemeğidir.

Genellikle doyumluk değil, tadımlık yapılır. Gayet besleyici bir yemektir.

Geçmiş Hz.İbrahim (A.S.) peygamber devrine kadar götürülür.Efsaneye göre,Nemrud, şehirdeki yakacakları toplayıp ateş yakmayı yasaklayınca halk ne yapacağını düşünür. Bir avcının vurduğu ceylan etinden, hanımı bugünkü çiğköftenin az karışımı; et, bulgur ve isottan oluşan ilkel şeklini hazırlar. Kocasını beğenir. Bir zaruretten doğan yemeğe 4000 yıl kadar önce böylece başlanır ve geliştirilerek bugünlere gelir.

Halen Şanlıurfa dışındaki bazı illerimizde, hatta Avrupa ve Amerika'da da tanınmış olmakla beraber Şanlıurfa'da yapılabilecek emsal bulmak zordur. Burada malzemesine ve yoğrulmasına çok özen gösterilir.

Kaynak: M.H.Öcal.1997.Özellikleri ve Güzellikleri İle Çiğköftemiz,Şanlıurfa, s.17, 85.

ÇİMECEK.

Eskiden hamama gidecek parası olmayan fakir kişilerin gusül ihtiyacını karşılamak amacıyla bazı camilerin avlularına inşa edilen yıkanma hücrelerine yerel ağızda çimecek denilir. Bir insanın iki kolunu yana açması halinde parmak uçlarının duvara değeceği genişlikte inşa edilen çimecekler genellikle Hünilürrahman Gölü suyunun içersinden geçtiği camii avlularında inşa edilmişlerdir. Hasan Padişah ve Hızanoğlu Camii çimecekleri ile Beykapısı'ndaki Kasarcı Pınarı çimeceği 20 yıl öncesine kadar kullanılan çimeceklerdendi.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu.1993.Şanlıurfa Su Mimarisi, Ankara, s. 68, 69.

ÇÖMÇEGELİN. Yöresel bir çocuk oyunu.

Kuraklığın hüküm sürdüğü, toprağın çatladığı yıllarda, yağmura ihtiyaç duyulduğu zaman çocukların oynadığı oyunlardan biridir. Oyunda oyuncu sayısında bir sınırlama yoktur.

Bir mahallede en az 3-5 çocuk bir araya gelerek oynanır. Çapraz bağlanmış iki tahta çubuğa eski bir elbise giydirilir. Bostan korkuluğunu anımsatan bu çubuğun, bostan korkuluğundan bazı farkları vardır. Bostan korkuluğu erkek tasviridir ve erkeği anlatır. Ürkütücü ve heybetlidir. Halbuki, çömçegelin kadın tasviridir ve kadını anlatır. Çömçegelinin merhamete muhtaç, yardım eli bekleyen ve bostan korkulu-

ğunun aksine, sahibini kendisine acındıran bir görünümü vardır. Çömçegelini ellerine alan çocuklar, yüksek sesle ve koro halinde:

Çömçegelin nar ister
Allahtan rahmet ister
Bir koyun kurban ister
Balıklara yem ister
Ver Allahım ver

Bir yağmurdan bir sel, tekerlemesini söyleyerek çömçegelini kapı kapı dolaştırırlar. Diğer çocuklar çömçegelini elinde tutan iki çocuğun arkasından giderler. Tekerlemeyi hangi kapının önünde durarak söylüyorlarsa o evin kapısı açılır, çömçegelinin üzerine bir kova veya bir tasla su dökülür. Bunun üzerine çocukların bağışmaları ve neşesi artar. Her evin önünden ayrılırken o evin çocukları da bu oyuna katılırlar. 3-5 kişi ile başlayan oyun gittikçe kalabalıklaşır. Oyunun amacı, Allah'a yalvararak rahmet ve yağmur istemesini sağlamaktır. Yağmura duyulan ihtiyaç çocukları bu oyunu oynamaya sevk eder.

Çömçegelin mahallede dolaştırılırken bir sokağa girilir ve sokak içinde, sokağın başından sonuna teker teker kapılar dövülerek, zikzak çizilerek sokak sonuna kadar dolaştırılır. Bir sokak bitince diğer bir sokağa girilir. Bir mahallede bütün evler dolaştırılarak elbisesi iyice ıslanan çömçegelin daha sonra bolluk ve bereket simgesi olan Halil-ür Rahman Gölü'ne atılır ve oyun sona erer.

Kaynak: H.Düşmez.1994.Urfa Mahalli Çocuk Oyunları, Kaiiru Yay. Şanlıurfa, s.22, 23.

DAĞDAĞAN AĞACI

Bir tür Çitlembik ağacıdır. Şanlıurfa'da birçok dağdağan ağacı mevcuttur. Dağdağan denilen meyvesi taze ve kurutulmuş olarak yenilir.

Kaynak: K.E.Kürkçüoğlu.1991.Urfa Ağızı, Türk Dil Kur. Yay. Ankara, 2. baskı, s. 104.

DEBBAĞLIK. Şanlıurfa el sanatı.

Büyükbaş hayvancılığın gelişmiş olduğu Şanlıurfa'da, bu sanatın geçmişi çok eskiye dayanmaktadır. Günümüzde fabrika türü derilere yenik düşerek tamamen terkedilmiş bir duruma gelmiştir.

Gön debbağlığı ve deri debbağlığı olmak üzere iki bölüme ayrılan bu zenaat ayrı debbağhanelerde ve ayrı ustalar tarafından icra edilirdi. Gön debbağları, aşağı debbağhanede, deri debbağları da yukarı debbağhanede çalışırlardı. 1883 tarihli Haleb Vilayet Salnâmesi'nde her iki debbağhaneden de bahsedilmiştir.

Öküz, inek, deve gibi büyükbaş hayvanların derilerinin işlenmesine "**Gön Debbağlığı**", bu sanatı yapanlara da "**Göncü**" denilmektedir. Buradaki gön kelimesi, kösele anlamında olmayıp kalın deri anlamındadır. Bu deri, postalarda yüz ve astar olarak kullanıldığı gibi, saraçlıkta da kullanılmaktadır.

Koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvanların derilerinin işlenmesine "**Deri debbağlığı**", bunları işleyenlere de "**Debbağ**" denilmektedir. Gön denilen kalın derilere nazaran daha ince olan bu deriler, postal ve ayakkabılarda astarlık deri olarak kullanılmakta idi. Başlıca deri çeşitleri şunlardır: Meşin, Sahtiyan ve İnce Astar.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu. 1997. " Şanlıurfa El Sanatları ". **Her Yönüyle Şanlıurfa ' 97 İl Yıllığı**, Şanlıurfa, s. 94.

DEDE OSMAN AVNİ HAZRETLERİ. (?-1883). Mutasavvuf, Kadiri Şeyhi.

Peygamber soyundan gelen Şeyhin babasının adı, Şeyh Seyyid Abdal Muhammed Baba'dır. Dede Osman Avni, sürekli Mevlid-i Halil (Dergâh) camiinde oturmuş ve tarikat hizmetini orada yapmıştır. Kendisine ait tespih, cübbe, el yazması eserler ve tarikat sancakları, hâlâ bu camiin ziyaret girişi yanındaki bir odada korunmaktadır.

Mezarı aynı camiin avlusunun güneyindedir. Türbe ve makamı yakın zamanda restore edilmiştir. Halk arasında bazı kerâmetleri de anlatılmaktadır.

Kaynak: M.Karakaş.1996. **Şanlıurfa Evliya ve Alimleri**, Şanlıurfa, s.112-120.

DELEME. Çocuk oyuncağı.

Deleme, Şanlıurfa ağzında, ucu demirli tahta topaç için kullanılır. Çocukların çok sevdiği bir oyun aracıdır.

DERMEN.

Şanlıurfa ağzında ilaç ve çare anlamında kullanılır.

DEYR YAKUP (YAKUP MANASTIRI). III. Yüzyıla ait dini yapı ve anıt mezar.

Şanlıurfa'nın 10 km. güneyindeki dağların üzerindedir. Halk arasında "**Nemrud'un Tahtı**" olarak ta bilinmektedir.

İki katlı ve doğu ve batı yönünde dikdörtgen planlı manastırın zemin katının doğu kesimi üç katlı anıt mezardır. Edessa krallarının gömüldüğü tahmin edilen ve girişi zemin kattan olan mezar odası, kuzey, güney ve doğuda kemerli birer arkosoliumdan oluşmaktadır. Arkosoliumların üzerleri büyük lento taşlarla örtülüdür. Büyük yapının esas kısmının zemin katı kemerli koridorlarla üç arkosoliumlu mezar odasına ve kuzeybatıdaki anıt mezarına bağlanmaktadır.

Manastırın hemen kuzeybatısında Palmira tipi bir anıt mezar bulunur. Zemin kata giriş, kuzeydeki yıkık kapıdan mümkün olur. Bu mezarın doğu yönündeki pencerenin üzerinde, 4 blok taşa yazılmış Grekçe (Eski Yunanca) ve hemen bunun altında da Palmira harfleriyle yazılmış Süryanice bir yazıt vardır. Her iki yazıtın da metni aynıdır. Grekçe yazıtın uzunluğu 3.60 metre, diğer yazıtın uzunluğu ise 1.50 metredir. Her iki yazıtın da tercümesi şöyledir: "**Ma'nu oğlu Şaredu'nun karısı Amaşşamaş**" Yazıtaki "**Amaşşamaş**" kelimesi "**Güneş'in Hizmetçisi**" anlamındadır.

Yazıt, muhtemelen II. yüzyılın sonuna veya III.yüzyılın başlarına aittir. Manastırın da bu tarihlerde yaptırıldığı tahmin edilebilir. Suruçlu Aziz Yakup (451-521), zamanında da manastır olarak kullanılmıştır. Manastırın doğusunda kayaya oyulmuş mağaraların keşiş odaları olduğu sanılmaktadır. Ayrıca anıt mezarın kilit taşına işlenmiş haç sembolünden de buranın Erken Hıristiyan döneminde kullanıldığını anlamak mümkündür.

Kaynakça: J.B.Segal.1970. **Edessa "The Blessed City"**, Oxford, s. 29; H.J.W.Drijvers.1980.**Cults and Beliefs at Edessa**, Leiden, s. 23 n.16; A.C. Kürkçüoğlu. 2000. **Şanlıurfa Land of Faith / İnançlar Diyan Şanlıurfa**, Ankara, s. 40-42.

DİREKLİ SUYU.

Şehrin kuzeydoğusunda Karakoyun Deresi'nin doğduğu Direkli vadisinde bulunan bu suyun zengin bir yeraltı nehri olduğu anlaşılmıştır. Yakın zamana kadar Karakoyun Deresi'ne akan bu su, 1970 yıllarında şehre içme suyu olarak verilmeye başlanmıştır.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu.1993. **Şanlıurfa Su Mimaisi**. Ankara, s. 12.

DÖGMEÇ. Yöresel yemek.

Malzemeler: 2 ev ekmeği, 2 adet domates, 4-5 büyük dilim Urfa peyniri, 2 orta boy soğan, 1 yemek kaşığı kırmızı biber, 1 tatlı kaşığı tuz, 1 bağ pırpırım (semiz otu), 1 bağ behteniz (maydanoz).

Yapılışı: Ekmekler bir bez arasında ufalanır ve tepsiye alınır. Soğanlar soyulduktan sonra incecik doğranır ve peynirle yavaş yavaş karıştırılır. Pırpırım ve behteniz ayıklanıp yıkandıktan sonra domatesler de yıkanıp doğranır. Ufalanmış ekmeğin üzerine, soğan, peynir, domates, pırpırım ve behteniz konulur, kırmızı biber ve tuz da eklenerek karıştırılır. Sıkımlar halinde salatalık ve karpuzla ikram edilir.

Kaynak: S.Algin. *Yöremizden Sofranıza-Urfa Mutfağı*, Urfa, s. 20.

EDENE GÖLETİ.

İl merkezine 25 km. uzaklıkta ve şehrin kuzeydoğusunda olan bu gölet çevresinde kamp yapmak ve yüzmek mümkündür. Çevresi yeşil alan ve ağaçlık olduğundan sık gidilen piknik yerlerinin başında gelirdi. Son zamanlarda suyu azaldığından eski cazibesini kaybetmiştir.

Kaynak: *Her Yönüyle Şanlıurfa İli Yıllığı 1988*, İstanbul, s. 75.

EDESSA. Şanlıurfa'nın eski adlarından biri.

Makedonya Kralı III. Büyük İskender'in M.Ö.323 yılında ölmesi üzerine ülkesi, generalleri arasında paylaşılır.

Mezopotamya, General Seleukos'a düşer. Seleukos, M.Ö.306 yılında krallığını ilan eder. M.Ö. 302 yılında hakimiyeti alanında bulunan Urfa'ya gelir. Şehir, o dönemde yeşillikler içinde ve bol sulak bir yerdir. O dönemde Makedonya'nın başkenti olan Edessa'ya benzediği için şehre Edessa adı verilir. Makedonca olan Edessa kelimesi, "**suları bol**" veya "**sulak yer**" anlamına gelir. O sıralarda Aramiler'den oluşan Urfa halkı, bu ismi birkaç yüzyıl kullandıktan sonra Urhay ismini kullanırlar ve Edessa ismi unutulur.

Bu isim 1098-1144 yılları arasında Urfa'da Haçlı Kontluğu kuran Fransızlar tarafından yeniden canlandırılır. 1144'de Urfa'nın Türkler'in eline geçmesiyle bu isim gündemden düşer.

Kaynakça: E.Meyer.1932."Edessa",*Paulys Realenzyklopädia*, 10.Halband, s. 1933; E.Honigmann.1949."Urfa" maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, cilt XIII, s. 50; J.B.Segal. 1970. *Edessa The Blessed City*, Oxford, s. 10.

ELYESA PEYGAMBER.

Şanlıurfa'daki bir inanca göre, Elyesa peygamber, Hz. Eyyub'u ziyarete gelirken, ona çok yaklaşmıştır. Şeytanın, mola verdiği yerde ona, gideceği yerin daha çok uzakta olduğunu söylemesi üzerine, büyük bir üzüntüye kapılır ve ruhunu teslim eder. Viranşehir ilçesinin Eyyub Nebi Belde-si'ndeki Hz.Eyyub türbesinin güneybatısında, köye 500 metre kadar mesafedeki yere gömülür.

Mezarı yakın bir zamanda restore edilmiştir.

EMİRGÂN.

Atatürk Bulvarı üzerinde Abide kavşağına yakın mahalde kurulmuş çevresinde yüzme havuzu, kapalı spor salonu gibi spor kompleksleri bulunan bir çay bahçesidir.

Bir bölümünde aileler oturup Urfa kebaplarını yeme imkânına sahiptirler.

ESEMKULU KÖYÜ.

Şanlıurfa-Bozova arasında olup merkeze bağlı bir köydür. İsmi "Esemoğlu" adlı bir halk hikâyesi kahramanından almıştır.

ESKİ ÖMERİYE CAMİİ.

Kazancı Pazarı'nda bulunun bu camiin tam olarak tesis tarihi bilinmemektedir. İsmine izafeten halk arasında Hz. Ömer zamanında yaptırıldığı söylenir.

Cami, 1301 yılında Mehmed Ağa,1722 yılında Firuz Bey ve 1911 yılında ise Osmanlı padişahı Sultan Mehmed Reşat tarafından tamir ettirilmiştir.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu. 1993. **Şanlıurfa Camileri**, Şurkav Yay. Ankara, s. 17.

EYVAN.

Avlulu evlerde iki çardak veya oda arasında oturmaya mahsus üstü ve iki yanı kapalı yazlık mekan. Urfa'nın eski evlerinin çoğunda eyvan bulunur. Kalenin arkasında "**Meligin Eyvanı**" denilen tarihi bir yer de vardır.

Kaynak: M.E.Ergin.1982. **Urfa Ağız Sözlüğü**, Harran Yay. Şanlıurfa, s. 61.

EYYUB NEBİ KÖYÜ.

Hız.Eyyub, hanımı Rahime Hatun ve Hz.Elyesa'nın mezarlarının bulunduğu köydür. Urfa-Mardin karayolunun 85 km.'sinden sapan 15 km.'lik asfalt yolun sonunda (şehir merkezine toplam 100 km.) Eyyub Nebi Köyü'ne ulaşılır. Bu köyün 400 yıldan beri Eyyub Nebi Köyü adıyla anıldığı vakfiyesinden anlaşılmaktadır.

Eyyub Nebi Köyü'ndeki bu türbeler yüzyıllardan beri kutsal günlerde ve bayramlarda yöredeki binlerce insan tarafından ziyaret edilir. Köydeki türbeler, yakın zamanda res-tore edilmiş ve çevre düzenlemesi yapılmıştır.

Efsâneye göre, Hz.Eyyub'un otururken sırtını dayadığına inanılan büyük bir bazalt taş "**Sabır Taşı**" ise, türbesinin batısındadır ve günümüzde ziyaret edilir.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu. 2000. **Harran. Yolların Buluştuğu Kent**, Ankara, s. 73.

EYYUB PEYGAMBER. Sabrı ile tanınmış peygamber.

İslâm inancına göre, Hz.Eyyub'un sayılamayacak derecede malı, mülkü ve birçok evladı vardır ve o bu nimetlere karşı Allah'a devamlı şükretmektedir. Yüce Allah, herkese nasip olmayacak nimetlere sahip olan Hz.Eyyub'u, bela ve hastalıkta da şükredecek mi diye imtihan etmek ister. Malını, mülkünü ve evladını elinden alarak, vücuduna sıkıntı ve hastalık verir. Ne kadar sürdüğü bilinmeyen sıkıntı ve hastalıklara dayanıp sabreden Hz.Eyyub, yine de ibâdet ve şükürden vazgeçmez. Sonuçta bu imtihanı kazanır. Allah, malını mülkünü ve evladını yeniden ona verir. Allah'ın emriyle ayağını yere vurur ve yerden çıkan bir su ile yıkandıktan sonra vücudu da sihat bulur.

Efsâneye göre, Hz.Eyyub, Urfa-Viranşehir arasında yaşamıştır. Hastalığı boyunca Eyyubiye Mahallesi'nde bugün ziyaret edilen Makam Mağarası'nda kalmıştır. Yıkanıp şifa bulduğu su ise, bugün kuyu halindedir ve şifa niyetine içilir. Hz.Eyyub, vefat ettikten sonra bugün Eyyub Nebi Köyü'ndeki türbesine gömülmüştür.

FIRAT NEHRİ.

Mezopotamya bölgesinin can damarı olan Fırat Nehri, Karasu ve Murat sularının birleşmesiyle oluşur. Tarihin ilk dönemlerinde Sümer, Babil gibi Mezopotamya devletlerinin

yasalarına girecek kadar önemli bir nehirdir. Tarihçi Herodot, Babilliler'in Fırat Nehri üzerinde bentler yaptığından söz etmektedir.

Siverek ilçesinin Dağbaşı Bucağı yakınındaki Mektalan Geçidi'nden Şanlıurfa topraklarına giren Fırat Nehri, bu noktadan güneye akarak Adıyaman-Urfa sınırını oluşturur.

Şanlıurfa toprakları içinde uzunluğu 270 km' yi bulan Fırat Nehri düzensiz bir akış rejimine sahiptir. Nisan ayında en üst seviyeye çıkan su yükselmesi Mayıstan itibaren alçalmaya başlar ve Eylül ayında en düşük seviyeye iner. Fırat Nehri'nin toplam yatak uzunluğu 2800 km'dir. Kollarıyla birlikte 1263 km. boyunca Türkiye topraklarında akar ve Birecik ilçesinin batısından Suriye topraklarına girer.

Suriye topraklarını da suladıktan sonra Irak'ta El Kurra bölgesinde Dicle nehri ile birleşerek Şattü'l Arap (Arap Körfezi) adını alır ve Basra Körfezi'ne dökülür.

Türkiyenin en büyük projesi olan GAP'ın dayanağı olan Fırat Nehri üzerinde, Keban, Karakaya ve Atatürk Barajı, Birecik Barajı ve Karkamış Barajı olmak üzere çok önemli barajlar kurulmuştur.

Kaynak: Suyla Yeniden Doğan Kent ŞANLIURFA, (ed. Ş.Karlıklı), Garenti Leasing, İstanbul. s. 29-30.

FIRFIRLI CAMİİ.

Halil-ür Rahman Gölü'nün kuzeyinde Vali Fuat Caddesi (Büyükyol-Yeniyol) üzerinde yer alan eski bir Ermeni Kilisesi iken, mihrap üzerindeki kitabeye göre 1956 yılında camiye çevrilmiştir.

Kilise camiye çevrilirken güneydeki pencerelerden biri mihrap haline getirilmiş ve güney duvarın ortasında bulunan yarım sütunun önüne taş minber yapılmıştır.

Kilise, 1956 yılında camiye çevrilmeden önce bir süre cezaevi olarak da kullanılmıştır.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu. 1993. Şanlıurfa Camileri, Şurkav Yay. Ankara, s. 81-83.

FISTIK.

Bilimsel literatürde, Antepfıstığı olarak tanınan sert kabuklulardan fıstık, mevcudiyeti itibariyle Türkiye'de en çok Şanlıurfa'da yetiştirilmektedir. Yabani fıstık ağaçlarının aşılama ile başlatılan Antepfıstığı üretimi, 1970'lerden

itibaren çöğürler aracılığıyla bahçe düzenleme şekline dönüşmüştür.

Ülkemizde meyve veren Antepfıstığı ağaçlarının % 27'si ve üretimin % 54'ü Şanlıurfa'ya aittir. İlde halen 74.163 hektar alanda 7.526.000 adet meyve veren, 6.856.340 adet ise meyve vermeyen çağda toplam 14.382.340 adet ağaçtan, 18.627 ton üretim elde edilmektedir.

Şanlıurfa'nın önemli ihraç ürünlerinden olan Antepfıstığının yağ, aroma ve dolgu oranları çok yüksek miktardadır.

Kaynak: Her Yönüyle Şanlıurfa '97 İ Yıllığı, Şanlıurfa, s. 215.

FRENK.

Şanlıurfa ağzında "Domates" e verilen isim.

GERMEÇ-GERMEÇ AĞACI.

Şanlıurfa'da çamaşır serilen ipe germeç; ipi, yukarıda tutmaya yarayan ucu çatallı uzunca bir tahta desteğe de germeç ağacı denir.

GÖBEKLİ TEPE. Arkeolojik kazı alanı.

Şanlıurfa'nın 20 km. doğusundaki Örencik Köyü yakınlarında bulunan bir kazı alanıdır. Mezopotamya'daki en eski tapınaktır.

1996 yılında Alman Arkeoloji Enstitüsü (DAI) ile Şanlıurfa Müzesi'nin ortak çalışması ile yapılan kazılarda günümüzden 11.000 yıl öncesine ait (çanak-çömleksiz Neolitik dönem) büyük bir tapınak kalıntısına ulaşılmıştır. Ayrıca tapınağı süsleyen doğal boyutlarında taştan oyulmuş yaban domuzu, kaplumbağa ve akbaba heykelleri de bulunmuştur.

Göbekli Tepe'de ortaya çıkan tapınağı önemli kılan neden, tapınağı yapanların, yerleşik hayata geçmemiş avcı-toplayıcı insanlar olmasıdır. Bu da yerleşik yaşama geçişte ekonomik ya da ekolojik değil, kalabalık ve uzun süreli dinsel törenlerin rol oynanmış olabileceğini gösteriyor.

Göbekli Tepe'de arkeologlar 15 metreye varan daire biçimli üç alan ortaya çıkarmışlardır. Kazı yerinde üzerlerinde çeşitli hayvan kabartmaları ya da bunların taşta kazınmış figürlerin yer aldığı "T" biçimli 16 destek ve kireçtaşı tabakası bulunmuştur. Ayrıca bulunan bazalttan yapılmış kaplar ve işlenmiş çakmaktaşılarından, burada yaşayanların kalıcı olmasa da en azından geçici bir süre burada yaşadık-

ları anlaşılıyor. Büyük olasılıkla Göbekli Tepe, bölgede yaşayan insanlarca dinsel amaçlar için düzenli olarak ziyaret edilen bir buluşma yeri idi.

Burada bulunan yapıların eski tarihlieleri dairesel, daha yeni olanlar ise dikdörtgen biçimlidir.

Kaynak: A.Y.Güvenç.2000."Başlangıçta Anadolu Vardı", Bilim ve Teknik Dergisi, sayı 394, s. 58-62.

GÖRGÜN, Arabizâde Behçet. (1893-1965). Hattat.

Asıl adı Muhammed Behçet Görgün olup, 1893 yılında Şanlıurfa'nın Kaleboynu Mahallesi'nde doğmuştur. Peygamberimizin Sancaktarı Ebâ Eyyûb el-Ensâri'nin torunlarından olan ve günümüzden 400 yıl önce Arap yarımadasından gelerek Urfa'ya yerleşen Arabizâdeler ailesinden Hamid Efendi'nin tek evladıdır.

13-14 yaşlarında iken, Şer'i Mahkeme'de katip olan akrabalarından birinin yanına Hüsn-i Hatt öğrenmeye gönderilir. Bu şahsın yanında ilk bilgilerini alan Behçet Efendi, sanatında büyük ilerleme kaydeder ve hocasını geçer. Daha sonra Şair-Yazar ve Hattat Lobut Ahmet Vefik Efendi'nin yanına gönderilir. Behçet Efendi, Halil-ür Rahman Medrese-si'nde Ahmet Vefik Efendi'nin yanında yetişir.

Behçet Efendi, 17 yaşında evlenir. Üç çocuk sahibi iken 24 yaşında I.Dünya Savaşı sırasında askere çağrılır ve Medine'de 5.5 yıl askerlik yapar. Medine'de bulunduğu sırada Peygamberimizin makamına İstanbul'dan gönderilen yazıları işler ve kendi yazılarından yazar. Askerlik dönüşünde bazı okullarda hatt dersi verir. Harf devriminden sonra işsiz kalınca, Urfa'da Tekel memurluğu görevine başlar. Siverek ilçesine nakledilir. Orada 1 yıl kaldıktan sonra tekrar Urfa'ya gelir ve bahçecilik yapmaya başlar. Memuriyetten istifa ettikten sonra kendisini tamamiyle Hatt çalışmalarına verir ve geçimini bu yolla kazanır.

Behçet Efendi'nin yazmış olduğu şâheser levhaları, bugün şehirdeki çoğu camiide, dükkânlarda, evlerde ve mezar taşlarında görebilmek mümkündür. Bazı yazı kompozisyonları, Sebil-ür Reşad ve Hilal dergilerinde çıkan Behçet Efendi'nin, 1960 yıllarında Hilal takviminde de bazı yazıları yayınlanmıştır. Bundan başka, İstanbul Ayasofya Camii'nin mihrabının sol tarafında ve Üsküdar'daki Özbekler Tekkesi'nin mihrabında birer levhası asılıdır.

Behçet Efendi, hazır mürekkep kullanmamış, eski geleceği sürdürmüş ve eskiye ait özel mürekkebi kendisi yaparmış. Kûfi hariç, nesih, sülüs, divani ve rika' gibi yazı çeşitlerini büyük bir başarı ile kullanmıştır.

Ahmet Vefik Efendi'den icâzet alan Behçet Efendi, sanat hayatı boyunca kimseye icâzet vermemiştir. Kendisinden Dr.Münib Görgün ve emekli öğretmen Mahmud Dörtbudak meşk almışlardır.

1965 yılında Urfa'da vefat eden Behçet Efendi, Harrankapı'daki aile mezarlığına gömülmüştür.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu.1997.**Urfalı Hattat Behçet Arabi.** Şanlıurfa'nın Düşman İşgalinden Kurtuluşunun 77.Yıldönümüne Armağan, 11 Nisan 1997, Şanlıurfa, s. 11-13.

GÜLLÜOĞLU SOKAĞI.

Yıldız Meydanı girişinden başlayıp doğuya doğru ilerleyen ve dörtyola kadar devam eden eski dar bir Urfa sokağıdır. Bu sokakta hayatlı, eyvanlı, çardaklı birçok Urfa evi bulunmaktadır. Sokak doğuya doğru takip edilirse Beykapısı'na ulaşılır.

GÜMRÜK HANI.

Haşimiye Meydanı yakınındadır. Osmanlı Padişahı Kanuni Sultan Süleyman zamanında 1563 yılında Urfa Sancakbeyi Halhallı Behram Paşa tarafından yaptırılmıştır.

Evluya Çelebi Seyahatnâmesinde "**Yetmiş Hanı**" olarak anılan Gümrük Hanı, Şanlıurfa'daki hanların en güzel ve anıtsal örneklerindedir. Avlusundan Halil-ür Rahman Gölü'nün suyu geçmektedir. İki katlı bu hanın üst katındaki odalarda terziler çalışmakta, avlusunda çayhaneler bulunmaktadır.

Hanın kare avlusunun etrafını çevreleyen dükkanların üzerinde ön kısımları revaklı ikinci kat odaları yer almaktadır. Giriş eyvanının üzeri mescit olarak değerlendirilmiştir.

Kaynakça: S.E.Güler. 1999. **Urfa Bölgesinde Devlet Adamları ve Komutanlar**, Şurkav Yay. Ankara, s. 60; **Her Yönüyle Şanlıurfa İl Yıllığı, 1988**, s. 72; **Her Yönüyle Şanlıurfa '97 İl Yıllığı**, Şanlıurfa, s. 88.

GÜRCÜTEPE. Arkeolojik kazı alanı.

Şanlıurfa'nın 4 km. güneydoğusunda Kısas yolu üzerindedir. Kazılara 1995 yılında Şanlıurfa Müzesi ile İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü ile ortaklaşa yapılmaya başlanmış ve şu anda ara verilmiştir.

Neolitik Döneme ait olup, yabani hayvan yetiştiriciliğinden evcilleştirmeye geçiş devresini göstermesi bakımından önemlidir.

Bu civarda içme suyu kuyuları ve Gürcütepe Şehir İçme Suyu İstasyonu da bulunmaktadır.

GÜZEL SANATLAR GALERİSİ

Karameydanı'nda PTT binası bitişiğindedir. Hacı Hafız Ahmet Efendi Evi olarak bilinen, geleneksel Urfa evlerinin birçok özelliğini taşıyan yapı, 1888 yılında inşa edilmiştir. 1979 yılında Kültür Bakanlığınca restore edilerek "**Devlet Güzel Sanatlar Galerisi**" hizmet binası olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Resim, fotoğraf, heykel, seramik, müzik, tiyatro, hatt, el sanatları gibi sanat dallarında yüzlerce sergi açan kursiyer yetiştiren, dia gösterileri ve konferanslarla sanatı tüm kesimlere ulaştırmaya çalışan galeri, 2001 yılı Nisan ayında "**Resim-Heykel Müzesi**" ne dönüştürülmüştür. Türkiye'nin beşinci Resim-Heykel Müzesi olma yolunda ilerlemektedir.

GÜZELGÖZ, Mahmud. (1919-1988). Urfa folklorunun kaynak kişisi, besteci, derleyici.

Tenekecilik yaptığı için bu lakapla da tanınan Mahmut Güzelgöz, 17.02.1919 tarihinde Şanlıurfa'nın Eyyubiye Mahallesi'nde doğdu. Babası Baziki Aşiretinden Bozan oğlu İbrahim'dir. Küçük yaşta, Tenekeci Süleyman Usta'nın yanına verildi. Uzun süre tenekecilik yaptıktan sonra 1941 yılında Mençek Hanı'nda çayhane açtı. 1942 yılında Bandırma'ya askerliğe gitti. Askerden döndükten sonra tenekecilik mesleğini sürdürdü. Tenekeciliğin yanında mevlüthanlık da yapmaktaydı.

Küçük yaşlarda sesinin güzelliği farkedildiğinden sıra gecelerinde uzun havalar, hoyratlar ve gazeller okumuştur. Hoyrat ve mani okumada usta olarak kabul edilmiştir. Damburacı Derviş, Mukim Tahir, Kemancı İbe, Kanuni Ayıbo ve Hacı Nuri Hafız'la birlikte yıllarca meşk etmişlerdir.

1951 yılında evlenmiş ve toplam 11 çocuğu olmuştur.

Okuma yazması olmayan Mahmut Güzelgöz, 1976 yılında kendi çabasıyla okuma yazmayı öğrenmiş ve dışardan sınavlara katılarak ilkokul diploması almıştır. İşçi olarak

Şanlıurfa Müzesi'nde çalışmış ve oradan da Halk Kütüphanesi'ne geçmiştir. 1987 yılında emekli oluncaya kadar aynı yerde çalışmıştır.

7.03.1988 tarihinde Şanlıurfa'da vefat etmiş olup Harrankapı Mezarlığına defnedilmiştir.

Mahmut Güzelgöz, müzik bilgisi yanında Urfa folkloru hakkında da bir hazine idi. Ayrıca yaklaşık 1000 türkü, 200 şarkı ve gazel, sayılamayacak kadar hoyrat, mani, çifte ve mevlüt bildiği kendisi tarafından açıklanmıştır.

Mahmut Güzelgöz'den, 144 türkü, hoyrat ve ağıt formunda ezgi derlenmiştir.

Kaynakça: A.Akbiyik. 1992. **Şanlıurfa Folklorunun Kaynak Kişisi (Tenekeci) Mahmut Güzelgöz**, Şurkav Yay. Şanlıurfa, s.15, 20-25.,103.

GÜZELLİK (ŞARK ÇIBANI).

Şanlıurfa'da sıklıkla görülen yöreye özgü bir tür cilt hastalığıdır. Bu hastalıktan İlk kez V. yüzyıla ait yerel bir tarih kitabında bahsedilir. Tıp terminolojisinde "**Leishmaniazis**" olarak geçer. Daha çok vücudun açık bölgelerinde, el, kol, ayak ve yüzde çıkan bu çiban çeşitli şekillerde bulaşır. iyileştikten sonra düzensiz ve çukur bir yara izi kalır. 50 yaşın üzerindeki Şanlıurfalıların daha çok yüzlerinde bu yaranın çukurlaşmış izlerini görebilmek mümkündür.

Hastalık taşıyıcıları köpekler, fareler başta olmak üzere kemiricilerdir, Çok önemli bir bulaşma yolu da mikrobu taşıyan "**Tatarcık Sineği**" (*Leishmania tropica*) dir.

Günümüzde de görülen bu hastalığın kısa sürede tedavi edici ilaçları mevcuttur.

Kaynakça: **Urfa Hakkında Tabii, Coğrafi, İçtima'i, İktisadi, Tarihi, Mülki Malumatı Cami' Salname 1927**, terc. K.Kapaklı, Ankara 1998, s. 20: **Her Yönüyle Şanlıurfa İl Yıllığı 1988**, Ankara, s. 48.

HACI MUSTAFA HACIKÂMİLOĞLU. (1870-1933). Kurtuluş Savaşı dönemi Belediye Başkanı.

Hacı Osman Hacikâmioloğlu'nun oğludur. Genç yaşta babasını ve annesini kaybetmiş ve Hacı Bekir Kamil'in yanında kâtip olarak çalışmıştır. Hacı Bekir Kâmil ile birlikte Haleb'e gitmiş ve 1914'te I.Dünya Savaşı başlayana kadar orada tüccârlık ve komisyonculuk yapmıştır.

1914 yılında Urfa'ya dönmüş ve Gümrük Hanı'nda bir

oda kiralayarak mesleğine devam etmiştir. Bu arada Halepli Bahçesi'ni de kiralamış ve orasını yeşillendirmiştir.

1917-1918 yılları arasında İl Encümen Üyeliği de yapmıştır

İngiliz işgâli sırasında "Onikiler" adıyla bilinen Müdafai Hukuk Cemiyeti'ni kurmuş 30.07.1919'de Belediye Başkanlığı görevine başlamış ve Milli Mücâdele'de (1920) önemli görevlerde bulunmuştur.

1926 yılında kendi isteği ile başkanlıktan ayrılan Hacı Mustafa Hacıkâmiloğlu, 15.07.1933 tarihinde vefat etmiştir. Kabri Bediüzzaman aile mezarlığındadır.

Kaynak: M.C.Hacıkâmiloğlu. **Şanlıurfa Kurtuluşu**, İstanbul, s. 7-26, 105.

HALEPLİ BAHÇE.

Halil-ür Rahman Gölü'nün batısında yer almıştır. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Şanlıurfa'da yetişen bütün meyve ağaçlarının bulunduğu, köşkü ile meşhur bir bahçedir. Geniş bir alanı vardır.

Bugün geçmiş yıllardaki kadar görkemli olmasa da, Şanlıurfa'nın önemli yeşil bir köşesi durumunda olup, Belediye'nin mülkiyetindedir.

İlk sahiplerinden Şair Sakıb'ın adını taşıyan köşk, bugün de kullanılmaktadır.

1796-1876 yılları arasında yaşayan Şair Sakıb Efendi tarafından yaptırılan bu konak, Halepli Bahçe içersinde bulunur. Mahmud Nedim Konağı gibi haremlik ve selamlık olarak geniş bir alana yayılır.

Günümüzde Şanlıurfa Belediyesi Park ve Bahçeler Müdürlüğü olarak kullanılan iki katlı köşk, doğu batı yönünde dikdörtgen planlıdır. Alt katta kuzey cephede, ortada beşik tonozlu büyük bir eyvan ve yanlarında birer oda yer alır. Çatı ile örtülü ikinci katın ön tarafı, ortası sütunlu iki kemerle gezenek olarak teşkilatlandırılmış ve yanlara odalar yerleştirilmiştir.

İkinci katın doğusunda yer alan odanın duvarlarını Sakıp Efendi'nin mavi boyalı ahşap üzerine 1263 (m.1845 tarihli) Ta'lik hattıyla yazılmış şiiri dolaşır. Köşkün de bu tarihte yapıldığı tahmin edilmektedir. Köşkün avlusunun batısında soğuklu, sıcaklı ve külhanlı küçük bir hamamı bulunur.

Halepli Bahçe'nin, 2000 yılında Turizm Bakanlığı'nın

hazırladığı bir proje ile "**Temalı Park**" olması için çalışmalar yapılmaktadır.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu. 1997. "Geleneksel Şanlıurfa Evleri" Her Yönüyle Şanlıurfa ' 97 İli Yıllığı, Şanlıurfa, s. 86.

HALFETİ. Birecik Baraj gölünün suları altında kalan tarihi ilçe.

İlçe. M.Ö. 855 yılında Asur Kralı III.Salmanassar tarafından zaptedildiği zaman "**Şitamrat**" adını taşıyordu. Yunanlılar bunu değiştirerek "**Urima**" adını vermişlerdir. Suryaniler ise, ilçe için "**Kal'a Rhomeyta**" ve "**Hesna d'Romaye**" adlarını kullanmışlardır.

Şehir, Arapların eline geçtikten sonra "**Kal'at-ül Rum**" adı takılmıştır. XI. Yüzyılda Bizanslıların eline geçince bu kez "**Romaion Koyla**" adını almıştır.

1280 yılında Beysari komutasındaki Memlük ordusu tarafından kuşatılmış, sonuç alınamayınca, şehirdeki Hıristiyan mahalleleri beş gün süre ile yağmalanmıştır. 1290 yılında bu kez Memlük Sultanı Eşref tarafından fethedildi ve son kez Memlükler tarafından tamir edilen şehre "**Kal'at-ül Müslimin**" adı verildi.

Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlılar'a geçen şehir, günümüzde de kullanılan "**Urumgala**" ve "**Rumkale**" adlarını alarak 1954 yılında ilçe haline getirilmiştir.

İl merkezine uzaklığı 120 km.'dir. Yukarı Göklü adlı bir kasabası, 35 köyü ve 34 mezrası vardır. 2000 yılı Nüfus sayımına göre, ilçenin nüfusu 1.645'tir.

İlçenin büyük bir kısmı Birecik Barajı'nın göl suları altında kalmıştır. Yeni yerleşim yeri olarak eski ilçe merkezine 7 km. mesafedeki Karaotlak mevki seçilmiş ve yerleşime açılmıştır (nüfusu 963'tür).

Kaynak: S.E.Güler. 1997. "Şanlıurfa'nın İlçeleri", Her Yönüyle Şanlıurfa ' 97 İli Yıllığı, Şanlıurfa, s. 38.

HALİL-ÜR RAHMAN CAMİİ.

Eski bir kilise kalıntısı üzerine 1211 yılında Eyyubiler tarafından inşa edilmiştir. 1810 yılında harap bir durumda olan camiye temelden başlanarak büyük değişiklikler yapılmıştır.

Halk arasında "**Döşeme Camii**" ve "**Makam Camii**" olarak adlandırılan bu camiiden Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde "**İbrahim Halil Tekkesi**" olarak bahseder.

Minarenin yatay kuşakları üzerindeki süslemeler ve üst kısımda yer alan akantus (kenger) yapraklı sütun başlıkları Bizans devri süsleme özelliklerini yansıtır.

Kaynak A C Kurkçuoğlu 1995. *Şanlıurfa'da Canlanan Tarih*. Ankara, s. 22

HALİL-ÜR RAHMAN GÖLÜ.

Şehirdeki tarihi ve kutsal mekânların yanında, Rızvaniye Camii'nin önünde bulunan bu göl, 150 metre uzunluğunda ve 30 metre genişliğindedir. Derinliği 3-5 metre civarındadır. İçinde efsanelere konu olan sazan türünden balıklar bulunmaktadır. Bu balıklara halk tarafından saygı gösterilir ve yenilmesi yasaktır.

Efsâneye göre, Hz.İbrahim ateşe atıldıktan sonra, bir mucize gerçekleşir; yanan ateşler suya, odunlar ise balığa dönüşmüştür.

HALK OYUNLARI.

Şanlıurfa halk oyunları, genellikle davul zurna eşliğinde oynanan halaylardan meydana gelir. Bunun yanında yine davul zurna eşliğinde oynanan kol oyunları, tef eşliğinde karşılıklı ve gruplar halinde oynanan oyunlar ile keman, cümbüş ve darbuka eşliğinde oynanan oyunları da vardır.

Şanlıurfa halk oyunlarının çoğunda, halkın neşesini, yasını, aşkını, çaresizliğini, yakarışını, Allaha yalvarışını, kıskançlığını, mertliğini görebilmek mümkündür.

Şanlıurfa halk oyunları arasında Girani, Düz, Tek Ayak, Kımıl, İki Ayak (Dınıg), Terge, Urfalıyam Ezelden, Abravi (Lorke), Soseh ve Değenek Oyunu'nu sayabiliriz.

Kaynak: A.Akbıyık.1997. "Şanlıurfa Halk Oyunları". Her yönüyle Şanlıurfa '97 İli Yıllığı, s.185-188.

HAN EL-BÂ'RUR KERVANSARAYI.

Harran'ın 20 km. güneydoğusundaki Göktaş Köyü'nde bulunan Eyyubiler dönemine ait bu kervansaray, kısmen harap durumdadır. Tektek Dağları olarak anılan dağlık bölgede Harran-Bağdat yolu güzergâhında bulunan kervansaray, giriş kapısı, köşe kuleleri, payanda kuleler, mescid (1993'de restore edilip kullanıma açılmıştır), hamam, yazlık ve kışlık bölümleri ile Anadolu Selçuklu kervansaraylarının tüm özelliklerini taşır. 43.30x44.80 metre ölçülerinde kareye yakın bir avluyu çevreleyen kervansaray, yazlık ve kışlık mekânlardan oluşur.

Biri kuzeyde, diğeri de batıda olmak üzere iki kitabesi bulunmaktadır. Giriş kapısı üzerindeki kitabeden anlaşıldığına göre bu kervansaray, İsa oğlu el-Hac Hüsameddin Ali tarafından 1228 yılında yaptırılmıştır.

Hanın ismi olan "**Ba'rur**" kelimesi Arapça'da "**keçi gübresi**" anlamındadır. Rivâyete göre, hanı yaptıran kişi, burayı kuru üzümle doldurmuş ve "*Benden sonra gelenler burayı keçi gübresi ile dolduracaklardır.*" demiştir. Gerçekten de bugün kervansaray uzun yıllar ahır olarak kullanıldığı için hayvan gübresi ile dolmuştur.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu. 2000. **Harran. Yolların Buluştuğu Kent**, Ankara, s. 50.

HAPHAP. Takunya, nalın.

Hafif olması için daha çok kavak ağacından yapılır. Gelin haphapları ceviz veya gürgenden yapılır ve sedefle işlenir. Bazı haphaplara halhal takıldığı da olur.

HARB-I UMÛMÎ ŞEHİTLERİ ANITI.

Şehir merkezinde Hükümet Konağı önündeki dört yolun birleştiği kavşaktadır. I.Dünya Savaşı'nın bütün cephelerinde savaşa katılan Urfa'lı şehit ve gazilerin hatıralarına 1917 yılında yaptırılmıştır.

8.5 metre yüksekliğindeki anıt, tamamen kesme taştan olup yuvarlak bir kaide üzerine kare tabanlı olarak oturtulmuştur. Anıtın kuzeyinde 2, güneyinde ise 2 kitabe olmak üzere toplam 4 kitabe mevcuttur.

Kuzey cephe üst kitabede: "**Bu hacir samit değil, ikil-i cihâdı ekberdir. 1335**" (Bu taş, sessiz değil, büyük savaşın tacıdır. 1917). Kuzey cephe alt kitabede: "**Harb-ı Umumi şühedâyâ fatiha 1330-1332**" (I.Dünya Savaşı şehitlerine fatiha. 1912-1914).

Güney cephe üst kitabede: "**Cây-ı cihâda giden erlere nusret ola. 1334**" (Cepheye giden erlere yardım ola. 1916). Güney cephedeki alt kitabe ise, kuzey cephe alt kitabenin aynısıdır.

Anıt üzerindeki yazıların tümü, ünlü Urfalı Hattat (Lobut) Ahmet Vefik Efendi tarafından yazılmıştır.

Daha önce, Vilayet binası önündeki bulvarın ortasında ağaçlar ve elektrik direkleri arasına sıkışmış bu anıt, 1983 yılında Urfa Belediye Başkanı Alaattin Turhan tarafından şimdiki yerine nakledilmiştir.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu. 1997. "İl Merkezindeki Önemli Mimari Eserler ve Görülmeye Değer Yerler", *Her Yönüyle Şanlıurfa ' 97 İli Yıllığı*, Şanlıurfa, s. 80; aynı yazar.1984."Harb-ı Umumi Şehitleri Abidesi." *Kurtuluşumuz*, 11 Nisan 1984, Urfa, s. 42-46.

HAREFENE.

Yapılan masrafı herhangi bir faaliyet için paylaşma anlamına gelir. Harefene, akran ve samimi arkadaşlar arasında olur. Varlıklılar ve gençler harefeneye pek itibar etmezler. Bu bakımdan harefene daha çok dar gelirli arasında yapılır. Harefenede yapılan masrafı bölüşmek esastır. Tüm masrafı bir ya da iki kişi yapar, sonra bölüşülür.

Kaynak: A.Akbıyık-S.Kürkçüoğlu. 1997. "Şanlıurfa Folkloru", *Her Yönüyle Şanlıurfa ' 97 İli Yıllığı*, Şanlıurfa, s. 145.

HARRAN. Şanlıurfa'nın dünyaca ünlü ilçesi.

Şanlıurfa'nın 44 km. güneydoğusunda bulunan ve her yıl binlerce turist tarafından ziyaret edilen tarihi ilçemiz, kendi adıyla anılan ovanın merkezinde kurulmuştur.

M.Ö.II. bin başlarına ait Kültepe ve Mari tabletlerine Harran adına ilk kez rastlanmıştır. Bu tabletlerde "**Har-ra-na**" veya "**Ha-ra-na**" şeklinde geçer. Kuzey Suriye'de bulunan Ebla tabletlerinde ise, Harran'dan "**Ha-ra-an**" olarak bahsedilir. Harran adı, Sümerce ve Akadça "**Seyahat-Kervan**" anlamına gelen "**Ha-ra-nu**" dan gelmektedir. Harran, Asur ve Keldani dillerinde "**Yol**", Arapça'da sıcaklık anlamına gelen "**harr**" kelimesinden sıcak anlamına gelir.

Harran, tarihin en eski dönemlerinden beri büyük bir ticaret şehri: Ay, Güneş ve Gezegenlerin kutsal sayıldığı eski Mezopotamya putperestliğinin, Sabiiliğinin en önemli merkezi idi.

Harran, tarih boyunca Babil, Keldani, Assur, Hitit, Med, Pers ve İskender Krallığının yönetiminde kalmıştır. Daha sonra ise, sırayla Roma, Bizans, Emeviler, Abbâsiler, Hamdâniler, Nûmeyriler, Selçuklular, Zengiler, Eyyûbiler Memlûkler ve Osmanlıların yönetimine girmiştir. 1516 yılında Osmanlıların eline geçerken bir köy durumunda idi.

Harran, 1260 yılında Moğolların istilasına uğramış ve o dönemdeki harap şekliyle günümüze gelmiştir.

Harran, bilindiği gibi dünyanın eski üniversitelerinden birinin kurulduğu topraklardır. İslâmiyetten önce tıp, astronomi, fizik, matematik öğretimi; Eski Yunanca ve Süryanice eserlerin tercüme edilmesi ve pozitif bilimlerdeki çalışmalarla tanınmıştır.

Harran'da yetişen dünyaca ünlü alimler şunlardır: Sabit bin Kurra, İbn Teymiyye, Bettâni el-Harrâni.

1987 yılında ilçe haline getirilmiştir. 76 köyü olan ilçenin 2000 yılı nüfus sayımına göre nüfusu 13.428'dir.

Kaynakça: R. Şeşen.1993.**Harran Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1-34; A.Özırat. 1994. **Eskiçağda Harran**, Arkeoloji ve Sanat Yay. İstanbul, s. 13-17; A.C.Kürkçüoğlu. 2000. **Harran Yollann Buluştuğu Kent**, Ankara, s. 12-17; S.E.Güler. 1997. "Şanlıurfa'nın İlçeleri", **Her Yönüyle Şanlıurfa '97 İl Yıllığı**, Şanlıurfa, s. 38-40.

HARRAN EVLERİ.

Harran'ın en çok ilgi çeken yanı, bindirme tekniğinde yapılmış külah biçimindeki konik kubbeli evleridir. Kubbeli evlerin tarihi, M.Ö. VI. bine kadar gitmektedir. Kubbeli ev geleneği, Mezopotamya, Transkafkasya ve Ege'de M.Ö.III. bine kadar devam ettirilmiştir.

Anadolu'da kubbeli evlerin yoğun olarak tespit edildiği iki bölge vardır. Birinci bölge Urfa-Birecik arasındaki bölgedir. İkinci bölge ise, Urfa-Akçakale arasındaki bölgedir. Kerpiç kubbe ile örtülmüş bu evlerden farklı olarak Harran evlerinin kubbelerinde tuğla da kullanılmıştır.

Harran evlerinin tuğla kubbe ile örtülmesinin iki sebebi vardır. Biri, bölgenin çöl olmasından dolayı ağaç malzemenin bulunmayışıdır. Diğeri ise, Harran'da bol miktarda bulunan tuğla malzemedir. Evlerin yüksekliği içerden en çok 5 metreye varan kubbeler, 30-40 tuğla dizisi ile örülmüştür. Örgüleri düzensiz bir şekilde balçık sıva ile bağlanan kubbe ve duvarlar, içerden ve dışardan yine bu harçla sıvanmıştır.

Harran evleri bölge iklimine uyumlu olarak yazın serin kışın sıcaktır.

1979 yılında arkeolojik ve kentsel sit alanı olarak ilan edilen Harran'da kubbe evler korumaya alınmıştır. Ören yerinden malzeme toplanması, inşaat yapılması ve kanal açılması yasaklanmıştır.

Harran evlerinden biri, 1999 yılında restore edilmiş ve "Kültür Evi" olarak turizmin hizmetine sunulmuştur.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu. 2000. *Harran Yolların Buluştuğu Kent*, Ankara, s. 42-45.

HARRAN HÖYÜĞÜ.

Harran'ın ortasında yer alan 22 metre yüksekliğindeki höyük, oldukça geniş bir alana yayılmıştır. Tarihöncesi dönemlerden M.S. XIII. yüzyıla kadar kesintisiz olarak iskân edilen Harran höyüğü, içerisinde çeşitli dönemlere ait mimari kalıntıları ve bölgenin tarihini gün ışığına çıkartacak belgeleri barındırmaktadır.

Höyükte ilk kazı 1951 yılında D.S.Rice tarafından başlanmış ve aralıklarla 1956 yılına kadar devam etmiştir. 1983 yılında Dr. Nurettin Yardımcı başkanlığında yeniden başlanan kazılarda, yukarıda bahsedilen dönemlere ait çeşitli buluntular ele geçirilmiştir. Üst tabakada geniş bir alana yayılmış olarak ortaya çıkartılan XIII. yüzyıl İslami dönem şehir kalıntısındaki su kuyularının bulunduğu avlulara açılan odalardan oluşan kare ve dikdörtgen planlı, bitişik nizamlı evler, bu evlerin oluşturduğu dar sokaklar ve ortasında büyük bir kyunun yer aldığı meydanlar, o dönemin İslam şehirleri ve konut mimarisi hakkında önemli bilgiler verir.

Kazılardan elde edilen çok sayıdaki çivi yazılı tuğla, İslami dönem sikkesi, sırlı ve sırsız seramik kaplar, taş aletler, çeşitli süs eşyaları, madeni eserler, idol ve hayvan figürinleri Şanlıurfa Müzesi'nde sergilenmektedir.

Kaynakça: A.Özırat. 1994. *Eskiçağda Harran*, Arkeoloji ve Sanat Yay. İstanbul, s. 98; A.C.Kürkçüoğlu. 2000. *Harran Yolların Buluştuğu Kent*, Ankara, s. 21-22.

HARRAN KALESİ.

Şehrin güneydoğusunda yer alan içkale, surların o kesimdeki bölümünü oluşturur. İslami kaynaklarda kalenin yerinde bir Sabii tapınağının bulunduğundan bahsedilir. Emevi halifesi II.Mervan'ın 10 milyon dirhem altın harcayarak yaptırdığı sarayın, kalenin esasını oluşturduğu tahmin edilir.

Kale, 1192 yılında Eyyubiler'den Melik el-Adil tarafından bazı eklemelerle birlikte restore edilmiştir.

1951 yılı kazılarında kalenin doğuya bakan cephesinin güney kesiminde bazalt taşından yapılmış at nalı kemerli bir

kapı ortaya çıkartılmıştır. Kapıya ait Arapça bir kitabe parçalarında Numeyriler'in III.hükümdarı Meni' b. Şebib en-Numeyri (1040-1060)'nin adı geçmektedir. Kitabeye göre, Meni', 1059 yılında kalenin güneydoğu kapısı üzerine bazı tamirat ve eklemeler yaptırmıştır.

90x130 metre boyutlarındaki kale üç katlıdır. Düzensiz dikdörtgen planındaki kalenin dört köşesinde onikigen birer kule bulunmaktadır. Bunlardan kuzeybatıdaki kule tamamen yıkılmıştır. Güneydoğudaki kulenin dış kısmı yıkılmış olup, iç kısmı ayakta. Güneybatıdaki ve kuzeydoğudaki kuleler ise kısmen ayakta.

1951 yılındaki kale içi kazısında İslami döneme ait 100'e yakın havan, sini, kazan benzeri madeni kap bulunmuştur.

Kaynakça: A.C.Kürkçüoğlu. 2000. *Harran Yolları Buluştuğu Kent*, Ankara, s. 27-29; S.E.Güler.1999.*Urfa Bölgesinde Devlet Adamları ve Komutanlar*, Şirkav Yay. Ankara, s. 27.

HARRAN KAPISI. Şanlıurfa'nın günümüze ulaşan en eski kapısı.

"**Bab el-Harran**" olarak da bilinen kapının güneye bakan yüzünde, sağda, V. yüzyılın başlarına ait Grekçe yazıt parçaları gözükken duvar kalıntıları mevcuttur. Beş satırdan oluşan yazıtın az bir kısmı okunabilmiş olup tercümesi şöyledir:

"..... **Roma tarafından kuvvet imparatorlar ve krallar yılında**"

Kapının kuzeye bakan cephesinde ise, oldukça uzun bir Arapça kitabe dikkati çeker. Kitabede tarih verilmemiştir. Kitabenin günümüz diliyle karşılığı şudur:

"**Efendimiz, sultan, melik, muzaffer, âlim, adaletli, desteklenmiş ve muzaffer olan, din ve dünyanın yıldızı, fetihlerin babası, Şah Gazi b. Sultan Melik, adaletli, Allah'ın rahmetine muhtaç olan Ebu Bekir b. Eyyûb'un vilâyette yaptırdığı imâretlerden. Devleti muzaffer olan, adaletli eş-Şibli'dir.**"

Kitabeden anladığımıza göre; bu bölüm yani kitabenin bulunduğu Harran Kapısının kuzey cephesi, Eyyûbi sultanlarından el- Melik'ül Muzaffer Şah(abeddin) Gazi Ebûbekr b. Eyyûb tarafından yaptırılmıştır.

Şahabeddin Gazi, el-Melik'ül Adil tarafından 1218 yılında Urfa ve Suruç valiliğine getirilmiş ve bu görevde 1222 yılına kadar kalmıştır. 1220-1244 yılları arasında ise, Meyyâ-

fârikîn (Silvan) Eyyûbi sultanlığını yapmıştır. Arapça kitabe-
de "**Sultan**" ve "**Melik**" lakaplarının geçmesine dayanarak,yu-
karıda bahsedilen kapı inşâsının Şah(âbeddin) Gazi'nin,
Meyyâfârikîn (Silvan) sultanlığı döneminde yapılmış olduğu
tahmin edilebilir.

Kitabenin alt bölümlerinde, girişin sağ ve sol üst kısım-
larında, boyunlarından zincirli birer aslanı tutan bir kişiyi
gösteren kabartma rölyef bulunur. 1927 Urfa Salnâmesi'nin
verdiği bilgiye göre, bu rölyeflerin yanında (aslında biraz alt-
larında olması gerek) Türkçede "**Mülk, tek ve kahredici olan
Allah'ındır.**" anlamına gelen Arapça birer yazı da mevcuttur.

Kaynakça: J.B.Segal.1970. **Edessa "The Blessed City"**, Oxford, s.220
n.2; M.Karakaş.1986. **Şanlıurfa Kitâbeleri**, Dal Yayıncılık, Ş.Urfa: 73; İbn-ül
Esir.1987. **el-Kâmil fit-Târih Tercümesi**, terc. A.Ağırakça-A.Özaydın, İstanbul,
XII: s. 310, 358; Anonim.1927.**Urfa Hakkında Tabii, Coğrafi, İçtimâî, İktisâdî,
Tarihi, Mülkî Ma'lumâtı Câmî Salnâme 1927**, İstanbul, s.70.

HARRAN OVASI.

Şanlıurfa'nın en önemli ovalarından biridir. Deniz sevi-
yesinden 375 metre yüksekliği ile Şanlıurfa'nın en alçak ovası-
dır. Doğusunda Viranşehir ovası, batısında Suruç ovası
yer alır. Toprakları alüviyal toprak ile örtülü olup kırmızı renk-
lidir. Demir oksit oranının fazlalığı toprağa bu rengi vermiş-
tir. 150.000 hektar genişliğindedir. Sulama ile birlikte yılda 3
ürün alınabilecek kadar verimli bir hale gelmiştir.

Kaynak: M.Akbiyik. 1997. "İlin Genel Coğrafyası". **Her Yönüyle Şan-
lıurfa '97 II Yıllığı**, Şanlıurfa, s. 28-29.

HARRAN ULU CAMİİ. Anadolu'nun ilk anıtsal camii.

Harran höyüğünün kuzeydoğu eteğinde yer alan Ulu
Camii, çeşitli kaynaklarda "**Camii el-Firdevs**" veya "**Cuma
Camii**" adlarıyla geçer. Camiin esasının Sabiilerin taptığı Ay
Tanrısı Sin Tapınağı olduğu sanılır. Müslümanlar Harran'ı
alınca bu tapınağın yerine bir camii yapılır ve onlara kendi
tapınaklarını yeniden yapmaları için başka bir yer verilir.

Ulu Cami'e, son Emevi Halifesi II. Mervan tarafından
geniş bir şekilde bazı eklemeler ve tamirler yaptırılmıştır.
Plan olarak VIII. yüzyıl Emevi camiilerine benzer. 1174 yılın-
da Halep hükümdarı Nureddin Mahmud Zengi tarafından
büyük çapta yenilenmiş ve genişletilmiştir. Bugün görüle-
bilen taş işçiliği ve süslemeler o döneme aittir.

104x107 metre boyutlarındaki bir planı olan Ulu Cami, 6 kapı ve revaklarla kuşatılmış, ortası şadırvanlı geniş bir avluya sahiptir.

Avlunun kuzey duvarının doğusunda, yakın zamanda restore edilen minare yer alır. Kare gövdeli minarenin yüksekliği 33.30 metredir. 22 metrelik kısmı kesme taş, geri kalan kısmı da tuğladandır. Tuğlalı kısmın 1114 ve 1128 yılı depremlerinden sonra inşa edildiği sanılır. Minarenin ahşap merdivenleri günümüze ulaşmamış olup, restorasyon çalışmaları esnasında orijinaline uygun bir biçimde yeniden yapılmıştır.

Kaynak: R.Şeşen.1993.**Harran Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara, s. 41-443; A.Özırat. 1994. **Eskiçağda Harran**, Arkeoloji ve Sanat Yay. İstanbul, s. 96; A.C.Kürkçüoğlu. 2000. **Harran Yolların Buluştuğu Kent**, Ankara, s. 31-37.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ.

Eski. Eskiçağlardan beri bilinen ve 718-913 tarihleri arasında (İslâmi dönem) bilim ve sanatta doruk noktaya ulaşan Harran Üniversitesi'nin (medrese) İslâmöncesi ve İslami dönemindeki yeri bugünkü kalıntılar arasında tespit edilememiştir.1976 yılındaki Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kazılarında caminin doğu ve kuzey cephelerine bitişik olarak ortaya çıkarttığı küçük hücrelerin İslâmi dönem üniversitesine (medrese) ait olduğu tahmin edilmektedir.

Yeni. Harran Üniversitesi, 1992 yılında Şanlıurfa'da yeniden kurulmuştur. Şanlıurfa'da Gaziantep Üniversitesi'ne bağlı olarak bulunan İlahiyat Fakültesi ve Dicle Üniversitesi'ne bağlı olan Ziraat Fakültesi ile Meslek Yüksekokulu üniversiteye bağlanmıştır.

Üniversitenin Fen-Edebiyat, Mühendislik, Tıp ve Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu birimleri kuruluş kanununda yer almıştır. 1994 yılında bu birimlere Siverek, Hilvan, Suruç, Birecik, Viranşehir ve Bozova Meslek Yüksekokulları, 1995 yılında Veteriner, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akçakale Meslek Yüksekokulu ve Ceylanpınar Meslek Yüksekokulu 1997 yılında ise Kahta Meslek Yüksekokulu eklenmiştir.

2000-2001 öğretim yılında 8000 öğrencisi bulunan Harran Üniversitesi bünyesinde, 7 fakülte, 3 Enstitü, 10 Meslek Yüksekokulu, 6 araştırma merkezi, 1 Araştırma ve Uygulama Hastanesi bulunmakta olup sosyal ve kültürel hizmetleri

arasında ise, beslenme, barınma, sağlık, kütüphane kültürel ve sportif faaliyetler sayılabilir.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu 2000. *Harran Yolların Buluştuğu Kent*, Ankara, s. 23-24; *Her Yönüyle Şanlıurfa '97 İl Yıllığı*, Şanlıurfa, s. 60-62.

HARRANKAPI MEZARLIĞI.

Bediüzzaman Mezarlığı ile birlikte Urfa'nın en eski iki aile mezarlığından biridir. Tarihi Harrankapısı'nın güney tarafında, eski şehrin dışındadır. İçersinde çok sayıda tarihi mezar bulunur. Şeyh Müslüm Hafız Türbesi ile Kral Kızı namıyla bilinen türbeler halk tarafından ziyaret edilmektedir. Bugün bu eski mezarlığın tam ortasından Eyyup Peygamber Caddesi'ne giden bir yol açılmıştır.

HASAN PADİŞAH CAMİİ.

Akarbaşı mevkiindeki bu camii eski bir tapınak üzerine XV.yüzyılın sonuna doğru Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey tarafından yaptırılmış ve onun ismini taşımaktadır.

Camii 1796, 1874 ve 1968 yıllarında onarım görmüştür. Minaresi ise, 1859 tarihinde Halil Beg tarafından onarılmıştır.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu. 1993. *Şanlıurfa Camileri*, Şurkav Yay. Ankara, s. 34,36.

HASSEK HÖYÜK. Arkeolojik kazı alanı.

Siverek ilçesi Çaylarbaşı Bucağı'na bağlı Biliriz Köyü yakınındaki Hassek Höyük'de İstanbul Alman Arkeolojisi Enstitüsü adına yapılan kazı çalışmalarına 1978 yılında başlanmış ve 1986 yılında sona ermiştir.

Kazılar sonucunda, M.Ö.3400-3200 dönemini kapsayan Kalkolitik (Bakır-Taş) devre ait 1 hektarlık alan üzerine inşa edilmiş 1 bey evi, 1 toplantı evi, ekonomik yapılar, tahıl ambarı, sur duvarı ile çevrilmiş bir kompleks yapı kalıntısı bulunmuştur. Bu yapının yangın sonucunda tahrip edildiği görülmüştür. Bu döneme ait çeşitli boyalı çanak çömlekler, tunç iğneler, taş kaplar, kemik aletler ve çakmak taşından kesici aletler bulunmuştur.

Yine bu yerleşim alanında M.Ö.3200-2700 yılları arasındaki İlk Tunç Çağı'nda tarımsal bir köy birliği niteliğinde sayısız küçük buluntular olarak, silindir mühürler, taş idoller, tunç iğneler, silahlar, boncuklar ve işlenmiş doğal cam parçaları ile çanak ve çömlek parçaları üzerine işlenmiş mühür

baskılar çok önemlidir. Bu mühür baskılar, çiftçi ve öküzlerin tasvir edildiği sahneleri ile bize Hassek Höyüğü'nün İlk Tunç Çağı insanlarının tarımsal yaşantılarını göstermektedir.

Höyük, Atatürk Barajı göl suları altında kalmıştır.

Kaynak: A.Mısır.1997."Şanlıurfa Müzesi", Her Yönüyle Şanlıurfa 97 II Yılığ. s.120.

HAŞİMİYE MEYDANI.

Tarihi Kent Merkezi'nde ve Tarihi Çarşılar'ın olduğu bölgededir. Halk dilinde "**Aşağı Çarşı**" diye anılan bölgenin odak noktasındaki yerdir. Attar Pazarı, İsoçu Pazarı, Koyuncu Pazarı, Kasap Pazarı, Gümrük Hanı ve Bedesten, Haşimiye Meydanı'nın yakın çevresinde bulunur.

HAYAT. Avlu.

Eski Şanlıurfa ev yaşantısında önemli bir yer tutar. Bütün yapılar (oda, çardah, eyvan, tandırlık, zerzenbe vs.) hayatın etrafında yer almıştır. Hayatın ortasında bir havuz veya çiçeklik bulunabilir. Eski evlerde "**Nehit**" denilen muntazam taşlarla döşenir. Evin günlük işleri özellikle havaların uygun olduğu mevsimlerde hayatta yapılır.

HEDİK. Şanlıurfa yöresel bir yemek.

Nohut, buğday ve mısırın haşlaması ile yapılır. İçersine yeterli ölçüde tuz ve karabiber katılır. Yapılması için belli bir zaman seçilmemekle birlikte, yeni diş çıkaran çocuğa atfen "**Diş Hediği**" yapılır ve yakın akraba çağırılır.

HEVARA TAŞI. Şanlıurfa mimarisinde kullanılan taş.

Halk arasında "**Hevara taşı**" olarak isimlendirilen bu taş Şanlıurfa mimarisinde kullanılan önemli bir yapı malzemesidir.

Kentin güneybatısındaki dağlık bölgeden getirildiği, bu bölgede bulunan çok sayıda antik dönem taş ocaklarından anlaşılmaktadır. Kolay ufalanan yumuşak ve kolay işlenebilen ve zamanla sertleşen bir taştır.

Günümüzde mevcut geleneksel Şanlıurfa evlerinin çoğu bu taşla yapılmıştır.

Ev yapımında briketin kullanılmasıyla birlikte bugün önemini kaybetmiştir.

HİŞİR.

Şanlıurfa yöresinde altın ve gümüşten yapılan tüm takılara verilen isimdir. Hışırlar arasında, gerdanlıklar, kolyeler, bilezikler, yüzükler, küpeler, iğneler ve kemerler sayılabilir.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu. 1997. "Takılar", *Her Yönüyle Şanlıurfa '97 İli Yıllığı*, s. 109.

HIZMA. Yöresel takı.

Şanlıurfa'da daha çok kırsal kesim kadınlarınca kullanılan hızma, buruna takılır. Altın ve gümüş çeşitleri vardır.

HIZMALI KÖPRÜ.

Karakoyun Deresi üzerinde bulunan taş bir köprüdür. Hangi tarihte yaptırıldığı bilinmemektedir. Köprü ayağının doğu cephesindeki kitabeye göre, 1843 tarihinde Muhammed Said adında bir kişi tarafından tamir ettirilmiştir.

Halk arasındaki bir söylentiye göre, Karakoyunlu hükümdarının kızı Sakine Sultan, Hacc'a giderken, uğradığı Urfa'da bu köprüyü yaptırmış ve yıkıldığında tekrar yapılabilsin diye mücevherleri ile altın hızmasını köprünün temeline koydurmuştur. Bu nedenle köprü bugün Hızmalı Köprü olarak bilinmektedir.

Köprü üzerindeki gizli su kanallarından, köprünün su kemeri görevini de gördüğü anlaşılmıştır.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu.1993. *Şanlıurfa Su Mimarisi*, Ankara, s. 15-16.

HİLVAN. Şanlıurfa'nın ilçesi.

İlçenin tarihi geçmişi ile ilgili bilgiler, bugün mevcut değildir. İlçede ilk yerleşmenin Osmanlılar döneminde 1820 yılında Hacı Musa adında bir Türkmen aşiret reisi tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir.

Hilvan adının kimler tarafından ne zaman verildiği ve ne anlama geldiği belli değildir. Uzun süre Karacurun olarak ta adlandırılan Hilvan, 1927 yılında Şanlıurfa'ya bağlanarak ilçe yapılmıştır. İl merkezine uzaklığı 56 km.'dir. 2000 yılı nüfus sayımına göre, nüfusu 16.205'tir. 2 bucağı, 57 köyü ve 109 mezrası bulunur.

Kaynak: S.E.Güler. 1997. "Şanlıurfa'nın İlçeleri", *Her Yönüyle Şanlıurfa '97 İli Yıllığı*, s. 40.

HOYRAT.

Hoyrat, mani gibi bir duygu ve düşünceyi özlü yönleriyle dile getiren 7 heceli, 4 veya daha çok mısralı mani karakterli halk şiiri ve müziğinin bir ürünüdür. Hoyratlar ezgi karakterleri ile manilerden ayrılır.

Mısra sayısı ve kafiye düzeni az çok değişiklik gösteren cinaslı maniler, genellikle ses tekerleme, mana ve cinas özelliği gösteren bir kelime grubu halindeki eksik mısra ile başlar. Bu biçimdeki manilere, Şanlıurfa ve Kerkük'te "**Hoyrat**" adı verilmektedir.

Hoyrat anlam bakımından maniden daha kuvvetlidir ve erkek ağzına daha çok yakışır.

Şanlıurfa'da; Beşiri, İsfahan, Mesnevi, Kesik, Bahçacı, Kürdi, Elezber gibi isimlerle adlandırılır.

Hoyrat, uzun hava tarzına giren; başlangıç, meyan, karar ve karargâhı olan ve özel melodik seyir ve hareketi bulunan bir tür ezgi biçimidir.

Örnek:

Kuleden

Ses geliyor kuleden

O kaş o göz değil mi

Beni sana kul eden.

Kaynak: A.Akbıyık-S.Kürkçüoğlu.1991.Şanlıurfa Hoyrat ve Manileri, Ankara, s.15-16.

HÜSEYİNİYE ÇARŞILARI. Tarihi çarşılar.

Çadırcı Pazarı ile Kazancı Pazarı arasında, kuzey güney yönünde birbirine paralel olarak uzanan ve her biri 15'er çapraz tonozla örtülü iki kapalı çarşıdır. Her iki çarşının birleştiği yerdeki dükkânlar sırt sırta bir plan göstermektedir. Doğu tarafta olan çarşının kuzey cephesindeki kilit taşının ortasında "**Maşallahu Ta'ala**", sağında "**Suk açıldı**, (ayeti kerime)", solunda "**Nasrûn minallahi ve fethûn karib 1305**" miladi 1887 yazılıdır.

Çarşı, Hartavizâde Hafız Muhammed Selim Efendi'nin oğlu Hüseyin Paşa tarafından yaptırılmıştır. İnşa edildiği yıllarda halı, kilim, keçe ve benzeri yaygıların satıldığı yer olarak kullanılmıştır. Bir ara Yemenici Pazarı olarak kullanıldıktan sonra son olarak Bakırcı esnafına tahsis edilmiştir.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu. 1997. "Şanlıurfa Çarşıları", Her Yönüyle Şanlıurfa '97 İl Yıllığı, s. 92.

İBRAHİM PEYGAMBER. Urfa'da doğduğuna ve ateşe atıldığına inanılan peygamber.

Efsaneye göre, kendi halkına bir tanrı olduğunu kabul ettiren kral Nemrud, rüyasında çok parlak bir yıldız görür ve korkar. Bu rüyasını falcı ve kâhinlere yorumlattırır. Falcılar: "**Ülkende biri dünyaya gelecek, senin helâkine ve devletin yıkılmasına sebep olacaktır.**" derler. Bunun üzerine Nemrud, yeni doğan erkek çocukların hepsini öldürtür. Bu sırada Hz.İbrahim'e hamile olan annesi, bir mağarada saklanır ve çocuğunu doğurur. Şanlıurfa'daki bir inanışa göre, annesi Hz.İbrahim'i, bugün Mevlid-i Halil (Dergâh) Camii yanındaki mağarada dünyaya getirmiştir.

Hz.İbrahim mağarada iken, annesi arasına gelir, ihtiyaçlarını görür giderdi. Bir keresinde oğlunun üç parmağını emdiğini, birinden süt, birinden bal ve birinden de su çıktığını görür. Kentteki inanışa göre ise, bir ceylan Hz.İbrahim'i emzirmiştir.

İslâmi kaynaklarda, Hz.İbrahim'in doğum yeri olarak birçok farklı ve birbirine uymayan şehir isimleri verilmiştir, maalesef bunların arasında Urfa'dan bahsedilmemiştir. Ancak günümüzde yapılan bilimsel araştırmalar sonucunda, Hz.İbrahim ve ailesinin anayurdunun, içinde Harran'ın da bulunduğu civar bölge olduğu kabul edilmektedir.

İslâm inancına göre, Hz.İbrahim, putlara ve gök cisimlerine (ay, yıldız ve güneş) tapan insanlara, kâinatı yaratan ve tek olan Allah inancını yaymakla görevlendirilir. Bütün çabalarına rağmen, insanlardan kendisine sadece yakın çevresinden birkaç kişi inanır. Hz.İbrahim, putlara ve gök cisimlerine tapan insanların gerçeği görmeleri için önce puttanrıları kırar daha sonra da gök cisimlerine tapanlarla tartışmaya girerek, ayın, güneşin ve yıldızların tanrı olamayacağını anlatır ve delilleri ile bu inançlarını çürütür. Puttanrıları kıran ve onlara hakaret eden Hz.İbrahim, sonunda Nemrud'un huzuruna çıkarılır. Nemrud'la Hz.İbrahim arasında hararetli bir tartışma başlar. Nemrud, Hz.İbrahim'i sıkıştırarak dinini kabul ettireceğini sanır, maalesef onunla baş edemez, sıkışır, tükenir ve kendi halkına rezil olur.

Nemrud, Hz.İbrahim'i cezalandırmak üzere hapse atar. Daha sonra Hz.İbrahim'in ateşe atılmasına karar verilir. Sonunda Hz.İbrahim kendisi için yakılan ateşe atılır. Yüce

Allah ateşe şöyle emreder: "**Ey ateş ! İbrahim'e karşı serinlik ve selamet ol !**" (Enbiya: 69) ve ateş Hz.İbrahim'i yakmaz. Hz.İbrahim, daha sonra Harran'a, bir müddet sonra da Filistin'e göç eder ve oraya yerleşir. Ailesiyle Mısır'da bir süre kalır, ancak tekrar geri döner. Oğlu İsmail ile birlikte Mekke'deki Beytullah da denilen Kâ'be'yi inşa eder. Toplam üç hanımından 13 oğlu dünyaya gelir. 175 yaşında iken vefat eder ve Kudüs'te, Arapların el-Halil, Yahudilerin Hebron dedikleri mevkideki Makpela Mağarası'na defnedilir.

Şanlıurfa'daki mevcut inanca göre, Hz.İbrahim Urfa kalesindeki mancınıkların (sütunların) bulunduğu tepeden ateşe atılır. Ateş onu yakmaz; yanmakta olan odunlar balığa, alevler de suya dönüşür ve bugünkü Halil-ür Rahman Gölü oluşur.

Kaynakça: A.Aydemir. 1991. **İslâmi Kaynaklara Göre Peygamberler**, Türkiye Diyânet Vakfı Yay. Ankara. s. 57. 64. Ö.F.Harman. 2000 "İbrahim" maddesi, **Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, cilt XXI, s. 267-272.

İL HALK KÜTÜPHANESİ.

Topçu Meydanı'nda Şanlıurfa Müzesi'nin karşısında bulunan bu kütüphane yapısı, 1968 yılında Kültür Bakanlığı'nca yaptırılarak hizmete sunulmuştur. Koleksiyonu, önceden "**Şehir Kütüphanesi**" olarak bilinen kütüphanenin kitapları taşınarak oluşturulmuştur.

Bilgi kaynaklarının Dewey Onlu Sınıflandırma Sistemine göre düzenlendiği kütüphanede, teknik hizmetler ve okuyucu hizmetleri gerçekleştirilmektedir. Toplam alanı 400 m²'dir. 4 salon ile 9 odadan oluşan 3 katlı bir binadır. Kütüphanede 5 bölüm bulunur; Çocuk Bölümü, Süreli Yayınlar, Konferans ve Sergi Salonu, Okuma Salonu ve Gezici Kütüphane. Personel sayısı 15'tir.

İl Halk Kütüphanesine bağlı Dergâh'ın kuzeyinde bir semt kütüphanesi (Şurkav Semt Kütüphanesi) de bulunmaktadır.

İl Halk Kütüphanesinde yaklaşık 29.300 kullanılabilir kitap bulunmaktadır.

İMÂDEDDİN ZENGİ. (1127-1146). Musul hükümdarı ve Urfa fatihi.

1139 yılında Mardin Artukluları'nın elinde bulunan Ceylanpınar'ı aldı. Urfa'da bu sıralarda 1098 yılında kurulmuş bir

Haçlı Kontluğu bulunuyordu. Civar bölgeler Türkler'in elinde idi. Urfa'da yağma, talan ve zulme dayalı bir kontluğun bulunması İslam dünyası için bir sorun oluşturuyordu. Bu önemli sorunu çözmek amacıyla ordusuyla Diyarbakır üzerine yürüyen Zengi, Diyarbakır'ı alıyormuş gibi görünmek için orayı kuşattı. Bu arada Urfa ve Harran'daki casusları Urfa'nın alınabileceği haberini ona ulaştırdılar.

Diyarbakır kuşatmasını kaldıran İmâdeddin Zengi, 30 Kasım 1144'de şehrin önüne geldi. Teslim olma tekliflerini kabul etmeyen şehirdeki hıristiyan liderler, direnmeyi tercih ettiler.

İmâdeddin Zengi, şehrin kuşatılmasını emretti. Kuşatma başladı ve aralıksız dört hafta sürdü. Sonunda 24 Aralık 1144 tarihinde şehir Türkler'in eline geçti. Haçlı Kontluğu da tarihe karışmış oldu.

Kaynakça: I. Demirkent. 1987. *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, II, Ankara. s. 141, 144-146; Anonim Süryani. 1918. (ed. J.B. Chabot) *Chronicon (syriacum) ad annum chr. 1203/4, pertinens, Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium III*, Paris, s. 281, 282; İbn-ül Esir. 1963. *Tarih ei-Bahir fid-Devlet-ül Atabekiyye bil Mavsil*, ed. A. Tulaymat, Kahire, s. 68, 69.

İMAM BAKIR TÜRBESİ VE CAMİİ.

Harran'ın 3 km. kuzeydoğusunda İmam Bakır Köyü'nde Oniki İmam'dan beşincisi olan Ebu Ca'fer İmam Muhammed Bakır'a atfedilen bir türbe ve bitişiğinde onun adını taşıyan bir camiidir.

Hz. Ömer zamanında (miladi 639'da) Urfa ve Harran'ın fethi savaşına katılan Ebu Ca'fer İmam Muhammed'in kopan bir parmağının buraya gömülerek üzerine türbenin yapıldığı ve köye "İmam Bakır" adı verildiği söylenilmektedir.

İmam Muhammed Bakır, 721 yılında vefat etmiş ve Medine'de Cennet-ül Baki Mezarlığı'na defnedilmiştir.

Camii, yakın zamanda tamir edilerek orijinalliğini kaybetmiştir.

Kaynak: A.C. Kürkçüoğlu. 2000. *Harran Yolların Buluştuğu Kent*, Ankara, s. 46.

İNBAŞI MAĞARALARI.

Atatürk Barajı gövdesinin 5 km. güneyinde Fırat Nehri'nin akış yönünde sol sahilinde bulunmaktadır. Birkaç mağaradan oluşmaktadır. Bu mağaralarda Roma veya Bizans döneminden kalma su değirmeni ve daha eski devirlerden

kalma, dağdan tünelle gelen kaynak su bulunmaktadır. Bu su Fırat Nehri'ne karışmaktadır. İnaşa Mağaraları'ndan güneye doğru 2 km. boyunca Fırat'ın iki tarafındaki dağların yamacında çok sayıda Neolitik (Cilali Taş Devri) döneme ait mağaralar bulunmaktadır.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu Arşivi.

İSOT.

Yeşil ve kırmızı biberin genel adıdır. Kuru isot, kırmızı biberin kurutulduktan sonra içersine azar azar Urfa yağı veya zeytinyağı katılarak dövölüp küçük pullar halinde elde edilen bir baharattır. Başta çiğköfte olmak üzere yöresel yemeklerin çoğunda kullanılır. Vitaminlerce zengin, iştah açıcı bir maddedir. ŞPB rumuzu ile patenti alınmış bulunan "**Şanlıurfa Pul Biberi**" Yurt içinde kullanılmakta, Avrupa ve Amerika'ya ihraç edilmektedir.

JÜSTİNYEN SU BENDİ.

Suyu biriktirmekten çok, dere yatağından kaçmasını sağlayan bu bent, VI. yüzyıl başlarında Bizans İmparatoru Jüstinyen tarafından açtırılan Karakoyun Deresi ile birlikte inşa ettirilmiştir. Büyük boyutta kesme taşlardan yapılmış, kalın ve uzun bu duvara halk arasında "**Kaldırım**" denilmektedir.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu.1993. **Şanlıurfa Su Mimarisi**, Ankara, s. 43.

KABALTI.

Şanlıurfa sokaklarındaki üzeri tonozla örtölmüş kısma denir. Çardakların altındaki süslü, profilli, bindirme tekniği ile yapılmış taş konsollar cephelerin, dalayısıyla sokağın en önemli unsurlarıdır. Bazı evler sokağın üzerini örten bir biçimde yapılmıştır. Burada örtü sistemi sokak genişliğinde, derinlemesine uzanan sivri kemerli bir tonozdur.

Genellikle kabaltı üzerinde bir yapı bulunmaktadır. Kabaltıya sıcak iklimin hüküm sürdüğü bölgelerde rastlanılmaktadır.Örneklerine Yorgancı, Madenli, Köleler, Veli, Örtük sokaklarında rastlanılmaktadır.

Kaynak: Z.Akkoyunlu.1989.**Geleneksel Urfa Evlerinin Mimari Özellikleri**. Ankara, s.78-87

KADAYIF. Yöresel tatlı çeşidi.

Şanlıurfa'da peynir, ceviz, fıstık ve kaymak ta konularak yapılan ve bazı bölgelerde Künefe diye anılan tatlı çeşididir. Genellikle peynirle yapılanı tercih edilir.

Malzeme: 1.5 kğ. kadayıf teli, 1.5 kğ. Urfa peyniri, 1 kğ. şeker, yarım su bardağı gün pekmezi..

Yapılışı: Peynirler incecik doğranır, bez üzerinde fazla suyu alınır. Kadayıf teli elle veya bıçakla kesilerek ufalanır. Tepsi yağlanır, kadayıf teli ikiye bölünür. Yarısi tepsinin dibine serilir ve peynirler ince aralıklarla telin üzerine dizilir. Diğer yarısi da tepsiyeye konulup elle bastırılarak ezilir.

Muhtelif yerlerine sade yağ gezdirilir. Pekmez hafif sulandırılarak kadayıfın üzerine konur. Ocakta etrafına yağ vererek çevire çevire pişirilir. Tepsi tutulup diğer yüzü çevrilir. İstenirse kadayıf fırında da pişirilir.

Şeker 2 bardak su ile ocağa konur. Kaynayınca limon sıkılarak ocaktan alınır. Sıcak iken soğumuş kadayıfa dökülüp servis yapılır. Şurup sıcak ise kadayıf soğuk olmalıdır. Aksi takdirde hamurlaşır.

Kaynak: S.Algin. **Yöremizden Sofranıza-Urfa Mutfağı**, Şanlıurfa, Haran Yay. s. 96..

KANNECİ, Ahmet (1957-). Dünyaca ünlü Gitarist.

1957 yılında Halfeti'de doğdu. Sırasıyla Kırıkhan Kurtuluş İlkokulu, Ankara Kurtuluş Ortaokulu, Ankara Fen Lisesi ve Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'ni bitirdi.

Müzik alanındaki teori eğitimine, Türkiye'nin önde gelen bestecilerinden Turgay Erdener ile başladı. 1977 yılında Julian Byzantine ile tanıştıktan sonra çalışmalarını tamamen klasik gitara yoğunlaştırdı. Julian Byzantine ile dört yıl süren eğitimin ardından İspanya Hükümeti'nin verdiği bursu hak kazanarak gittiği **Alicante Oscar Espla Yüksek Konservatuvarı**'nda ise Francisco Ortiz ile çalıştı. Alirio Diaz gibi ünlü bir virtüöze çalma şansına sahip oldu ve olumlu kritikleri aldı. Ülkesine döndükten sonra dört ayrı konservatuar ve üniversitede Türkiye'nin ilk gitar bölümlerini kurdu (ODTÜ, Hacettepe Üniversitesi, Bilkent Üniversitesi ve Anadolu Üniversitesi).

1993 yılında Fulbright bursunu kazanarak araştırmalarını sürdürmek amacıyla Amerika'ya gitti. Aralarında Museo de Andres Sogovia (Açılış Konseri), Carnegie-Weill Hall (ABD), Royal Festival Hall-Purcell Romm (İngiltere) ve Teatro Colon (Arjantin) gibi salonların da bulunduğu üç kıtada (Avrupa, Amerika ve Asya) birçok ülkede konserler verdi.

Solo resitalleri haricinde Viktor Pikaizen (keman), Ayhan Erman (keman), Hiroki Terashima (gitar), Jorgo Cardoso (gitar), Juanjo dominguez (gitar), Javier Garcia Moreno (gitar) ile düo ve değişik senfoni ve oda orkestraları eşliğinde solo konserler verdi.

Sanatçıya ABD Fulbright Eğitim Komisyonu tarafından "**Life Time Achivement Award**" ve ODTÜ Senatosu tarafından "**Takdir Ödülü**" verilmiştir.

Halen Hacettepe Üniversitesi Ankara Devlet Konservatuvarı ve Sevda-Cenap And Müzik Vakfı'nda gitar öğretmenliği yapan Ahmet Kanneçi, çalışmalarını kendisine ithafen yazılan bestelere ve Türk Gitarist Savaş Çekirge ile birlikte başlattıkları araştırmalara yoğunlaştırmıştır. Kanneçi'ye ithafen beste yapmış olan besteciler arasında T.Erdener, F. Say, J.Cardoso, F.Ortiz, E.Bayraktar, H.E.Korkmaz, İ.Taviloğlu, M.A.Cherubito, C.Padro, T.Walker, M.Toros, T.şahidi gibi önemli isimler vardır.

Kaynak: Ahmet Kanneçi Arşivi.

KARAALI KAPLICALARI.

şanlıurfa'nın 40 km. güneydoğusunda bulunan Karaali Köyü'ndeki sıcak su kaplıcası, pamuk sulama amacıyla yapılan sondaj esnasında tesadüfen bulunmuştur. Yapılan etüdler sonucunda bölgede 90.000 dekarlık bir alanın sıcak su rezervini kapsadığı tespit edilmiştir.

Kaplıca Otel Tesisleri ve Kapalı Havuz Tesisleri İl Özel İdaresi tarafından yapılmış olup, 34 odalı 68 yataklıdır. 150.000 m³/saat sıcak su kapasitelidir. 1997 yılında hizmete açılmıştır. 54 daireden oluşan bir apart otel de şubat 2000 tarihinde hizmete açılmıştır.

49-55 derecedeki sıcak suyun, sinir sistemi, eklem, cilt, dolaşım ve benzeri hastalıklar için şifa özelliği taşıdığı tespit edilmiştir.

Karaali Kaplıcaları, kaplıca turizmi dışında seracılık amaçlı da kullanılmaktadır.

Kaynak: şanlıurfa Valiliği 1996-2000, şanlıurfa, s. 68-69.

KARACADAĞ.

Şanlıurfa'nın en yüksek noktasıdır (1938 metre). Şanlıurfa ile arasındaki mesafe 156 km.'dir. İlin kuzeydoğusunda Siverek ile Diyarbakır arasında sönmüş bir volkanik dağdır. Bazalt özellikli lavlar, Hilvan, Viranşehir ve Siverek çevresine kadar yayılmıştır.

1998'de Şanlıurfa Valiliği tarafından Karacadağ mevkiinde yapımına başlanılan Kayak Merkezi hizmete açılarak bölgenin bu sahada tek tesisi olma özelliğini kazanmıştır.

Karacadağ üzerinde yer alan tepelere, kışın yağın kar, geçirimli bir kütle olmasından dolayı çevresi için su deposu görevi görür ve çok sayıda kaynağı besler. Baharda birçok pınar akar. Dağdan kaynaklanan suların bir bölümü ise uzun ve derin vadilerle Fırat Nehri'ne ulaşır.

Gölice mevkiindeki kaynak su "**Karacadağ Menba Sultani**" adıyla Şanlıurfa ve çevresinin menba su ihtiyacını karşılar.

Karacadağ yaylası, yaz aylarında etraftaki köylerden gelen göçebelerin kıl çadırlarıyla dolup taşar. Karacadağ isimli 27 köy ve 93 mezradan oluşan bir de nahiye vardır.

Kaynakça: M.Akbiyık.1997."İlin Genel Coğrafyası", **Her Yönüyle Şanlıurfa '97 İl Yıllığı**, s. 28; S.Kürkçüoğlu.1999. "Karacadağ", **Edessa Dergisi**, 6, s. 11-14.

KARACADAĞ KAYNAK SUYU.

Siverek ilçesinin 40 km. kuzeydoğusunda Güllüce (Gölice) Köyü mevkiinde bulunan bir kaynak sudur. Karacadağ; üzerine yağın karların dağın geçirimli bir kütle olmasından dolayı adeta bir su deposu görevi görmektedir. Dağın eteklerinden çok sayıda pınar ve kaynak su bulunmaktadır.

1987'de Güllüce Köyü'ndeki kaynak su üzerine Şanlıurfa İl Özel İdaresi'nin iştiraki ile kurulan tesis, 1999 yılında modernize edilmiş olup, günlük 450.000 litre su şişelenmektedir.Şişelenen sular Güneydoğu Anadolu bölgesinde pazarlanmaktadır.

Kaynak: Şanlıurfa Valiliği İl Özel İdaresi Müdürlüğü.

KARAHAN, Abdülkadir.(1913-2000).Yazar, şair, edebiyat tarihçisi.

1 Eylül 1913 tarihinde Siverek'te doğan Karahan,ilk tahsilini Siverek'te, orta ve lise tahsilini de İzmir'de yaptı. İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi (1939).

1939-42 yılları arasında Samsun Lisesinde, 1942-47 yılları arasında ise ve İzmir İnönü ve Atatürk liselerinde Edebiyat Öğretmenliği yaptı.

1945 yılında "**Fuzuli-Muhiti Hayatı ve Şahsiyeti**" teziyle doktorasını tamamladıktan sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Osmanlı Edebiyatı ve Metinler Şerhi Asistanlığına atandı. 1949-50 yılları arasında Paris'te mesleki incelemelerde bulundu. 1952 yılında "**İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis**" teziyle Eski Türk Edebiyatı Doçenti oldu. 1963 yılında Eski Türk Edebiyatı Profesörü oldu. 1971'de Eski Türk Edebiyatı Kürsüsü'nün başına getirildi.

12 yıl İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nde Hadis ve İslâmi Edebiyat okuttu. Türkiye ve Pakistan Derneği Başkanlığı yanı sıra, birçok cemiyet ve demekte üyeliklerde bulundu. Türkçe, İngilizce ve Fransızca İslâm Ansiklopedilerine birçok madde yazan Karahan'ın, diğer yayın organlarında 3000 kadar makalesi ve 40 civarında kitabı yayınlanmıştır. Tasvir, Sabah, Hürriyet, Milliyet, Tercüman, Güneş ve Türkiye Gazetesi'nde uzun yıllar yazarlık ta yapmıştır.

27 Temmuz 2000 tarihinde vefat etmiş ve İstanbul'da defnedilmiştir.

Şanlıurfa Prof.Dr.Abdülkadir Karahan Caddesi üzerinde, Karahan'ın bizzat kitaplarını bağışladığı ve kendi adını taşıyan modern bir kütüphane bulunmaktadır. 29.05.1992 tarihinde açılan kütüphanede, 7000 kitap ve 150 süreli yayın bulunmaktadır.

Yayınlanmış eserlerinden bazıları şunlardır: Güneşin Doğduğu Yurt (Şiir-1934),Fuzuli'nin Mektupları, Nabi (1953), Nef'i (1954), Türkiye'de Muhammed İkbâl (1962), Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri (1980), Urfalı Mehmet Şevket ve Şiirleri (1991).

Kaynak: A. Özkırmı. "Karahan" maddesi, **Türk Edebiyatı Ansiklopedisi**, cilt: 3, s.724-725.; S.A.Kaya.1998. **Urfa Şairleri: Cumhuriyet Dönemi**. Şanlıurfa, s. 36-37; "Hocaların Hocası, Klasik Türk Edebiyatının Duayeni Prof.Dr.Abdülkadir Karahan'ın Hayatı", **Edessa Dergisi, Abdülkadir Karahan Özel Sayısı**, 8, s. 3-5.

KARAKOYUN DERESİ.

Karakoyun Deresi'nin suları,Şanlıurfa'nın kuzeybatısındaki Demircik ve Direkli vadisindeki kuyulardan çıkar. Halepli Bahçesi'nden geçerek Halil-ür Rahman Gölü'ne döküldü. Çok yağışlı yıllarda kabaran bu dere, Halil-ür Rahman

Gölü'nün de sularını alarak şehri sel afetleri ile karşı karşıya bırakırdı.

Tarihte Dayşan ya da Skirtos Irmağı adıyla anılan bu dere, miladi 201, 413 ve 525 yıllarında üç kez Şanlıurfa'yı tahrip etmiş ve Halepli Bahçe yoluyla kente gelen sellerden ençok Halil-ür Rahman Gölü çevresindeki kraliyet sarayı ve tapınaklar zarar görmüştür. 525 yılındaki sel baskınından sonra Bizans İmparatoru Jüstinyen, kendi adı ile anılan bir su bendi yaptırarak derenin Halepli Bahçe mecrasını değiştirmiş; bugün Karakoyun adını verdiğimiz dereyi açtırarak ırmağı bu dereye bağlatmış ve Şanlıurfa'yı gelecek sel felâketlerinden kurtarmıştır.

Jüstinyen'in yaptırdığı su bendi günümüzde Otogar yakınında yer almakta ve halk arasında "**Kaldırım**" adıyla anılmaktadır.

Bugün kurumuş olan ve sadece yağmur sularının aktığı Karakoyun Deresi, 40 yıl öncesine kadar düzenli bir ırmak gibi akmakta idi.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu.1993. **Şanlıurfa Su Mimarisi**, Ankara, s. 11-12.

KARAKÖPRÜ.

Şehir merkezinden 5 km. kuzeyde, Diyarbakır yolu üzerinde aynı isimli beldede bir köprüdür. Çevresi nar bahçeleri ve bağları ile kaplı bir beldedir. Son yıllarda yapılan konutlarla nüfusu artmış ve şehir ile birleşmiştir. Bu özelliğinden dolayı Belediye hizmetleri gelişmiş, beldenin sosyal ihtiyaçlarını karşılayacak mekânlar kurulmaya başlanmıştır.

KARAMEYDANI.

Yıldız Meydanı ile PTT binası arasında kalan mevkiide, Hüseyin Paşa Camii'nin bulunduğu meydandır. Camii yapmak amacıyla temel kazılırken bir toplu mezar teşkil edecek yoğunlukta iskeletlere rastlanıldığı rivayetiyle buraya bu ismin verildiği söylenir. Halen kenarı işlek bir cadde durumunda ve yoğun iş merkezleriyle kaplı bir yerdir. Camiin önünde küçük bir bahçe ve şadırvan bulunmaktadır.

KAZZAZ PAZARI (BEDESTEN).

Gümrük Hanı'nın güneyine bitişik olarak 1562 yılında inşa edilmiştir. 1740 tarihli Rızvan Ahmed Paşa Vakfiyesinde Bezzazistan adıyla geçen bu çarşının tamir ettirildiği yazılıdır.

Bedesten ismi de verilen Kazzaz Pazarı'nın doğuda Han Önü Çarşısı'na açılan ana kapısı, Sipahi Pazarı'na açılan batı kapısı, Pamukçu Pazarı'na açılan güney kapısı ve Gümrük Hanı'na açılan kuzey kapısı olmak üzere 4 kapısı bulunmaktadır.

Sağlı sollu olarak uzanan ve yer seviyesinden yaklaşık 1 metre kadar yüksekte bulunan dükkanlarda kazzaz esnafı (iple aksesuar yapan) oturmakta, ayrıca Şanlıurfa yöresi dokumaları mahalli kadın ve erkek giysileri satılmaktadır.

Şanlıurfa Bedesten'i Anadolu'da otantik değerini yitirmeyen ender çarşılardandır.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu. 1997. "Şanlıurfa Çarşıları", *Her Yönüyle Şanlıurfa '97 İli Yıllığı*, Şanlıurfa, s. 93.

KEÇECİLİK. Şanlıurfa el sanatı.

Keçecilik, Şanlıurfa'da Keçeci Pazarı'nda ve çevresindeki hanlarda sürdürülmektedir.

Horasanlı Hacı, Hayati Usta ve Hacı Osman günümüzün yaşlı ustalarıdır.

Keçeci dükkanına getirilen siyah renkli yünler nakış işinde, beyaz yünler keçenin alt ve üst yüzeylerinde, kirli renkliler ise orta tabakaya gizlenerek değerlendirilmek üzere ayrılırlar. Bu yünler dut dalından yapılmış yaya takılan kirişe annep ağacından yapılmış tokmağın "**Hallaç**" tarafından vurulmasıyla atılır (kabartılır). Yere serilen "**Kehke Bezi**" (Amerikan Bezi) üzerine "**Basta**" dan kesilen nakışlar ve "**Fitle**" ler dizilir. Boşluklara "**Boya**" tabir edilen kabartılmış renkli yünler yerleştirilir. Üzerine keçenin üst yüzeyini oluşturacak kabartılmış yün "**Sepki**" ile eşit kalınlıkta serilir. Bunun üzerine işe yaramayan kirli renkli yünler, en üstte ise keçenin tabanını oluşturacak yünler serilir. Bazen ilk serilen birinci tabaka yün kalın tutularak ikinci ve üçüncü tabakanın serilmesine gerek duyulmaz ve bu şekilde yapılan keçe daha kaliteli olur.

Bez üzerine serilen yünler el ile sulanarak bez ile birlikte ağaç direğe rulo yapılmak suretiyle yerde sarılır. Rulonun her iki ucu ve çevresi kendir ile iyice bağlanır. Ayakla tepme işlemi başlar. Keçenin büyüklüğüne göre iki veya beş kişi ile yapılan bu işlemde rulo, ayakla bir ileri bir geri hareket ettirilerek vurulur. Yarım saat süren bu ilk tepme işleminden sonra rulo açılır. Bu aşamada keçenin kenarları saçaklı ve dağınık bir durumdadır. Düzlemek amacıyla kenarlar "**Pevantlanılır**". Keçe üzerine tekrar su serpilerek ağaç direğe sarılır, bir saat kadar sürecek ikinci tepme işlemi başlar.

İkinci tepme işleminden sonra yünler sıkışmış ve "**Ham**" tabir edilen keçe türü elde edilmiştir. Sıra ham keçenin pişirilmesine gelmiştir. Bu amaçla Keçeci Hamamı'na götürülen keçe, bir insanın kucaklayıp göğüsle dövebileceği şekilde katlanır, hamamdaki seki üzerinde çevrilmek suretiyle göğüsle dövülür. Keçeyi göğüsleyenin teri, hamamın sıcaklığı ve su, yünlerin birbirinden ayrılmaksızın kenetlenmesini sağlar. Beş saat kadar süren bu işlem çok yorucu olup, sanatın en zor yanıdır.

Hamamdan çıkarılan keçenin eğrilmiş kenarları düzlenir, tekrar direğe sarılarak "**Direkbaşı Tepilme**" denilen ve 15-20 dakika kadar süren son tepme işlemine geçilir. Bundan sonra hazır duruma gelen keçe açılarak, gölge ya da güneşe kurumaya bırakılır.

Günümüzde fabrika türü yaygıların üretilmesiyle önemini kaybetmiş ve unutulmaya yüz tutmuştur.

Şanlıurfa'da yapılan keçe türleri arasında; Çoban, Kış, Ev, Sedir, At ve Sünger Yatak Keçesi sayılabilir.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu. 1997. "Şanlıurfa El Sanatları", Her Yönüyle Şanlıurfa ' 97 İl Yıllığı, Şanlıurfa, s. 99-101.

KELAYNAK KUŞLARI.

Dünyada Kuzey Afrika hariç, üremeleri için sadece Birecik'e gelip yuva yaparak yavrularını büyüttükten sonra tekrar kışlaklarına dönen nadir göçmen kuşlarımızdan olup sayıları gittikçe azalmaktadır.

1950'lerde Birecik'te 1000'den fazla olan Kelaynakların sayısı 1954 yılından sonra zirai ilaçların fazla kullanılması, göç esnasında avcılar tarafından vurulması, soğuk havadan etkilenmesi ve tabiatta yiyecek birşeyler bulamaması gibi sebeplerden dolayı hızla azalmıştır. Bu azalmayı ve nesil-

lerinin tükenmesini önlemek için Orman Genel Müdürlüğü tarafından 1977 yılında Birecik'te Kelaynak Üretim İstasyonu kurulmuştur. İstasyonda önce iki ergin ve dokuz adet yavru Kelaynak kuşu ağ ile tutularak kafese konulmuş ve üretime başlanmıştır. Kelaynak Üretim İstasyonu, Birecik ilçesine 3 km. mesafededir ve halen iki adet kafes bulunmaktadır. 1977 yılından bu yana kafeslerin kapasite fazlası tabiata serbest bırakılmaktadır.

25-30 yıl yaşayabilen bu kuşlar, Şubat ortalarında Birecik'e gelip kayalıklara yerleşirler. Üremelerini yapıp Temmuz ortalarında yavrularıyla birlikte Birecik'ten ayrılırlar. Kışları Kızıldeniz kıyılarında yaşadıkları tespit edilmiştir.

Son yıllarda Mayıs ayında Birecik'te Kelaynak Festivali düzenlenmektedir.

Kaynak: A.F.Dağdelen. 1997. "Kelaynak Kuşları", *Her Yönüyle Şanlıurfa '97 İl Yılığ*, Şanlıurfa. s. 194; *Cumhuriyetin 75. Yılında Şanlıurfa*, Ankara, 1999, s. 24.

KEME.

Anadolu'da domalan denilen yer mantarı cinsinden olup, kendiliğinden yetişen, özellikle yağışlı mevsimlerde çok görülen kahverengi, yabancı bir bitkidir. Şanlıurfa'da özellikle kebab yapılırken etle birlikte şişe saplanarak ve Boranı yemeğinde kullanılır. Çok lezzetli bir mantar türüdür.

KILIÇASLAN, M.Hulusi. (1907-1990). Şair.

Urfa'da doğan şair, dönemin ünlü bir alimi olan Hacı Abdülvahit Hoca'nın yanında yetişmiştir. Asıl mesleği çiftçilik olan şair, Urfa halkı tarafından sevilip sayılan dürüst bir insandır. Şiirlerinde daha çok vatan ve millet sevgisi ve güçlü bir iman duygusu hissedilir.

Şaire göre, şiir başlıbaşına bir amaç değildir, amaca ulaşmak için yararlanılan bir araçtır. Şiirlerinde büyük oranda Mehmet Akif etkisi görülür.

En önemli eseri "**Urfa Kurtuluş Marşı**" dır.

Kaynak: B.Alpay.1986.*Şanlıurfa Şairleri*,I. Şanlıurfa, s.104, S.A.Kaya. 1996. *Urfa Şairleri: Cumhuriyet Dönemi*. Şanlıurfa, s. 28.

KİMİL.

Tahıllara zarar veren, Süne denilen bir haşeredir. Sürüler halinde gelip, buğday daha süt halinde iken emer ve sütü

emilen başak bir daha dolmaz. Kolay ölmeyen Kımıl haşere-
siyle mücâdele etmek çok zordur. Kımılları toplamak için
özel elekler yapılır ve başaklara vurularak kımıllar toplanır,
daha sonra eleklerle toplanan bu kımıllar torbalara konulup
imha edilir.

Kımıl haşeresinin getirdiği felâket ve verdiği zarar Şanlıurfa halk oyunlarına geçmiş, kımılla mücâdele figürlerini
içeren "**Kımıl Oyunu**" ortaya çıkmıştır.

Kaynak: M.E.Ergin.1982. **Urfa Ağzı Sözlüğü**, Urfa, s. 101.

KISAS. Aşıklarıyla ünlü bir beldemiz.

Kıyas, Şanlıurfa ilinin 12 km. güneydoğusunda Tektek Dağlarına giden yolun üzerinde, Harran Ovası'nın başlangıcında yer almaktadır. Dili, geleneği, göreneği, müziği ve yaşam biçimi bakımından çevresindeki köylere benzemeyen, fakat şehir merkezi ile benzerlik gösteren ve Şanlıurfa merkezine bağlı bir Türkmen köyüdür. 1992 yılında belde olmuştur.

1035 yılında Arapların hakimiyetindeki Kıyas'a, Urfa'daki Bizanslıların akınlar yaptıklarından bahsedilir.

Türkler ilk kez 1065 yılında Kıyas'a kadar gelmişlerdir. 1110 yılında Musul valisi Emir Mevdud'un komutasındaki ve diğer Türk komutanlarından oluşan bir grubun Urfa üzerine geldiği, Türklerin Urfa'nın doğusunda, Kıyas Kalesi yakınında kamp kurdukları, Urfa'yı kuşatmayıp ancak manastırları tahrip ettikleri görülür. Kıyas'taki höyükte daha önceleri bir kalenin bulunduğu buradan anlaşılıyor.

1138 yılında Artuklu beyi Timurtaş, civarda yaptığı birkaç başarılı akın ve savaş sonucunda birçok Frankı öldürmüş ve esir almıştı. Esirlerle Urfa önüne geldi ve kentin teslimini istedi. Ancak Franklar kenti teslim etmediler. Bunun üzerine Türkler Urfa'nın doğusundaki önemli bir kale olan Kıyas kalesini zaptettikten sonra geri çekilmişlerdir.

XVI.yüzyılın sonlarına doğru Mevali Türkmenleri'nin yaşadığı Kıyas'ta Araplarla olan bir savaş sonunda Kıyas halkının Suriye'ye Türkmen Culabı (Rakka civarında) denen bölgeye göç edip yerleştiğini ve köyün uzun süre boş kaldıktan sonra, 1600 yıllarında, Zeynel Abidin'in torunlarından olan Seyyid Ahmet adındaki bir Türk, yakınlarıyla birlikte Horasan'dan Kıyas'a gelir ve yerleşir. Bugün Kıyas'ta yaşayan-

lar, kerâmet sahibi olan ve fakirlere yardımı seven Seyyid Ahmed'in torunlarıdır.

Kıyas adının, Emeviler'le Abbasiler arasında yapılan savaşlarda her iki tarafın "kısasa kısas" davranışlarından geldiği söylenir.

Kıyas'ta aşıklık geleneğini sürdüren aşıklar arasında; Aşık Sefai (Mehmet Acet), Aşık Dertli Divâni (Veli Aykut), Aşık Büryâni (Hamdullah Aykut), Aşık Devrâni (Cuma Azbay), Aşık Doksandaon (İsmail Kondu) vb. sayılabilir.

Kaynakça: J. B. Segal.1970. *Edessa 'The Blessed City'*, Oxford, s. 219, 237; M.Özbek. 1992. "Urfa'da Gözden Uzak Bir Alevi Köyü ve Halk Musikisi" **IV. Milletlerarası Türk Halk Kùltürü Kongresi Bildirileri**, III.cilt, Ankara, s. 165.; S.Kürkçüoğlu.1998." Şanlıurfa'da Aşık Tarzı Şiir Geleneğini Sürdüren Saz ve Söz Ustası: Aşık Sefai (Mehmet Acet)", *Edessa Dergisi*, 4, s. 34-38.

KİRVELİK.

Bölgemizde sık olarak rastlanan aileler arasında iyi ilişkiler ve dostluklar kurmaya yarayan geleneksel bir toplumsal davranış kalıbıdır. Oğlunu sünnet ettirecek veya evlendirecek ailenin kirvesi yoksa, aile reisi iyice düşünerek ailesine uygun bir kirve tespit eder. Seçilen kişiye kirvelik önerisi götürülür. Kirvelik yapacak kişi genelde bu öneriyi red etmez.

Kirve olarak düşünülen kişi, götürülen öneriyi kabul ederse kirveye uygun bir hediye gönderilir. Sünnet söz konusu ise, çocukların sünnet elbiselerini yaptırır; evlilik için kirve olmuşsa düğün, süpha ve diğer törenleri üstlenir. Düğünde damadın elbisesini giydirir, damadın yanında oturur, aşçıya, davulcuya, berbere ve gereken yerlere bahşiş verir. Damadın gerdeğe konulmasında bulunur. Düğünden sonra uygun bir hediye ile evli çifti ziyaret eder.

Kirve, ailenin kirvesidir. Genellikle kendisine "**Kirve**" diye hitap edilir. Kirve ile kirve olunan aile arasında çok sıkı ilişkiler kurulur. Kirvelik babadan oğula geçer. Eğer arada çok önemli bir problem çıkmaz ise, kirvelik bağı asla kopmaz, Beş-on kuşak önceden gelen kirvelikler vardır. Kirvenin oğlu olmaz ise, kendisinden sonra kirvelik son bulur.

Kaynak: A.Akbiyık-S.Kürkçüoğlu.1997."Şanlıurfa Folkloru", *Her Yönüyle Şanlıurfa '97 İl Yılığ*, Şanlıurfa, s.145-146.

KURBAN HÖYÜK. Arkeolojik kazı alanı.

Bozova ilçesine bağlı Kurban Höyük'teki kazı çalışmaları, Chicago Üniversitesi adına Dr. Leon Marfoe başkanlığında 1980 yılında başlanmış ve 1984 yılında sona ermiştir. Bu höyükte üç kültür tabakası tespit edilmiş olup, bunlar sırasıyla M.Ö.5000-3000 yılı Kalkolitik (Bakır-Taş) dönem, M.Ö.3000-2000 yılı Eski Tunç Dönemi ve M.Ö.2000-15000 yılı Orta Tunç Dönemidir.

Kazı çalışmaları sonucunda pişmiş topraktan yapılmış çanak ve çömlekler, tunç iğneler, işlenmiş kemikler, taştan dibekler ve pişmiş topraktan yapılmış bina modelleri bulunmuştur.

Höyük, Atatürk Barajı göl alanı altında kalmıştır.

Kaynak: A.Mısır. 1997. "Şanlıurfa Müzesi", *Her Yönüyle Şanlıurfa '97* II Yılı, Şanlıurfa, s. 121.

KURTULUŞ ANITI.

Şurkav ve Çevre Vakfı'nın işbirliğiyle şehrin batısında, Şanlıurfa-Gaziantep Karakoyu'nun kenarında, SSK Hastanesi civarında yapılan Kurtuluş Parkı'nın içindeki anıttır. Üzerinde, Urfa Kurtuluş Savaşındaki şehitlerin adları yazılı altıgen bir kaide üzerinde 15 metre yüksekliğinde eğik, dikdörtgen şeklinde bir sütun yükselmekte, bunun üzerinde ise, bir kolun elinde Türk bayrağı bulunmaktadır.

Kurtuluş Parkı'nın ve anıtın çevre düzenlemesi yapılmış, anıt 2001 yılı 11 Nisan'ında açılmıştır.

KUŞÇULUK.

Şanlıurfa'da halk uğraşları arasında kuşçuluk başta gelir. Şanlıurfa halkı kuşları çok sever. Kuşçuluk, zevk için yapılmakla birlikte kendine özgü özellikleri olan bir meslek olarak da görülmekte ve halk dilinde kuş besleyip uçuranlara "**Kuşçu**" adı verilmektedir. Şanlıurfa'da 200-300 adet kuş besleyen meraklılar vardır. Evlerde beslenen kuşların sayısı yaklaşık 25.000 civarındadır.

Kuşçuluk genelde esnafın özel zevklerinden biridir. Akşama doğru, dükkanını kapatan kuş meraklısı veya yetiştiricisi hemen kuşlarıyla beraber olur ve günün bütün yorgunluğunu unuttur.

Kuş beslenen evlerde hayatın (avlu) bir yanında veya

damların uygun bir köşesinde kuş matarları (evleri) vardır. Bazen hayattaki bir oda da kuş evi olarak kullanılır.

Şanlıurfa'da kuşçuların bulunduğu "**Kuşçu Kahvehaneleri**" vardır. Bunların en ünlüsü Dabakhane Camiin yanındaki "**Çardaklı Kahvehane**" dir. Bu kahvehanelerin içinde tel kafesli odacıklar bulunur. Bu kafeslerde kuş rafları vardır ve kuşlar bu kafeslerde oynar.

Şanlıurfa halkının kuşa verdiği değer ve kuşa yönelik davranışlar, geleneksel Şanlıurfa evlerindeki mimariyi etkilemiştir. Bu evlerin hayata (avluya) bakan oda pencerelerinin üzerinde "**Kuş Takaları**" denilen kuş evleri bulunur.

Şanlıurfa'daki kuş türleri arasında, ev kuşları (Angut), kafes kuşları, evlere alışmış yabancı kuşlar (Güvercin), halıs kuşlar (eğitilmiş ve eve alışmış) ve yapışan (taklacı) kuşları sayabiliriz.

Kaynak: S.Kürkçüoğlu.1997. "Şanlıurfa Folklorunda Kuşlar ve Kuşçuluk" , **Her Yönüyle Şanlıurfa '97** li Yıllığı, Şanlıurfa, s. 191-193.

KÜLAFLI TEPESİ.

Şehrin kuzeybatı cephesinde Urfa Kurtuluş Savaşı'nda tarihi bir mücadelenin cereyan etmiş olduğu bir tepedir. Fransızların kontrolünde bulunan tepenin geri alınması için, 40 kişilik bir kuvvetle ani bir gece baskını yapılmış ve tepe Urfalıların eline geçmiştir.

KÜLÜNÇE. Yöresel bir tür peksimet.

Şanlıurfa yöresine özgü, uzun süre dayanıklı çayla yenilen bir yiyecektir. Daha çok Ramazan aylarında yapılır ve sahurda yenilir.

Malzeme: 2 çay kaşığı mayana (anason), bir çay kaşığı boy, 2 çay kaşığı melhap, 2 mayalı ekmek hamuru, 1 çay kaşığı hint cevizi, 1 yemek kaşığı karahavuç (çörekotu), 4 kg. un, 3 su bardağı sıvı yağ ve 4 yumurta.

Araçlar: Külünce bazısı (izler bırakan çizgili merdane), tahtadan oyulmuş külünçe nakışı.

Yapılışı: Un geniş bir kaba konur. iyi ezilmiş baharatlar una katılır. Un bir tarafa alınır, maya ılık su ile yumuşatılır, yavaş yavaş una katılıp hafifçe yoğrulur, fazla yoğrulmaz, aksi takdirde hamur bozulur. Yağ una katılıp karıştırılır. Hamurdan parçalar alınıp bazı ile açılıp istenildiği şekilde ke-

silir. İstenirse külünçeye nakış basılıp farklı şekiller verilir. Yumurtalar çırpılır ve külünçelerin üzerine sürülür. Çörek otu serpilir. Orta hararetili fırında pişirilir.

Kaynak: S.Algın. **Yöremizden Sofranıza-Urfa Mutfağı**, Harran Yay., Şanlıurfa, s. 86.

KÜNCÜ. Susam.

İki çenetli bir bitki familyası olan Susamgillerin, Sam-sam denilen tanesinin Şanlıurfa'daki yöresel ismidir.

KÜRKÇÜLÜK. Şanlıurfa el sanatı.

Ana rahminde ölen, ya da en fazla 5 aylık iken ölen kuzuların tüylü derilerinden yapılan düz yakalı (yakasız), dış kısmı "**Şakaf**" denilen siyah kumaşla kaplı aba gibi bolca giysiye Şanlıurfa'da "**Kürk**" denilmektedir. Kışın erkekler tarafından pardesü ve palto yerine kullanılır. Özellikle kış aylarında yaşlı ve orta yaşlı kimseler tarafından giyilir. Dükânlarında camekân bulunmayan esnafın büyük bir kısmı kürklerine sarılarak soğuktan korunmaya çalışırlar.

Kürk yapımında siyah, beyaz ve alaca renkte tüyleri olan üç çeşit deri kullanılır. Her rengin kıvrıcık türü daha makbuldür. Siyah tüylü deriler Afyon, Isparta ve Tokat'tan, yurtdışından ise Afganistan'dan temin edilir. Kaliteli bir kürkün fiyatı yaklaşık 100 ile 200 milyon arasında değişmektedir.

Kürkler kalite bakımından; İnce Kürk, Orta Kürk ve Kaba Kürk olmak üzere üçe ayrılır.

1970'li yıllardan itibaren Şanlıurfa'da "**Kürk Yelek**" yapımına başlanmıştır. Gayet ince deriden kıvrıcık tüylü olan bu yelekler, kaba olmadıklarından ceket altına giyilebilmekte, özellikle mide, böbrek ve bel ağrıları olanlar tarafından tercih edilmektedir.

Günümüzde sadece birkaç usta bu sanatı devam ettirmektedir.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu. 1997. "Şanlıurfa El Sanatları", **Her Yönüyle Şanlıurfa '97** İl Yılığ, Şanlıurfa, s. 98-99.

KÜRKÇÜOĞLU, Kemal Edip. (1902-1978).Eğitimci, şair.

Şanlıurfa'da doğan şair, İstanbul'da Öğretmen Okulu'nu bitirdikten sonra 1920'de öğretmenliğe başlamıştır.

1928'de İstanbul'da İlköğretim Müfettişliği, 1936-42 yılları arasında ise M.E.B Özel Okullar Genel Müdürlüğü yapmıştır. 1941 yılında Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'ni bitirmiş, 1942-54 yılları arasında ise aynı fakültenin Kütüphane Müdürlüğü'nü yapmıştır. Aynı fakülte de ve İlahiyat Fakültesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmıştır.

1954-57 yılları arasında Yüksek İslâm Enstitüsü Müdürlüğü, 1957-68 tarihleri arasında ise M.E.B Talim ve Terbiye Dairesi Üyeliği yapmıştır.

1978 yılında İstanbul'da vefat etmiş ve Zincirlikuyu Mezarlığına defnedilmiştir.

Eserlerinden bazıları şunlardır: Urfa Ağzı (1945-1991), Edebiyat Sözlüğü (1973), Seyyid Nesimi Divanından Seçmeler (1973), Kırk Hadis Tercümesi (1951), İmanda Birlik, Vatanda Birlik (1955), Beng-ü Bade (1955), Din ve Milliyet (1956), Ramazana Girenken (1956).

Kaynak: S.A.Kaya.1998.Urfa Şairleri: Cumhuriyet Dönemi. Şanlıurfa, s.18.

LİDAR HÖYÜK. Arkeolojik kazı alanı.

Bozova ilçesinin 23 km. kuzeybatısında yer alan bir höyüktür. Bugünkü adı Dikili Köyü'dür. Lidar Höyük'te kazılara 1979 yılında Almanya/Heidelberg Üniversitesi'nde Prof. H.Hauptmann başkanlığında başlanmış ve 1986 yılında sona ermiştir. Yörenin en büyük höyüğü olan Lidar'da, Kalkolitik (Baktır-Taş) dönemden Selçuklu dönemine kadar devam eden bir yerleşim birimine rastlanmıştır.

XI. ve XII. yüzyıllara tarihlenen ilk katlarda çeşitli amaçla kullanılan odalardan oluşan, etrafı duvarlarla çevrili evler bulunmuştur. Küçük buluntu olarak mutfak gereçleri, süs eşyaları, keramik kaplar ve paralar bulunmuştur. Höyük çevresinde yapılan kazılarda ise, İlk Tunç Çağı kültürüne ait bir fırınlar grubu ortaya çıkarılmıştır. Her birinde iki ateşleme odasının bulunduğu nal biçimli 3 fırın ve 5 ocak İlk Tunç Çağında fırınların çeşitliliğini göstermesi açısından önemlidir.

Lidar Höyükteki kazı çalışmaları merdiven usülü yapılmış ve böylece kısa bir zaman sürecinde bu geniş yerleşim alanında kaç kültür tabakasının olduğu saptanmıştır.

Höyük Atatürk Barajı göl alanı altında kalmıştır.

Kaynak: Yurt Ansiklopedisi, "Urfa" maddesi, cilt 10, s. 7369; A.Mısır. 1997. "Şanlıurfa Müzesi", Her Yönüyle Şanlıurfa '97 İl Yıllığı, s. 120, 121.

MAARİF KÜTÜPHANESİ.

Cumhuriyetten sonra kurulan Şanlıurfa'nın ilk kütüphanesidir. Daha sonra oluşturulacak kütüphanelerin nüvesini oluşturan bu kütüphane, ilk Urfa valisi Fuat Bey tarafından kurulmuştur.

Medreselerde bulunan kitaplıklardan istenilen yarar sağlanamadığı için, buralardaki kitaplar, o dönem Hükûmet parkı içinde oluşturulan, Özel İdare'ye bağlı bu kütüphanede toplanmıştır.

Bu kütüphane geniş bir okuma salonu, iki oda ve bir giriş kısmından oluşuyordu. Koleksiyonunda tanınmış yazarların ünlü eserleri ve ülke dahilinde yayınlanan aylık- haftalık dergiler ve günlük gazeteler yer almıştır.

Adı geçen kütüphane bugün mevcut değildir.

Kaynak: Urfa Hakkında Tabii, Coğrafi, İçtima'i, İktisadi, Tarihi, Mülki Malumat-ı Cami' Salname 1927, terc. K.Kapaklı, Ankara 1998, s. 69.

MAHMUD NEDİM KONAĞI.

Urfa Kurtuluş Savaşı'nda Fransız işgâline uğramış, Atatürk Mahallesi Hastane Caddesi üzerinde bulunan tarihi bir konaktır. Savaş sırasında Fransız kuvvetlerinin mevzilendiği bu konağa, Yedeksubay Cevdet Emiroğlu, Osman İlhami, Parmaksızzâde Şihmüslüm ve arkadaşları düzenledikleri baskınlarda şehit ve yararlılar vererek geri çekilmişlerdir. Duvarlarında o günlerden kalan top ve mermi izlerini görebilmek mümkündür.

MAHMUDOĞLU KULESİ. XII.Yüzyıla ait tarihi yapı.

Beykapısı mevkiindeki bu kule Haçlı Kontluğu döneminde inşa edilmiştir. Kulenin doğuya bakan kısmında oldukça yukarıda yanyana üç taşa yazılmış beş satırdan oluşan Ermenice bir inşa kitabesi vardır. Kitabede kullanılan tarih Ermeni Takviminin 571. yılıdır. Bu da miladi olarak, 19 Şubat 1122-18 Şubat 1123 tarihleri arasındadır. Kitabenin tercümesi şöyledir:

"Büyük Ermeni Çağının 571. yılında; İsa'nın dindar, yetkin ve eşsiz askeri yüce Kont Joscelin'in günlerinde ve büyük Edessa kentinin bir süreliğine düklüğünü üstlenen tanrısever Prens Vasil'in idaresinde, bu sağlamlaştırılmış kale, büyük endüstri ve harcama ile tamamlandı. Tanrı onu inşa edenleri muzaffer ve sarsılmaz eylesin ve (ikinci) gelişinde (onları) zaferle taçlandırırsın."

Kitabede geçen kont, Urfa'nın III.kontu olan I.Joscelin (1119-1131)'dir. Prens Vasil ise, Urfa Ermenilerinin soylularından olmalıdır. I.Joscelin'in 13 Eylül 1122'de Türklerle yapılan bir savaşta esir düşmesinden sonra kentin idaresi eline geçmiş olmalıdır ve adı geçen kale, muhtemelen bu tarihlere yapılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Mahmudoğlu ailesine verilen kule, aynı isimle tanınmıştır.

24 Mart 1919'da Urfa'nın İngilizler tarafından işgali esnasında, işgal komutanı Beddy, kuleyi kiralamak amacıyla sahibi olan Mahmudoğlu Mustafa Ağa'yı çağırır. Kuleyi kiralamak için ne kadar para isterse vereceğini söyler. Mustafa Ağa, para ile değişecek birşeyi olmadığını belirtir ve küfürler ederek kuleye girer.

879 yıllık kule veya kale, bugün oldukça harap ve virâne durumdadır.

Kaynakça: J.B.Segal.1970.Edessa "The Blessed City", Oxford, s.236 n.1; C.J.F.Dowsett.1971."A Twelfth-Century Armenian Inscriptions at Edessa" *Iran and Islam*, Edinburg, s. 197-227; S.E.Güler.1999.Urfa Bölgesinde Devlet Adamları ve Komutanlar, Şurkav Yay. Ankara, s. 66.

MECMUE'L BAHR.

Dergâh-Balıköl Çevre Düzenlemesi yapılmadan ve bu bölgeye garajlar, ağaç anbarları doldurulmadan önceki 1940'lı 1950'li yıllara kadar yaşamış neslin dinlendiği, sefa sürdüğü "Kır kahvesi" niteliğindeki bir bölgenin adıdır.

Suların toplandığı yer anlamına gelir. Burası tam manasıyla yeşildi. ağaçlar, güller, çiçekler arasına konulan kerevitlerde (tahtlarda) oturan insanlar sohbet eder, çay kahve, nargile içerlerdi. Bazı geceler müzikli toplantılar yapılır, fasıllar geçilirdi. Urfa'nın müzik ustaları Mukim Tahirler, Kel Hamzalar, Tenekeci Mahmutlar, Mecmue'l Bahr'de yetişmiş, gelişmiş, bülbül sesleri arasında meşk etmişlerdir.

Suyu bol, kutsal bir bölgenin ortasındaki bu yere genelde hakim olan sükunet içinde duyulan sesler; kuşların ötüşü, su sesi ve dertli dolabın inleyişiydi.

MEHMED ŞEVKET. (1861-1918). Şair.

1862 yılında Urfa'da doğmuş olup babası Neccârzâde Eyyüp Ağa'dır.

Şevket mahlasını, ağabeyi Şair Hikmet vermiştir. İlk öğrenimini ağabeyinden öğrenmiştir. Şehirdeki Hasan Padişah ve Halil-ür Rahman Medreselerine devam etmiş; dönemin alimlerinden Abbas Vasık Efendi, Halil Hoca ve Hacı Mustafa Hafız'dan, Arapça, Farsça ve İslâmi ilimleri öğrenmiştir. Kadiri Tarikatına bağlı olduğu sanılır.

Evlenmemiş olan şair, vakitlerini çoğunlukla Mevlid-i Halil (Der-gâh) ve Hasan Padişah Camiilerinde geçirir, dostlarıyla sohbet etmeyi ve şiir okumayı severdi. Şair, daha çok dervişane bir hayat yaşamayı severdi. Sesi güzel olup bütün makamları bilirdi. Şiir meclislerinde coşup, irticalen şiirler söylediği de olurdu.

Dile ve vezne hakimiyeti tam olan şair, 300 kadar şiir söylemiştir.

1918 yılında çok sevdiği Mevlid-i Halil (Dergâh) Camii'nde vefat etmiş ve Harrankapı Mezarlığı'na defnedilmiştir.

Şiirlerinde daha çok Divan Edebiyatı'nın konularını işlemiştir.

Şiir ve düz yazıdan oluşan eserleri şunlardır: Divan, Kuru Kafa ve Molla Ömer Dağı.

Kaynak: B.Alpay.1986.Şanlıurfa Şairleri. I. (ed.A.Saraç), Şanlıurfa, s. 217-221; A.Karahan.1991. Urfalı Mehmed Şevket ve Şiirleri, Ankara, s. 10-24.

MEVLEVİHANE.

Haşimiye Meydanı'nın doğusunda yer almaktadır. Osmanlı döneminde Mevlevi Tarikatına bağlı olanların zikir yeri olması dolayısıyla bu adı almıştır.

Kapısının üzerinde "**Mevlevi Sikkesi**" bulunan mescidin çevresi bugün sebze, meyve ve zahire satan esnafın dükkan ve işyerleriyle doldurulmuştur.

Eldeki şecerelerden anlaşıldığına göre, Mevlevihane'nin 500 yıllık bir tarihi vardır.

Bu tarihi mekânın, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce hazırlanan bir proje dahilinde restorasyonu ve çevre düzenleme çalışması yapılması düşünülmektedir.

MEVLİD-İ HALİL (DERGÂH) CAMİİ.

Hızlıbrahim'in doğduğuna inanılan mağaranın batısına bitişik olarak inşa edilmiştir. Mescid kapısı üzerindeki Şair Natık tarafından yazılmış kitabede, mescidin 1852 tarihinde Mahmud oğlu Mahmud Ağa tarafından onarıldığı yazılıdır. Avlunun güneydoğusunda bulunan iki odadan biri 1855 tarihinde Ahmed Bican Paşa tarafından, diğeri 1885'de Derviş Musa tarafından yaptırılmıştır.

Dikdörtgen planlı Mevlid-i Halil Camii, mihrap duvarı boyunca uzanan tek çapraz tonozla örtülüdür. Mağara ile mescid arasındaki duvar üzerinde, çevresi sütunlu minyatür minare bulunur. Külliye içersinde iki adet daha aynı minarenden bulunur.

Camiin avlusunu çevreleyen revaklar ve avlu kapıları 1947 yılında halkın da yardımlarıyla Hacı Müslüm (Abacı) Hafız tarafından yaptırılmıştır.

1986 yılında eski küçük camiin batısında, mevcut mezarlığın yarısı kaldırılarak "**Yeni Dergâh Camii**" adıyla büyük ve iki minareli bir cami inşâ edilmiştir.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu.1993.**Şanlıurfa Camileri**, Şurkav Yay., Ankara, s. 65; aynı yazar.1997. "İl Merkezindeki Önemli Mimari Eserler ve Görülmeye Değer Yerler", **Her Yönüyle Şanlıurfa ' 97 İl Yılığ**, Şanlıurfa, s. 78.

MİRRA. Yöresel acı kahve.

Mırra, Arapça "**Murr**" yani acı kelimesinden gelmektedir.

Malzemeler: Yeterli miktarda çekirdek kahve, kahve tavaşı, kahve kaşığı, kahve dibeği, kahve tokmağı, 2 kahve gümgümü, kahve fincanı, kahve ibriği.

Yapılışı: Kahve günlük kullanıma yetecek kadar kavrulur, dibekte dövülür. Gümgümde bir miktar kaynatılır, dinlendirilir ve süzülerek diğeri gümgüme alını, tekrar kaynatılır ve süzülür. Dinlendirilen sıvıya yeniden kahve atılarak tekrar kaynatılır. Bu kaynatma işlemi birkaç kez devam eder ve kontrol edilerek içilecek kıvama geldiği anlaşılınca kahve ibriğine alınır ve ikram edilir. Önce kahve sahibi içer ve tadına bakar.

İyi bir kahve fincanda iz bırakır ve fincanı tutar. Her misafire iki kez ikram edilir. Her defasında fincana az miktarda kahve konulur. Burada amaç, kahvenin mideye ulaşması değil, ağızda kahve tadı bırakmaktır.

Acı kahvenin kendine özgü kuralları vardır. Şöyle ki;

kahveyi içen, fincanı yere koymamalı ve mutlaka dağıtana geri vermelidir. Kahveyi içenin, fincanı yere veya masaya koyması, kahveyi verene büyük hakaret sayılır. Eskiden bunun cezası, kahveyi dağıtan bekârsa evlendirilmesi ya da fincanın altınla doldurulup ona verilmesi imiş. Bu kuralı bilmeyen misafirler, kahve fincanını yere koyarsa, bu kural hatırlatılır ve de hoş görülür.

MİLLET HANI.

Atatürk Mahallesi Kışla Caddesi üzerinde, Karakoyun Deresi'nin yanında bulunan bu han, Askeri Kışla olarak ta bilinmektedir.

Kurtuluş Savaşı sırasında Urfalı mücahitlerin kontrolü altında idi.

Dördüncü Murad zamanında askeri kışla olarak yapıldığı söylenmekte ise de, elde bir belge mevcut değildir. Geniş bir alanı kaplamakta olan han bugün harabe haldedir.

MİLLET KÖPRÜSÜ.

Millet Hastanesi'ne (bugünkü Devlet Hastanesi) Karakoyun Deresi üzerinden yol vermesi nedeniyle bu isimle anılan köprünün güney tarafındaki üçgen alınlıklı, kemerli giriş kapısı üzerindeki kitabede: "**Ali Saip Köprüsü, sene 1341 (miladi 1922)**" yazılıdır. Bu kitabe köprünün inşa tarihi olmayıp köprü çok daha eski tarihlidir. Urfa Kurtuluş savaşında Fransızlarla yapılan son anlaşmanın bu köprü üzerinde gerçekleştirilmesi anısını yaşatmak amacıyla kitabeye o zamanın Jandarma Komutanı Yüzbaşı Ali Saip Bey'in adı yazılmıştır.

Kuzey güney yönünde uzanan köprü kesme taşlardan inşa edilmiş olup, 6 yüksek ayak üzerine oturan 7 gözlüdür. Derenin her iki yamacına gelen gözler bugün toprakla dolmuş bir durumdadır. Üst kısmında sağlı, sollu olarak yer alan üzerleri korkuluk taşlarıyla örtülü su kanallarından, bu köprünün de Hızmalı Köprü gibi aynı zamanda su kemeri olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu.1993. Şanlıurfa Su Mimarisi, Ankara, s. 17.

MUKİM TAHİR (OTURAN).(1900-1945).Besteci, türkücü.

Asıl adı Tahir Oturan'dır. 1900 yılında Urfa'da doğdu. Babası Mukimlerden Hacı Abdurahman'dır. Küçük yaşlarda bolluk içinde yetişti. Çocukken aldığı musiki dersleri ve sesinin güzel olmasından dolayı kısa zamanda Urfa ve çevresinde büyük ün yapmıştır. Kendine özgü bir tarz geliştiren Mukim Tahir, ilk plağını 1943 yılında çıkarmıştır. Daha sonra şöhreti günümüze kadar gelmiş olan "**Ayağında Kundura**" ve "**Kapıyı Çalan Kimdir ?**", "**Kırmızı Kurdele**" ve "**Yaram Sızlar**" adlı plaklarını yapmıştır.

Hanımının ölümünden sonra sefahate dalarak perişan bir yaşantı sürmüştür. Çalışmak için gittiği Zonguldak ilinin Yenice ilçesinde genç yaşta vefat etmiştir. Mezarı bu ilçededir.

Kaynak: A.Akbiyık-S.Kürkçüoğlu.1991.**Şanlıurfa Hoyrat ve Manileri**, Şanlıurfa.

MUSTAFA KEMAL PAŞA ANIT ÇEŞMESİ.

Şanlıurfa şehir merkezinin kuzeyinde olup Gaziantep-Diyarbakır-Mardin yolu kavşağındaki park içersindedir. I.Dünya Savaşı'nda Çanakkale'de Mustafa Kemal Paşa komutasında savaştan Urfalı şehit ve gazilerin hatırasına 1917 yılında Mutasarrıf Şehit Nusret Bey tarafından yaptırılmıştır.

Abidenin üzerinde Kafkas yolu, Ankara yolu, Bağdat yolu ve şehir merkezine giden Mustafa Kemal Paşa cad-desini gösteren yazılar ve ok işaretleri bulunur. Diğer bir adı da Yol Gösteren Çeşmesi'dir.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu.1997. "İl Merkezinde Önemli Mimari Eserler ve Görülmeye Değer Yerler.", **Her Yönüyle Şanlıurfa '97 İli Yılığ**, Şanlıurfa, s. 80.

NABİ. (1642-1712). Divan şairi.

Asıl adı Yusuf, mahlası Nabi'dir. 1642 yılında Urfa'nın Ulu Camii Mahallesi'nde doğmuştur. Hacı Gaffarzâdeler'dendir. Babasının adı Mustafa olup, ticaret ve ziraatle uğraşmıştır. Şairin okuma yazmayı kimden öğrendiği bilinmemekle beraber iyi bir tahsil görmüştür. Şehirdeki bir medresede Arapça, Farsça, Tasavvuf, Felsefe, Aruz, Beyan ilimlerini öğrenmiştir. Arzuhalcilik yaptığı sıralarda, dönemin mutasarrıfının ilgisini çekmiş ve İstanbul'a gitmesi tavsiye edilerek 24 yaşında gurbete gitmiştir.

Kısa zamanda İstanbul'da şöhrete kavuşarak IV.Mehmed'in damadı olan Mustafa Paşa'nın maiyetine girerek, önce Divan Kâtibi ve Mektupçusu olmuştur. 1671 yılında padişahla birlikte Polonya Seferi'ni giden Nabi, bu seferi "**Fetihnâme-i Kamanîçe**" adlı eserinde anlatmıştır.

1678 yılında Hacc'a kafile reisi olarak giderken Halep üzerinden özlediği Urfa'ya gelmiş ve şehirde birkaç gün kalmıştır. Bu seyahatteki anılarını "**Tuhfet-ül Haremeyn**" adlı eserinde anlatmıştır. Hac dönüşü yine İstanbul'a yerleşen şair, 1680 yılında Mustafa Paşa'nın ölümü üzerine bu kez Haleb'e yerleşmiştir.

1700 yılında Baltacı Mehmed Paşa, Halep valiliğinden alınarak sadrazam olduğundan Nabi'yi de yanına alarak İstanbul'a götürmüştür. Nabi, bu gidişinde sarayda ve Bab-ı Ali'de hocalık ta yapmıştır.

Şair Nabi, 1712 yılında vefat ederek Karacaahmet'te Miskinler Mezarlığı'na gömülmüştür.

Eserleri şunlardır: Divân, Hayriye, Hayrâbâd, Tuhfe-i Dilkeş-i Nabi, Tuhfet'ül Harâmeyn, Tercüme-i Hadis-i Erba'in, Zeyl-i Siyer-i Veysi, Münşeât, Fetihnâme-i Kamânîçe, Surnâme, Gazanâme, Farsça Divançe'dir.

İlimizde Şair Nabi'nin adını taşıyan bir ilköğretim okulu, bir mahalle, bir kütüphane, bir cadde ve bir kültür merkezi mevcuttur.

Kaynak: A.Karahan.1953. **Nabi. Hayatı, Sanatı,Şiirleri**, İstanbul, s. 3-13; B.Alpay. 1986. **Şanlıurfa Şairleri**, I, Şanlıurfa, s. 146-153.

NEMRUD.

Hz. İbrahim ile mücadele eden ve tek tanrı inancını kabul etmeyen, kendisini toplumuna tanrı olarak tanıtmış efsanevi kral. Ayrıca zalimliğin ve acımasızlığın sembolü olmuştur.

NEMRUD'UN TAHTI. (Bkz. Deyr Yakup)

NEVALA ÇORI. Arkeolojik kazı alanı.

Nevala Çori adıyla tanınan yerleşme, Fırat Nehri'nin sağ kıyısında ve onun bir kolu olan Kantara Deresi'nin yanında yer alır. Hilvan ilçesine bağlı olan Kantara Köyü'nün sınırları içindeki bir yerleşme yeri, kireç bir tepenin altında uzunluğu 100 metre, genişliği 50 metre olan kurumuş iki dere tarafından sınırlanan bir terasın üzerinde bulunur.

Şanlıurfa Müzesi ile Almanya/Heidelberg Üniversitesi arasında ortaklaşa olarak 1983 yılında başlatılan Nevala Çori kazısı, 1989 yılında kazı alanı genişletilerek devam etmiş ve 1991 yılında baraj sularının yükselmesi nedeniyle sona erdirilmiştir.

M.Ö.8000-7000, M.Ö.3000-2800 yıllarında sürekli olarak iskân edilen bu alanda küçük buluntu olarak çakmaktaşıdan yapılmış ok uçları ve kazıcı aletler bulunmuştur. Bunun yanında, kadın ve erkek figürinleri, kireçtaşından hayvan figürinleri ve çok sayıda insan başlarına rastlanmıştır.

Nevala Çori yerleşmesi, insanların yerleşik hayata geçmeye başladığı, yoğun avcılığın yanısıra bitki ve hayvanları evcilleştirmeye çalıştığı bir dönemi yansıtır. Depo olarak kullanılabilecek çok sayıda taş yapının, bilinen en eski taban mozağının, taş yontularla donanmış kült yapısının ve birçok sanat eserinin bulunmuş olması, bu yerleşmenin bu geçiş dönemine ait merkezi bir yer olduğunu göstermektedir.

Kaynak: A.Mısır.1991."1990 Yılı Şanlıurfa Nevali Çori Kazısı", II.Müze Kurtarma Kazılan Semineri Broşürü, Ankara.

NİMETULLAH CAMİİ (AK CAMİİ). XVI.Yüzyıl Osmanlı eseri.

Nimetullah Mahallesi, Ellisekiz Meydanı'nda bulunan bu camiideki bir kitabeye göre, eski bir kiliseden camiye çevrilmiştir. Kim tarafından ve ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. 1756 yılında Hacı Haydar ağa tarafından tamir ettirilmiştir.

Camii avlusunun kuzeyindeki türbenin zemin katındaki hücrede bulunan üç mezardan ikisi Urfa Sancak Beylerinden Nimetullah oğlu Rüz Bey (?-1520) ve Lütfi oğlu Ali Bey (?-1594)'e aittir. Ruz Bey'in mezarı üzerindeki süslemelerle, camii giriş kapısı ve mihrabı üzerindeki süslemelerin aynı üslupta olmasına dayanılarak camii Ruz Bey'in ölümünden birkaç yıl önce yaptırıldığı tahmin edilir. Her iki mezarın bulunduğu türbe yakın zamanda restore edilmiştir.

Camii avlusunun kuzeyindeki medrese odaları ise, 1695 yılında Abbas Ağa tarafından yaptırılmıştır.

İç mekâna giriş kapısı Klasik Osmanlı tarzında olup, geometrik frizle işlenmiştir.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu.1993. Şanlıurfa Camileri, Şurkav Yay. Ankara, s. 22-25;

NUREDDİN MAHMUD ZENGİ. (1146-1174). Halep hükümdarı.

İmâdeddin Zengi, 1144 yılında Urfa'daki Haçlı Kontluğu'nu ortadan kaldırarak şehri bir Türk yurdu haline getirmişti. İmâdeddin Zengi'nin 1146 yılında ölmesi üzerine ülkesi iki oğlu arasında paylaşılmış; Urfa ve Halep civarı Nureddin Mahmud'a düşmüştü.

Urfa'nın eski kontu II.Joscelin, İmadeddin Zengi'nin ölümünü fırsat bilerek Urfa'yı tekrar ele geçirmek ister ve Ermenilerle anlaşarak şehre girer. Eski kontun Urfa'yı ele geçirdiği haberini alan Nureddin Mahmud Zengi, ordusuyla kısa sürede Urfa önüne gelir ve kontun teslim olmasını ister. Türk ordusuyla savaşamayacağını anlayan eski kont, yanındaki bir kısım şövalye ile imdat çıkışı sayılacak ani bir hareketle şehirden kaçar. Ancak arkasından gelen hıristiyan ahali Türkler tarafından imha edilmekten kurtulamaz.

Türkler, önlerinden kaçan bu asker-sivil karışımı kitleye önden ve arkadan saldırarak tamamıyla kılıçtan geçirirler. Eski kont ise yaralı bir şekilde ancak Samsat'a kaçabilmiştir.

Nureddin Mahmud Zengi, 1174 yılında Harran Ulu Camii'ni restore ettirerek süslemiş ve genişletmiştir.

Kaynakça: İbn-ül Esir.1987. *El-Kâmil fit-Tarih Tercümesi*, cilt XI, terc. A.Özaydın, İstanbul, s. 106, 107; aynı yazar.1963. *Tarih ei-Bahir fid-Devlet-ül Atabekiyye bil Mavsil*, ed. A.Tulaymat, Kahire, s. 74, 75; I.Demirkent. 1987. *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, II, Ankara, s. 153, 154; K.von Zettersteen."Nureddin Mahmud" maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, cilt IX, s. 359; R.Şeşen. 1993. *Harran Tarihi*, Ankara, s. 42.

ONİKİLER.

1919 yılında, Urfa'nın İngilizler tarafından işgâli üzerine, Jandarma Tabur Komutanı Ali Rıza Bey'in önderliğinde kurulan ve 12 kişiden oluşan Müdafâ-i Hukuk Cemiyeti üyelerine verilen isimdir.

5 Eylül 1919'da kurulan cemiyetin amacı, Urfa'daki İngiliz işgalinden kurtulmak için çeşitli kararlar almak ve faaliyetler gerçekleştirmek idi.

Urfa Müdafâ-i Hukuk Cemiyetini kuran "**Onikiler**" şunlardı:

- 1- Belediye Başkanı Hacı Kâmilzâde (Büyük) Hacı Mustafa Efendi.
- 2- Mollazâde Hacı Mahmut Efendi.
- 3- Hacı Kamilzâde (Küçük) Hacı Mustafa Efendi.

- 4- Arabizâde Şakir Efendi.
- 5- Barutçuzâde Hacı İmam Efendi.
- 6- Güllüzâde Osman Efendi.
- 7- Şellizâde Ali Ağa.
- 8- Nebozâde Hacı İmam Efendi.
- 9- Teğmen Adil Hulusi Efendi.
- 10- Teğmen Pertev Efendi.
- 11- Hacı Mustafa Çavuş.
- 12- Bedirağazâde Halil Ağa.

Kaynak: İ.Özçelik.1992.Milli Mücadele'de Güney Cephesi, Urfa (30 Ekim 1918-11 Temmuz 1920), Kültür Bak.Yay. Ankara, 144-147.

PALIZA. Yöresel bir tatlı.

Daha çok kış mevsiminde yenilir.

Malzeme: 1 kğ. süt, 2 bardak su, 4 yemek kaşığı nişe (nişasta), şurubu için 2 parça şeker boyası (palıza boyası), 3 su bardağı şeker.

Yapılışı: Süt bir kapta ölçülü suya katılır. Üzerine nişe eklenerek sürekli karıştırılır. Ocağın üzerine konur ve nişe kokusu gidinceye kadar karıştırılarak pişirilir. Bir tepsiye 2 parmak kalınlığında yayılır ve donması beklenir. Şekere 1 bardak su eklenir ve şeker boyası katılarak eriyinceye kadar karıştırılır. Kutu kare şeklinde kesilen palızalar, şurup ve buz eklenerek ikram edilir.

Kaynak: S.Algın. Yöremizden Sofranıza-Urfa Mutfağı, Urfa, s.100.

PAMUK.

Şanlıurfa ilinin tüm ilçelerinde pamuk tarımı yapılmaktadır. İlde pamuk tarımına ne zaman başlandığı bilinmemekle birlikte, 1950'li yıllara dayandığı sanılmaktadır. 1995 yılına kadar Şanlıurfa'da pamuk tarımı yeraltı su rezervlerinden faydalanılarak sürdürülmüştür. İlin sıcak iklim kuşağında yer alması, kurak kuşaklarda pamuk tarımının yapılmasını engellemektedir.

1995 yılında Harran Ovası'na Fırat Nehri suyunun verilmesiyle 30.000 hektar alan sulamaya açılan bu alanın yaklaşık % 80'inde pamuk bitkisinin tarımı yapılmıştır. Bölgede pamuk bitkisi genellikle ana ürün olarak ekilmektedir.

1995 yılında ekiliş 91.920 hektar, üretim (kütülü) 277.696 tondur.

Kaynak: Her Yönüyle Şanlıurfa '97 İl Yıllığı, Şanlıurfa, s. 214

PAYAMLI.

Şanlıurfa'nın güneybatısında merkeze bağlı bir bucaktır. Badem ve fıstık ağaçları, bağcılığı, hayvancılığı (küçükbaş) gelişmiştir.

REHA. (Bkz. RUHA). Urfa'nın eski adlarından biri.

Urfa'nın Arapça kökenli eski adlarından biridir. Batı dillerinde ise, Edessa, Kalirru gibi isimleri olmuştur. Bugün hala Araplar arasında "**Urfalı**" anlamındaki kelime olan "**Ruhavi**" ismi de kullanılır.

REHÂVİ MAKAMI.

Urfa'da bulunduğu kabul edilen ve Türk Musikisinde kullanılan bileşik bir makamdır.

Dügâh perdesinde karar veren makamlardan Sebzender-sebz terkipini oluşturan ve sıra ile söylenen sekiz makamın altıncı sırasında Rehâvi makamı vardır.

Adı geçen makam bugün kullanılmamaktadır.

Kaynak: M.E.Karadeniz. **Türk Musikisinin Nazariye ve Esasları.**

RIZVANIYE CAMİİ. XVIII. Yüzyıl Osmanlı eseri.

Halil-ür Rahman Gölü'nün kuzey bitişiğindeki camii, 1716 yılında Rakka valisi Ahmet Rızvan Paşa tarafından eski bir kilisenin üzerine inşa edilmiştir.

Camiin geçme ve kakma tekniklerinde yapılmış ahşap kapısı üzerinde yer alan panolardaki bir saksıdan çıkan dallar ve Rumili kompozisyonlar, XVIII. yüzyıl süsleme özelliklerini yansıtır. İnşa tarihinden kalmış olan bu kapı, ahşap süslemeli olmasından dolayı Urfa camileri içinde tek örnektir.

Halk arasında "**Zulûmiye Camii**" ve "**Rıdvaniye Camii**" olarak ta bilinmektedir.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu. 1993. **Şanlıurfa Camileri**, Ankara. s.44-46.

RUHA. (Bkz. REHA).

RUMKALE.

Rumkale, Birecik Ovası'nın Halfeti'nin kuzeyinde; Fırat Nehri'nin kıyı kesiminin doğusunda, Şanlıurfa yoluna bakan bir tepe üzerindedir ve **Birecik**'i kuzeyinden ve kuzeydoğu-

sundan sınırlar. XX. yüzyılın başlarında bir kaza halinde idi ve kazanın merkezi de Halfeti kasabası idi.

Rumkale, Asurlular döneminde **Şitamrat** ismiyle tanınmıştır. Daha sonra **Urima** adını almış ve XII.yüzyılda Ermeni Piskoposluğu'nun merkezi haline gelmiştir.1292 yılında Memluklu Sultanı Melik el-Eşref tarafından ele geçirilmiştir. 1516 yılında Mercidabık Savaşı'ndan sonra Osmanlı egemenliğine giren Rumkale, Halep eyaletine bağlandı. 1737 yılında eyalet haline getirilerek, kale derebeyleri ve yerel yöneticiler tarafından idare edilmiştir. XX.yüzyılın başlarında kazanın nüfusunu Kürtler ve Türkler, köyleri ise Ermeniler ve Yezidiler oluşturmaktaydı.

Rumkale'de bugün gezilip görülebilecek eserler şunlardır: Kale harabeleri, Aziz Nerses Kilisesi harabeleri ve Barşavma Manastırı harabeleri,

Önceleri Halfeti ilçesinin esas merkezi durumunda idi; Cumhuriyet'ten çok önce Halfeti bugün sular altında kalan yerine taşınmıştır.

Kaynak: M.Acara.1999."Rumkale ve Çevresi Tarihçesi", "Rumkale'deki Eserler", **Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova İlçeleri ile Rumkale'deki Taşınmaz Kültür Varlıklar**, (ed.A.Durukan), Ankara, s. 329-333, 334-342.

SABİT b. KURRA el-HARRÂNİ. (836-901). Sabii asıllı doktor, tercüman, filozof.

Harran'da doğmuş olup asıl adı Ebu'l Hasan Sabit b. Kurra'dır. Çocukluğu ve gençliği Harran'da geçmiştir. 40 yaşında iken Bağdat'a gidip tercüme okuluna katıldı. Dönemin Abbasi Halifesine takdim edilen Sabit, halifenin başhekimliğine getirilmiştir. Ayrıca halifenin oğullarına hocalık yapmış ve saraydaki Rasathaneyi de geliştirmiştir.

Arapça, Süryanice ve Grekçe'yi mükemmel bir şekilde bilen Sabit, özellikle, matematik, astronomi, tıp, mantık, felsefe ve musiki üzerine telif, yorum, özet gibi pekçok eser vermiştir. Döneminin en aktif tercümanlarından olan Sabit, 150 civarında Arapça, 15 civarında ise Süryanice eser yazmıştır.

En önemli Tıbbi eseri, Arapça yazılan "**Kitâb-üz Zahire-i fi İlmi'l Tıbb**" dır.

Sabit, kendisinden sonraki İslâm düşünce tarihinde ve Arap-İslâm mantığının oluşması, gelişmesi ve geleceğe taşınmasında rol oynayan önemli bir düşünürdür.

Yetiştirdiği öğrenciler arasında, İsa b. Üseyyidi'n-Nasrani, Sinan b. Sabit (oğlu), ve Yehuda b. Yusuf sayılabilir.

Kaynak: A.H.Köker.1995."Sabit bin Kurra'nın Hayatı ve Tıbbi Eserleri", **Harran Üniversitesinin Bilimsel Temelleri-Harranlı Bilim Adamları**, Kayseri, s.37; K.Sarıkavak.1997.**Düşünce Tarihinde Urfa ve Harran**, Ankara, s.34-38.

SAKAL ÖPÜMÜ.

Şanlıurfa evlenme adetlerindedir.

Taraflar anlaştıktan sonra nişan yapılmadan önce, oğlan evi kız evine "**kızınızı bize verdiğiniz için teşekkür ederiz**" anlamına gelen bir ziyaret yaparlar. Buna sakal öpümü veya teşekkür denir. Oğlan evinin yaşılları sakal öpümüne giderler.

Sakal öpümüne gidecek olan oğlan evi, eğer bir başlık konu-şulmuşsa kesimde anlaşılan başlığın tamamını veya bir kısmını beraberinde kızın babasına veya velisine vermek üzere götürürler.

Kesimde anlaşılan başlığı ve ziynet eşyalarını götürmeden de gidilebilir. Bu yine tarafların anlaşmalarına bağlıdır.

Oğlan evi ve kız evinin kadın ve erkekleri ayrı ayrı odalarda otururlar, birbirleriyle tanışır. Kız evi gelen misafirlere çeşitli meyveler, çaylar, kahveler, çerezler, genellikle de yöreye ait çiğköfte ve peynirli kadayıf ikram ederler.

Nişan gününün tarihi belirlenir, nişan günü yapılması kararlaştırılan hazırlıklar konuşulur ve gece ziyaret sona erer.

Kaynak: M.E.Ergin.1998. "Şanlıurfa'da Evlenme Adetleri", **Edessa Dergisi**, 1,s.15,16.

SAKIB'IN KÖŞKÜ. (Bkz. Halepli Bahçe).

SAMSAT KAPISI.

20.Yüzyıl başlarına kadar işlevi devam eden şehir surlarına ait sekiz kapıdan; kuzeybatıda Bediüzzaman Mezarlığı bitişiğinde bulunan kapı idi. Günümüzde mevcut olmayan kapıdan Samsat yönüne gidilirmiş.

SARIMAĞARA. III.Yüzyıl Roma eseri.

Şanlıurfa-Suruc yolunun 20. km.'sinde solda tepelik alanın bittiği kaya eteklerin, batıya bakan yüzünde yanyana oda biçiminde oyulmuş üç mağara Sarımağara olarak bilinir.

Ortadaki mağaranın girişi üzerinde 4 satırlık aşınmış Grekçe (Eski Yunanca) bir inşa kitabesi görünür. Kitabenin günümüz Türkçesiyle karşılığı şöyledir:

"Osrhoene valisi Aurelius Dassius, Batnae (Suruç) surunun istihkâmlarını yeniden inşa ettirdiği dönemde, bir de bu mevkiide, yolcuların dinlenmeleri ve istirahat edip zevk alabilmeleri için bir han, bir kuyu ve mağaralar yaptırmıştır."

Roma İmparatorluğu, III. yüzyıl ortalarında Güneydoğu Anadolu bölgesini kapsayan alanda başkenti Edessa (Urfa) olan Osrhoene isminde bir eyalet kurmuştur. Aurelius Dassius, 260 yılında Osrhoene Eyaleti'nin valisi idi. Hanın da o tarihlerde yapıldığı tahmin edilmektedir. Bu Grekçe kitabenin yanında ve soldaki mağara ile arasındaki bölgede okunamayacak şekilde aşınmış Arapça, Latince ve Ermenice yazılar da görülmektedir.

Mağaralar belki yüzlerce yıl civardaki köylüler tarafından ahır ve yemlik olarak kullanılmıştır.

Sarımağara ve civarı, Kurtuluş Savaşında, şehir dışında yapılan çarpışmalara da sahne olmuştur.

Kaynak: C.Mango. 1986. "A Late Roman Inn in Eastern Turkey", *Oxford Journal of Archaeology* 5 (2), s. 223-230.

SELAHADDİN EYYUBİ CAMİİ.

Halil-ür Rahman Gölü'nün kuzeyinde, Vali Fuat Caddesi (Büyükyol-Yeniyol)'nde Vilayet Konukevi'nin karşısında bulunmakta olup, eski bir Ermeni Kilisesinden camiye çevrilmiştir. Bina uzun yıllar Elektrik Santrali olarak kullanıldığından harap duruma gelmiş, camiye çevrilme esnasında tamamıyla restore edilerek kurtarılmıştır.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu.1993. *Şanlıurfa Camileri*, Şurkav Yay., Ankara, s. 75-78.

SERÇE HAMAMI.

Sumeydanı mevkiindeki bu yeraltı hamamının kitabesi olmadığından kesin olarak inşa tarihini söylemek mümkün değildir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde geçen "**Samsat Kapısı Hamamı**"nın bu hamam olduğu tahmin edilmektedir.

Serçe Hamamı'nı Şanlıurfa'daki diğer hamamlardan ayıran en önemli özelliği 5 evyanlı bir sıcaklık bölümünün olmasıdır.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu.1993. *Şanlıurfa Su Mimarisi*, Ankara, s. 66.

SIRA GECESİ. Yöresel bir gelenek.

Şanlıurfa folkloru denince; türküleri, hoyratları, çiğköfte-si ve "**sıra geceleni**" akla gelir.

Özellikle kış gecelerinde, yaşları birbirine yakın arkadaş gruplarının, her hafta bir arkadaşın evinde olmak üzere, haftada bir akşam, belirli bir niteliğe ve düzene göre sıra ile yaptıkları toplantılara Şanlıurfa'da "**sıra gecesi**" denmektedir.

Sıraya katılanlar, sıra gecesinin kurallarına uymak zorundadır. Bu kurallardan bazıları şöyledir: Önceden belirlenen sıraya gelme saatine uyulur, uymayanlara arkadaşlarca tespit edilen cezalar verilir. Sıraya gelen misafirler veya yaşça büyük olanlar, saygı ifadesi olarak üst tarafta oturulur; ev sahibi ise kapiya yakın oturur. Sıra gecesinde müzik icra edilirken konuşmak, sohbet etmek hoş karşılanmaz.

Sıra grubunun seçilen bir başkanı vardır. Başkan, sıra gecesinin yönetimini üstlenir, kurallara uymayanlara verilen cezaları uygular.

Sıra gecelerinin en önemli fonksiyonlarından biri sohbettir. Sıra gecelerinde konuşulan konular, sıra gezenlerin mesleklerine, kültür ve sanat seviyelerine, tahsillerine göre değişiklik arz etse de, sırada; sağlık, eğitim, ekonomi, sanat, edebiyat, siyaset, dini konular ile Urfa'nın sorunları ve Türkiye ve dünya meseleleri gibi hemen her konu konuşulur.

Bazı sıra gecelerine, sıradakilerin merak ettikleri veya ilgi duydukları konunun uzmanı bir misafir özellikle çağrılır ve onun konuşması dinlenir; ondan istifade edilmeye çalışılır.

Şanlıurfa'da müziğin gelişmesi ve yaşatılmasında, yeni bestelerin ve sanatçıların ortaya çıkışında en önemli faktör sıra geceleridir. Sıra gecelerinde müzik, sıra elemanlarınca usta-çırak geleneği içersinde icra edilir.

Herhangi bir enstrüman çalan veya okuyabilen kişilerin oluşturduğu sıralarda müzik, **Urfa makam geleneği** içersinde icra edilir. Müzik faslı Rast veya Divan makamından başlayarak, Uşşak, Hicâz ve gecenin durumuna göre diğer makamlarla devam ederek Kürdi veya Rast makamıyla son bulur. Bu makamlar icra edilirken o makama göre şarkılar, türküler okunur. Arada ise hoyrat ve gazel okunur.

Müziğe yeni başlayanlar, bu gecelerde ustaları dinleyerek müzik bilgisini alır ve makamları öğrenirler. Bu yönüyle sıra gecelerine **“halk konservatuvarı”** da denilebilir. Bu tür sıra geceleri daha çok, müzisyenlerin bir araya geldiği sıra geceleridir.

Her sıra gecesinde müzik icra edilir diye bir kural da yoktur. Müzisyenlerin oluşturduğu sıra gecelerinde bile müzik, gecenin ancak belli bir bölümünde icra edilir. Çünkü sıra gecesinin esas amacı; sohbettir, dayanışmadır, paylaşmadır.

Son yıllarda televizyonlarda veya çeşitli salonlarda, restoranlarda eğlenmek için düzenlenen müzikli gecelere de **“sıra gecesini”** denmektedir. Bunlar için **“Urfa gecesini”** veya **“Urfa halk müziği gecesini”** ifadeleri daha uygun olur kanaatindeyiz.

Sıra gecelerinde gelenlere ilk olarak acı kahve ikram edilir. Çekirdek kahve kavrulup dövüldükten sonra, kaynatılıp süzülerek hazırlanan acı kahveye **“mırra”** denir. Bu kahve özel fincanlarla misafirlere sunulur. Mırra, az miktarda konulur ve iki defa verilir. Acı kahvenin yapılması gibi içilmesinin de kendine özgü kuralları vardır. Bu kurallardan birkaçını şöylece sıralayabiliriz. Kahveyi içen, kahve fincanını yere koymamalı ve mutlaka dağıtana geri vermelidir. Kahveyi içenin, fincanı yere veya masaya koyması, kahveyi verene büyük hakaret sayılır. Eskiden bunun cezası kahveyi dağıtan bekarsa evlendirmesi ya da fincanın altınla doldurulup ona verilmesi imiş. Bu kuralı bilmeyen misafirler, kahve fincanını yere koyarsa, bu kural hatırlatılır ve de hoş görülür.

Acı kahveden sonra çay ikram edilir. Gece ilerleyip diğer ikramlar yapıldıktan sonra, sıra gecesinin bittiğini hatırlatmak için son bir acı kahve daha verilir.

Sıra gecelerinde yemek olarak **“çiğköfte”** yapılır; nadiren mahalli yemeklerin ikram edildiği sıra geceleri de vardır. Diğer bir ifade ile çiğköfte sıra gecelerinin değişmez yemeğidir. Çiğköfte ikram edildiğinde genellikle herkes tabağın-dakini bitirir. Tabakta çiğköftenin kalması hoş karşılanmaz. Bu, çiğköftenin iyi yoğrulmadığı veya malzemelerinin beğenilmediği manasına gelir.

Sırada çiğköftenin yanında ayran, nar pekmezli bostana, salatalık veya maruldan yapılmış cacık, koruk salatası, çoban salatası gibi salatalar ikram edilebilir.

Sıra gecelerinde çiğköfteden sonra kadayıf, şıllık, katmer, baklava veya daş ekmeği, küncülü akıt, palıza, şıre gibi mahalli tatlılardan herhangi biri ikram edilir.

Sıra gecelerinde ikram, çiğköfte ve tatlı olarak kararlaştırılmışsa, arkadaşlar arasında eşitlik olsun diye herkes bu kurala uymak zorundadır. İlave bir ikramda bulunana *"bunu davet kabul ettik, bu nedenle sırayı tekrar yapacaksınız"* denilerek ceza verilir.

Şanlıurfa'da yüzyıllardan beri yaşanan ve günümüzde de yaygın olarak sürdürülen sıra gecesi geleneğinin, Şanlıurfa kültür hayatındaki yeri şu başlıklarla sıralanabilir:

"Sıra gecesi", hoşgörü ve sevgi ortamıdır.

Sıra geceleri sayesinde insanlar birbirleriyle tanışır, konuşur, arkadaşlıklar, dostluklar oluşur. Şanlıurfa'da, birliğin, beraberliğin, sevginin, hoşgörünün tohumu sıra gecesinde atılır; yıllarca süren sıra gecelerinde bu tohum büyür ve ulu bir çınar olur. Bu nedenle Şanlıurfa'da sıra gecesi, **"sıra arkadaşlığı"** çok önemlidir. Yıllarca süren sıralardaki arkadaşlıklar, zamanla yakın dostluklara dönüşür.

"Sıra gecesi" bir halk mektebidir.

Şanlıurfalı; cemaatle oturup kalkmayı, gelenek ve göreneklerini, adab-ı muaşeret kurallarını, cemaatte konuşmanın adabını, yeri geldiğinde konuşmayı, yeri geldiğinde dinlemeyi, büyüğüne saygıyı sıra gecelerinde öğrenir. Sıra gecelerinde zaman zaman çeşitli kitaplar okunur ve yorumları yapılır. Böylece sıra gecesi; eğiten, öğreten bir halk mektebidir.

"Sıra gecesi" nezih bir sohbet ortamıdır.

Sıra gecelerine çağrılan edebiyatçılar, şairler, bilim ve din adamları dinlenir, onların bilgilerinden istifade edilir.

Menkıbeler, kıssalar, fıkralar anlatılır. Deneyimler aktarılır.

"Sıra gecesi" acıyı ve mutluluğu paylaşmaktır.

Ölüm, düğün gibi acı ve tatlı birçok olay sıra arkadaşlarınınca birlikte paylaşılır.

Sıra arkadaşlarından birinin yakını ölse, diğer arkadaşları cenazenin hazırlanmasından, kaldırılmasına kadar arkadaşlarının yanında olurlar, acısını hafifletmeye çalışırlar.

Yine arkadaşlarının düğün, sünnet vb. mutlu gününde yanında olur, mutluluğunu paylaşırlar.

“Sıra gecesi” tanışmaktır, kaynaşmaktır.

Sıra geceleri sayesinde insanın çevresi genişler. Sıraya zaman zaman misafirler çağrılır, onlarla tanışılır. Bazı sıra gecelerine bürokratlar da çağrılır, gelen misafirler sıra elemanlarını, sıra elemanları da o bürokratları tanımış olur. Böylece sıra gecesi, tanışmaya, kaynaşmaya; devlet-halk bütünleşmesine sebep olur.

“Sıra gecesi” bir “halk konservatuarı”dır.

Şanlıurfa’da müziğin gelişmesi ve yaygınlaşmasının en büyük nedeni sıra geceleridir. Bu geceler, usta-çırak geleneğine uygun olarak müziğin öğretildiği ve icra edildiği meşk ortamıdır. Müzikle ilgilenenler, bu gecelerde türküyü, gazeli, hoyratı, şarkıyı, makamı, usulü, notayı öğrenir. Müzik terbiyesini burada alır. Bu yönüyle sıra geceleri, bir “halk konservatuarı”dır.

“Sıra gecesi” çok yönlü bir demektir.

Çeşitli hobileri ve özel ilgil alanları olanlar, kendi aralarında sıra gecesi grubu oluştururlar. Bu gecelerde sevdikleri konuları konuşur, görüş ve bilgi alışverişinde bulunurlar. Bu yönüyle sıra gecesi; bir dernek gibi fonksiyon üstlenmiş olur.

“Sıra gecesi” bir istişâre toplantısıdır.

Şanlıurfa’nın sosyal, kültürel ve ekonomik sorunları sıra gecelerinde konuşulur ve tartışılır, çözüm yolları üretilir. Önemli birçok konularda kararlar alınır ve uygulanır. Meselâ; Şanlıurfa’nın düşman işgalinden kurtarılması ile ilgili ilk toplantı bir sıra gecesinde yapılmıştır. Bu yönüyle sıra geceleri birer istişâre toplantılarıdır.

“Sıra gecesi” bilgilenme toplantılarıdır.

Sıra geceleri, ekonomik ve sosyal konuların konuşulduğu, bilgilenme toplantılarıdır. Gündemdeki konular, piyasa ve ticari durum, mevsim mallarının fiyatları, sanayi durumu, yapılan yatırımlar gibi birçok konular sıra gecelerinde konuşulur.

“Sıra gecesi” bir siyaset okuludur.

Sıra gecesinde aynı veya değişik siyasi görüş sahibi kişiler bir araya gelebilir. Memleket meseleleri konuşulur, tartışılır, bazen de ortak kararlar alınır. Seçim zamanının

yaklaştığı günlerde, siyasiler sıra gecelerine katılır ve oradaki insanlara; görüşlerini, planlarını, programlarını anlatarak, sıra gecesini elemanlarının görüşlerini alırlar.

"Sıra gecesini" yardımlaşmadır, dayanışmadır.

Sıra geceleri, sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın yoğunlaştığı ve pratiğe dönüştüğü ortamlardır. Sıra gecelerinde cezalardan toplanan paralar, gerektiğinde üzerine de para konularak fakir kimselere yiyecek ve giyecek alımında kullanılır; hayır müesseselerine dağıtılır veya öğrencilere burs olarak verilir.

"Sıra gecesini" geleneklerin yaşatıldığı gecelerdir.

Sıra gecelerinde bazen "tolaka" veya "yüzük-fincan" oyunu gibi geleneksel oyunlar oynanarak, hoşça vakit geçirilir. Böylece geleneksel oyunlarımız da yaşatılmış olur.

"Sıra gecesini" Şanlıurfa'nın tanıtıldığı gecelerdir.

Şanlıurfa'daki veya başka memleketteki Şanlıurfalıların sıra gecelerinde, Şanlıurfa gelenekleri, müziği, yemekleri ve tatlıları misafirlere sunulur; böylece Şanlıurfa'nın kültürel ve sosyal tanıtımı yapılır. Bu yönüyle; sıra gecesini bir lobi faaliyeti üstlenmiş olur.

"Sıra gecesini" sevgi, barış ve hoşgörü ortamıdır.

Sıra gecelerinde iki aile veya arkadaş arasındaki kırılganlıklar, dargınlıklar istişâre edilir ve haklı-haksız belirlenir. Bu kişilerin araları bulunarak barıştırılır. Bu yönüyle sıra geceleri, sevgi, barış ve hoşgörü ortamıdır.

Sıra geceleri; arkadaşlıktır, dostluktur, paylaşmaktır, tanışmaktır. Kırılgan olanla barışmaktır. Sevgidir, hoşgördür, fedakârlıkta yarışmaktır.

Sıra geceleri; aşıkların saza geldiği, çırakların dize geldiği, ustaların söze geldiği, ariflerin öze geldiği, yüreklerin yanıp köze geldiği, gönül güzelliklerinin göze geldiği gecelerdir.

Sıra geceleri; ses, saz, söz üstüne sohbetir.Şiirdir, edebiyattır. Musıkidir, muhabbettir.

Kaynak: A. Akbiyik. "Şanlıurfa'da Sıra Gecesi Geleneği" Broşürü, Şanlıurfa.

SİPAHİ PAZARI.

Gümrük Hanı'nın batısına bitişik olarak inşa edilmiş, kuzey güney yönünde inşa edilmiş, beşik tonozla örtülü bir

kapalı çarşıdır. Çarşığı boydan boya örten tonozun üzerinde belirli aralıklarla aydınlatma pencereleri bırakılmıştır. Yerden yarım metre yükseklikte karşılıklı sıralar halinde dükkanların yer aldığı bu pazar, güneyde Boyahane Çarşısı'na kuzeyde İsoçtu Pazarı'na açılır. Pazarın üçüncü bir kapısı da güneydoğu tarafından Bedesten'e açılmaktadır.

Sipahi Pazarı, günümüzde halı, kilim, kürk ve keçe türünden eşyaların satıldığı bir çarşı olarak kullanılır. Eski tarihi özelliğini aynen korumaktadır.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu.1997. "Şanlıurfa Çarşıları", Her Yönüyle Şanlıurfa '97 İl Yıllığı, Şanlıurfa, s. 91, 92.

SİVEREK. Şanlıurfa'nın ilçesi.

Yörede yapılan arkeolojik kazılar, buranın M.Ö.3000 yıllarına ait bir yerleşim yeri olduğunu kanıtlamıştır. Hurri-Mitanni, Hitit, Arami, Asur, Keldani, Med ve Pers egemenliğine geçen ilçe, M.Ö.331'de Büyük İskender'in istilasına maruz kalmıştır. M.Ö.305'de Seleukoslar'ın eline geçen yöre, Müslümanlar tarafından fethedilinceye kadar Edessa, Roma, Bizans ve Sasani krallıkları arasında el değiştirmiştir.

640 yılında Şam ordusunca fethedilen Siverek, 660'da Emeviler, 750'de ise Abbasiler'in eline geçmiştir.

1065-1066 yıllarında Selçuklu hakimiyetine girdi. İlçe bu tarihte Bizanslıların elinde bulunuyordu. XI. yüzyıl sonunda Urfa Haçlı Kontluğu, 1182'de de Eyyubiler'in hakimiyetine giren ilçe, 1400 yılında Timur tarafından zaptedilmiştir.

1451 yılında Safevi hakimiyetine giren Siverek, 1517'de Osmanlı topraklarına katılmıştır.

Eski kaynaklarda ilçeye verilen isimler; Sevaverak, Sebabarak, Sebabarak, Sevaverag, Severags ve Suveyda'dır.

Osmanlı döneminde Diyarbakır vilayetine bağlı bir kaza olan Siverek, 1926 yılında Urfa'ya bağlanarak ilçe haline getirilmiştir.

6 Bucak, 98 köy ve 375 mezrası vardır.

İl merkezine uzaklığı 91 km'dir. 2000 yılı nüfus sayımına göre, nüfusu 172.067'dir.

Kaynak: S.E.Güler.1997. "Şanlıurfa'nın ilçeleri.", Her Yönüyle Şanlıurfa '97 İl Yıllığı, Şanlıurfa, s. 41.

SOĞMATAR. Miladi II. ve III. yüzyıla ait kent.

Şanlıurfa-Mardin karayolunun 35. km'sinden sağa sapılarak 30 km. sonra tarihi kente ulaşılır. Bu tarihi kent kalıntısı merkez Yardımcı (Sumatar) Nahiyesi'ne bağlı Yağmurlu Köyü içersindedir.

Soğmatar kelimesi, Arapça yağmur çarşısı anlamındaki "**Suk el-Matar**" sözcüğünden gelmektedir. Tektek Dağları'nın kışın bol yağmur alan bu bölgesinde bulunan çok sayıdaki sarnıç ve kuyuda biriktirilen sular, dağlarda otlatılan koyun ve keçi sürülerinin yaz aylarındaki su ihtiyacını karşılamakta idi. Bu özelliğinden dolayı köy, Yağmurlu adıyla da anılmaktadır.

Efsaneye göre, Mısır Firavunu'ndan kaçan Hz. Musa, Soğmatar'a gelerek, Şuayp peygamberin kızları ile buradaki bir kuyunun başında karşılaşmış ve mucizevi asasını Şuayp peygamberden almıştır.

Köyün ortasında bulunan höyük, Soğmatar'ın milattan önceki tarihini gün ışığına çıkartacak tarihi belgeleri içersinde barındırmaktadır. Teperdeki duvar ve burç kalıntıları, höyüğün M.S. II. yüzyılda kale olarak kullanıldığını kanıtlar.

Soğmatar, tarihteki esas ününü Ay Tanrısı Sin'in "**Tanrılann Efendisi**" (Marelahe) olarak kabul edildiği ve tapıldığı dini bir merkez olmasından almaktadır.

Höyüğün güneyinde bulunan Kutsal Tepe üzerinde birkaç Süryanice yazıt bulunmaktadır. Yazıtlar, bazı önemli kişilerin Marelahe adına bu tepeye diktirdikleri anıt sütunlar ve sunaklarla ilgilidir. Yazıtlarda kullanılan tarih miladi 165 yılıdır.

Kutsal Tepe'nin kuzey yamacının zirveye yakın kısmında, kayaya oyulmuş iki adet insan kabartması bulunmaktadır. Bu kabartmaların yanında yine Süryanice yazıtlar bulunmaktadır.

Höyüğün kuzeyinde ise, giriş ağzı doğuya bakan bir mağara vardır. Bu mağara, Fransız H.Pognon tarafından yayınlandığı için "**Pognon (Ponyon) Mağarası**" olarak da bilinir. Mağaranın kuzey ve batı duvarlarında, yörenin yöneticilerini tasvir eden tam boy insan kabartmaları ve aralarında Süryanice yazılar görülür. Bu kabartmaların ikisinin başı üzerinde Ay Tanrısı Sin'in sembolü olan hilal biçimindeki ay kabartması da dikkat çeker.

Bu tarihi mekânların civarında, burada valilik yapmış yönetici ve asillere ait 7 adet anıt mezar bulunur. Köylüler tarafından bulunan veya kazılarak çıkarılan insan heykelleri ve yazılı taşlar, Urfa Müzesi'nde sergilenmektedir.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu. 2000. *Harran: Yollann Buluştuğu Kent*, Ankara, s. 55-62.

SÖĞÜLME. Yöresel yemek.

Malzemeler: 4-5 büyük patlıcan, 250 gr. kıyma et, 3 diş sarımsak, yeteri kadar tuz.

Yapılışı: Patlıcanlar ateşe konur, her tarafın iyi pişmesi sağlanır. Pişen patlıcanlar kabukları soyularak geniş bir tepsiye alınır. Sarımsaklar soyulur, tuz ilave edilerek iyice ezilir. Sarımsaklar patlıcana eklenir. birlikte patlıcan macun haline gelinceye kadar iyice dövülür.

Kıyma et bir tavada kavrulur. Patlıcanlar tabaklara alınır. Kavrulmuş kıyma et üzerlerine düzgünce serpilip sıcak olarak ikram edilir.

Aynı yemeğin et yerine sade yağla yapılanı da vardır.

Kaynak: S.Algın. *Yöremizden Sofranıza-Urfa Mutfağı*, Urfa, s. 21.

SULTAN HAMAMI. XVI.Yüzyıl Osmanlı eseri.

Kazancı Mahallesi, Şişli Sokaktaki bu hamamın kuzey cephesindeki giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe silinmiş olduğundan ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmiyor. Halk arasındaki yaygın bir söylentiye göre Osmanlı Padişahı IV.Murad, Bağdat Seferi sırasında bu hamamda yıkandığından hamama Sultan Hamamı adı verilmiştir. Ancak, hamamın ilersinde bulunan Sultanbey Camii, III.Murad zamanında 1586 yılında Sultan Ahmed Bey adındaki bir zat tarafından yaptırılmış olması, bu hamamın da o dönemde yapılmış olma ihtimalini arttırmaktadır.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu.1993. *Şanlıurfa Su Mimarisi*, Ankara, s. 54.

SULTANTEPE. Arkeolojik kazı alanı.

Şanlıurfa-Akçakale arasında, merkez ilçeye 17 km. uzaklıkta bir höyüktür.

1951 ve 1952 yıllarında Milli Eğitim Bakanlığı ve İngiliz Arkeoloji Enstitüsü tarafından kazılar yapılmıştır. 1951 yılında yapılan kazılarda Geç Asur Dönemine kadar giden bir yerleşim yerinin kalıntılarına ve çeşitli dönemlere ait kırmızı

çanak çömlekler ve kap parçalarına rastlanmıştır. Kalıntıları bulunan taş temelli, kerpiçten büyük yapının M.Ö. VII. yüzyılın ilk yarısında Asur işgalinde yapıldığı sanılmaktadır. Bir ya da iki avlu çevresinde dizilen odalardan oluştuğu düşünülen yapının batısı üst katmanlardaki geç dönem yapılarınca bozulmuştur. Yapıda pek çok keramik kap ve çivi yazılı tabletlere rastlanmıştır.

Geç Asur Dönemine tarihlenen bu büyük tablet arşivinin, bir kısmı 1951'de, kalan kısmı da 1952 yılındaki kazılarda ortaya çıkarılmıştır. Bu tabletler arasında Gılgamış Destanı ve Yaratılış Destanı'nın metinlerine de rastlanmıştır.

Geç Asur Döneminde büyük bir bina ile kaplı olan höyük tepesinin, Yeni Babil (Keldâni) ve Akamanış İmparatorlukları zamanında iskân edilmediği, buna karşın Hellenistik ve Roma devrinde aynı akropolün yeniden bir iskân sahası haline geldiği tahmin edilmektedir.

Sultantepe'de ayrıca Ay Tanrısı Sin simgeli taş bir stel de bulunmuştur.

Kaynak: N.Gökçe-S.Lloyd.1953. "1951 Yılında Milli Eğitim Bakanlığı ve İngiliz Arkeoloji Enstitüsü Tarafından Yapılan Sultantepe (Urfa) Kazısı." *Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, cilt 11, s. 109-116; *Yurt Ansiklopedisi*, "Urfa" maddesi, cilt 10, s. 7443, 7444.

SUMEYDANI.

Kadioğlu Camii'nin önündeki meydandır. Bu camiye ait çeşme ve su deposunda su kemerleri ve pöhrenkler vasıtasıyla şehre gelen su toplanır, buradan lüle hesabı ile şehre taksim edilirdi. Kadioğlu Camii çeşmesi ve yanındaki deposu aynı zamanda maksem vazifesi görmekte idi. Meydanın ismi buradaki özellikten gelmiştir.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu.1993. *Şanlıurfa Su Mimarisi*, Ankara, s. 26.

SURUÇ. Şanlıurfa'nın ilçesi.

Eski çağların önemli ticaret yollarından biri, Harran'dan sonra buradan geçiyordu. M.Ö.III. yüzyılda Urfa bölgesinde kurulan Osrhoene Eyaleti'nin önemli bir şehri idi. *Anthemusia* veya *Batnai* adını taşıyordu.

Latin kaynaklarında ilçenin adı Sororgiae olarak geçer. Araplar tarafından Saruğ, Saruc ve Seruc olarak bilinir.

I.Seleukos Nikator tarafından M.Ö.302 yılında bölge-
mizde yeniden kurulan Harran, Birecik ve Suruç ta bulun-
yordu.

639 yılında Şam ordusu tarafından Urfa ve Harran'dan
sonra ele geçirildi.1517 yılında Yavuz Sultan Selim tarafın-
dan Osmanlı topraklarına katılan Suruç, Osmanlı dönemin-
de Halep vilayetinin Urfa sancağına bağlı iken, 1923 yılında
Urfa'ya bağlanarak ilçe haline getirilmiştir.

İl merkezine uzaklığı 45 km'dir. 2000 yılı nüfus sayımı-
na göre, nüfusu 44.100'dür.

1 Bucağı, 11 Nisan (Aligör) isimli beldesi, 77 köyü ve
153 mezrası bulunmaktadır.

Kaynak: S.E.Güler.1997. "Şanlıurfa'nın İlçeleri.", **Her Yönüyle Şanlıurfa**
'97 İli Yıllığı, Şanlıurfa, s. 40.

SÜPHA YEMEĞİ.

Şanlıurfa'da gelin, damat evine getirildiği günün sabahı
gelin evinden başka bir yerde Süpha yemeği merasimi dü-
zenlenir.

Süpha; pirinç, şeker, et, çekirdeksiz üzüm, nohut ve
yağ gibi malzemelerle özel maharet sahibi aşçılar tarafından
hazırlanır. Sabahtan akşama kadar devam eder. Yemekten
önce misafirlere acı kahve ve sigara ikram edilir. Yemekte
misafirlere, kuzu içi, üzlemeli pilav, etli pilav; tatlı olarak da
zerde ikram edilir.

Süpha yemeğine düğün sahiplerince tanınan herkes
davet edilir. Sonradan gelenler de yine gruplar halinde ye-
meğe çağrılır. Yemek verme işi devam ederken, damadı traş
edecek berber, gelip boş bir odada damadı traş eder. Kirve
ve damat berbere ve çırağına bahşiş verirler.

Akşam vakti yaklaştığında damada da bu yemeklerden
verilir. Daha sonra damat ve arkadaşlara Süpha yemeği ver-
ilen evden ayrılırlar. Yürüyerek dar sokaklardan geçip gelin-
in bulunduğu kendi evine gelir. Damat gerdeğe girmeden
önce, hoca dualar okur ve damat evin kapısından içeri girer.
Evin avlusunda baba ve annesinin ellerini öperek zifaf odası-
na girer.

Kaynak: M.E.Ergin.1998."Şanlıurfa'da Evlenme Adetleri", **Edessa**
Dergisi, 3, s. 24.

ŞAİRNABİ KÜTÜPHANESİ.

Belediye Kültür Müdürlüğü'ne bağlı, halka yönelik bilgi hizmeti veren bir kütüphanedir. 1988 yılında Kapaklı Pasajı'nın hemen bitişiğine kurulmuştur. Kataloqlama ve sınıflama sisteminin kullanılmadığı kütüphanede kaynakların çoğu bağış yoluyla sağlanmıştır.

Önceden Kapaklı kavşağında bulunan 1 salon, 1 depo ve 3 odadan oluşan kütüphane binası, 13.08.2000 tarihinde yıktırılmış ve Ahmet Bahçivan İş Merkezinde yeni yapılan binaya taşınmıştır. Aynı anda 200 kullanıcıya hizmet verme kapasitesinde olan kütüphanedeki kitap sayısı 6.900'dür.

ŞAKŞAKO.

Gelincik Çiçeği. Yerel ağızda Şakşakalillo da denilir.

ŞANLI ÜNVANI.

Urfa Milletvekili, Osman Doğan ve 17 arkadaşının, Kurtuluş Savaşı'nda gösterdiği kahramanlıktan dolayı, Urfa ili adının "**ŞANLIURFA**" olarak değiştirilmesine ilişkin kanun teklifi TBMM tarafından 12.06.1984 tarihinde kabul edilerek kanunlaşmıştır.

Urfa ilinin adının, "**ŞANLIURFA**" olarak değiştirilmesi hakkındaki 3020 sayılı kanun, 22.06.1984 tarih ve 18439 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

ŞANLIURFA GAZETELERİ.

Şanlıurfa'da yayınlanan ilk gazete 1925 yılında vilayet tarafından yayınlanmış olan "**URFA**" Gazetesidir. 1949 yılına kadar yayına devam etmiş ve 1949 yılında kapanmıştır.

Günümüzde 5'i günlük, 2'si haftalık olmak üzere toplam 7 adet gazete yayın hayatına devam etmektedir.

Günlük gazeteler şunlardır: **Hizmet** (1959), **Güneydoğu** (1978), **Reha** (1988), **Ufuk** (1993), **Şanlıurfa Anadolu** (2001).

Haftalık gazeteler ise, **GAP Gündemi** (1997), **Yenidoğuş** (1997)'tur.

ŞANLIURFA YEREL TELEVİZYONLARI.

Şanlıurfa'da mevcut yerel yayın yapan, televizyon kuruluşundan biri "**Güneydoğu TV**" (GTV), 1994 yılından beri hizmet vermektedir. "**Şanlıurfa Televizyonu**" (Şrt) adlı diğer

kuruluş ise, 1993 yılında yayın hayatına başlamıştır.

Her iki TV kanalı da günde 18 saat yayın yapmaktadır.

ŞÂZELİ ŞEYHİ ALİ DEDE HAZRETLERİ. (?-1651'den sonra). Şazeli Tarikatı Şeyhi.

Bugün Halil-ür Rahman Gölü'nün güneyinde ve kendi adı ile anılan türbesinde gömülü olan Şeyh Ali Dede hazretleri, aslen Tunus'lu olup, Şazeli (veya Şazılıyye) Tarikatı kurucusu Hasan Şazeli Hazretleri'nin torunlarından. Doğum tarihi ile vefat tarihi kayıtlara geçmemiş olduğundan bilinmemektedir. Türbenin hemen güneyindeki iki küçük yazısız mezarın, Şeyh hazretlerinin küçük yaşta vefat eden Hasan ve Hüseyin isimli iki oğluna ait olduğu bilinir.

Şeyh Ali Dede, muhtemelen 1600'lü yılların ilk çeyreğinde Tunus'tan İstanbul'a gelerek Erenköy'e yerleşir ve adı geçen tarikatı orada da yayar. Daha sonra İstanbul'dan kalkarak Urfa'ya gelir. Halil-ür Rahman Camii'nin yanına yerleşerek buraya bir tekke yapar ve tarikatını Urfa'da da yayar.

Osmanlı padişahı Sultan Dördüncü Murad Han, 1639 yılında Bağdat Seferi'ne giderken Urfa'ya uğramış ve Şeyh Ali Dede'ye misafir olmuştur. Misafir kaldığı süre içinde büyük bir konukseverlik gören padişah, Urfa'dan ayrılırken şeyhe ve tekkesine büyük miktarda hediyeler verir.

Şeyh Ali Dede'nin müracaatı üzerine, dönemin padişahı Dördüncü Mehmed Han, hicri 16 Zilhicce 1061 (miladi 30 Kasım 1651) tarihli bir berat ile bugün Karaköprü olarak bilinen köyü şeyh hazretlerine bağışlamıştır.

Şeyh Ali Dede'nin evlatları ve torunları son zamanlara kadar burada şeyhliğe devam etmişlerdir. Bu yüzden kendilerine Halil-ür Rahman Şeyhi denilmiştir. Soyadı Kanunu'nda "Eren" ve bir kısım torunları da "Felhan" soyadlarını almışlardır.

Kaynak: M.Karakaş.1996.Şanlıurfa Eviya ve Alimleri, Şanlıurfa, s. 26-29.

ŞEBEKE BOĞAZI.

Şanlıurfa'nın 15 km. batısında Şanlıurfa-Gaziantep Karayolu üzerindedir. Kurtuluş Savaşı sırasında (11 Nisan 1920 sabahı) Fransızlar'ın tahliyesi esnasında, son yapılan çarpışmalara sahne olmuştur. Bu çarpışmalar neticesinde,

Fransızlar 296 ölü, 67 yaralı ve 140 er de esir vermişler; Urfalılardan ise, 10 şehit ve 30 yaralı verilmiştir.

Kaynak: İ.Özçelik.1992.Milli Mücâdele'de Güney Cephesi Urfa (30 Ekim 1918-11 Temmuz 1920), Kültür Bak.Yay. Ankara, s. 272-278; H.Açanal.2001.Urfa Kurtuluş Mücâdelesini Hatıratı, Şurkav Yay. Ankara, s.78.

ŞEHİT NUSRET BEY. (1875-1920). Urfa Sancağı Mutasarrıfı.

Nusret Bey,Preveze Sancağı sorgu hakimlerinden Behram Efendi'nin oğludur. 1875 yılında Yanya'da doğdu. Yanya Rüştüyesi'nde Mülkiye Mektebi İdâdi kısmında orta ve lise tahsilini yaptı.

Mülkiye'den mezuniyetini takiben atandığı Yanya, 1900'de nakledildiği Konya vilayetleri memurluklarında ve ilaveten Konya Rum ve Ermeni mektepleri Osmanlıca öğretmenliğinde bulunduktan sonra 1903'te Keskin, 1903'de Tepedelen, 1906'da Aydonat, 1907'de Filat, 1908'de Meçova, 1909'de Delvine ve Sur, 1910'da Safet, 1911'de Cısr-i Erzene, 1912'de İskeçe, 1913'de Bayburt Kaymakamlıklarını, Erzincan Mutasarrıf Vekilliğini, Ergani, Maden, 30 Ekim 1915'de Urfa Müstakil Mutasarrıflığını yaptı. Urfa Mustakil Mutasarrıflığına o zaman II.Ordu Komutanı olan Atatürk'ün tavsiyesi ile getirildi.

Bu son görevinde, 7 Haziran 1919'a kadar kalıp o tarihte Damat Ferit Hükümeti tarafından azledilip, tutuklanarak İstanbul'a götürüldü. Nemrud Kürt Mustafa Paşa Divanı Harb'i tarafından idama mahkum edilip, 5 Ağustos 1920 Perşembe sabahı Beyazıt Meydanı'nda asılarak idam edildi. İdamında Urfa'yı işgal eden İngilizlerin, kendisine olan düşmanlığı etkili olmuştur.

Şanlıurfa'da Şehit Nusret Bey'in adını taşıyan bir okul, bir cadde ve bir bucak merkezi bulunmaktadır.

Kaynak: M.Akalın.1992. Urfa Mutasarrıfı Şehit Nusret Bey'in Savunması, Şurkav Yay. Ankara, s. 8.

ŞEHİTLİK PARKI.

Şehitlik semtinde, Şanlıurfa Müzesi'nin kuzey cephesinde geniş bir alana yayılmış dinlenme yeridir. Çam ağaçları, yeşil alanları, piknik masaları, havuzları ve bankları ile modern bir parktır. Şanlıurfa Belediyesi tarafından 1999 yılında yaptırılmıştır. Eski bir Roma mezarlığı olan bu alanda,

1979 yılında yapılan arkeolojik kazılarda bulunan bir kaya mezarının döşemesinde, Edessa kralı VIII.Büyük Abgar'ın mozaiğine rastlanmıştır.

ŞEYH HAYAT el-HARRÂNİ.(1107-1185).Mutasavvuf, şeyh.

Asıl adı, Hayat b.Kays b.Reccal b. Sultan el-Harrani'dir. Harran'da doğan Şeyh, zahid, veli ve keramet sahibi mübarek birisi idi.

Sultanlar bu zatı ziyaret eder, onunla görüşmekten şeref duyarlardı.

Halep hükümdarı Nureddin Mahmud Zengi ve Eyyubi hükümdarı Salahaddin Eyyubi, şeyhin elini öpmüş ve dualarını almışlardır.

Eli açık, cömert, ve çok merhametli olan şeyh hazretleri daima dua edip, tespih çekerdi. Harran, ondan sonra onun kadar güçlü ve ünlü birini yetiştirmemiştir. Yazdığı büyük bir "Siret" kitabını çocuklarına bırakmıştır.

Şeyh Hayat el-Harrani'nin türbesi ve bunun güney bitişiğindeki Camii, Harran şehir surlarının dışında olup, girişte soldadır. Türbe ve camii, günümüze ulaşıncaya kadar birkaç kez (1755 ve 1858'de) restore edilmiştir.

Camiye, doğu cephedeki taç kapıdan girilir. Kapı üzerindeki kitabede, bu türbenin Şeyh'in oğlu Ömer'in emri ve kız kardeşinin oğlunun eliyle 1195 tarihinde yaptırıldığı yazılıdır.

Kaynak: N.Avcı.1995."Harran'ın Yetiştirdiği Kadın ve Erkek Alimler", **Harran Üniversitesi Bilimsel Temelleri-Harranlı Bilim Adamları**, Kayseri, s. 125, 126; A.C.Kürkçüoğlu. 2000. **Harran: Yolların Buluştuğu Kent**, Ankara, s. 38-40.

ŞEYH MESUD.(?-1183'ten sonra). Mutasavvuf, din bilgini.

Aslen Nişabur'ludur. Babasının adı Sait'tir. Urfa'ya ne zaman geldiği belli değildir. Nişabur'dan Urfa'ya gelerek bir tekke yapıp yerleşmiştir. Şeyh Mesud'un türbesi ve tekkesi Urfa'nın güneyindeki bir tepe üzerindedir. Mezarı da bu türbenin içinde bulunan eyvanın bodrumundadır. Halk arasında Yanlışlıkla "**Şih Maksut**" diye tanınmaktadır. Bu türbe, hem ziyaret hem de mesire yeridir.Türbenin kuzey duvarındaki kitabeye göre, türbe, 1684 yılında Urfa Valisi Ali Paşa tarafından tamir edilmiştir. Tekkenin bir kaç metre batısında bulunan sarnıc üzerindeki kitabeye göre, sarnıc 1183 yılında Şeyh Mesud tarafından kazdırılmıştır.

Şeyh Mesud'un, Yesevi tarikatı kurucusu Hoca Ahmed Yesevi'nin yetiştirdiği halifelerinden biri olduğu sanılmaktadır. Muhtemelen bu bölgede İslâmiyeti yaymak ve bölgenin Türkleşmesini sağlamak amacıyla Urfa'ya gelmiştir.

Kaynak: M.Karakaş.1996. **Şanlıurfa Evliya ve Alimleri**. Şanlıurfa, s.62-66.

ŞILLIK. Yöresel bir tatlı.

Günümüzde bazı evlerde nadiren yapılmaktadır.

Malzeme: 2 su bardağı un, 300 gr. ceviz içi, 600 gr. şeker, 3 yemek kaşığı sade yağ.

Yapılışı: Derin bir tencerede 2 su bardağı un, 4 bardak su ile hamur kıvamına gelinceye kadar elle çırpılır. Sacın altı yakılır, hamurların yapışmaması için yüzeyi yağlanır. Hazırlanan ekmekler sayılarak iki kısma ayrılır. Bir tepsiye ilk yarısı üstüste serilir ve ceviz dökülür. Sonra ikinci yarısı da üst üste serilir ve bıçakla baklava dilimi halinde kesilir.

Hazırlanan şurup sıcak olarak hamura dökülür ve üzeri örtülerek 10 dakika beklenir. Sıcak olarak tepsiyle servis yapılır.

Kaynak: S.Algın.Yöremizden Sofranıza-Urfa Mutfağı, Urfa, s. 104-105.

ŞUAYP PEYGAMBER.

Efsaneye göre, Şanlıurfa'nın 80 km. güneydoğusundaki kendi adını taşıyan şehirde yaşamıştır. Hz. Musa da bu şehirde Şuayp peygamberle görüşmüş ve çobanlık yapmıştır.

Şuayp şehrinde, Şuayp peygambere ait olduğuna inanılan ve ziyaret edilen bir "**Makam**" bulunmaktadır.

ŞUAYP ŞEHİRİ HARABELERİ. Miladi III. ve IV. yüzyıla ait şehir.

Şanlıurfa-Mardin yolunun 35. km'sinden sağa sapılarak 45 km. sonra Şuayp Şehrine ulaşılır. Harran ilçesine bağlı bu tarihi yer, Özkent Köyü adıyla bilinmektedir. Arkeolojik kazılar yapılmadığından, tam olarak hangi döneme ait olduğu bilinmemektedir. Fakat mimari kalıntılardan Roma-Bizans dönemine ait olduğu tahmin edilir.

Oldukça geniş bir alana yayılan bu tarihi kentin etrafı yer yer izleri görülen surlarla çevrilidir. Kent merkezinde çok sayıdaki kaya mezarı üzerine kesme taşlardan yapılar inşa

edilmiştir. Tamamı yıkılmış olan bu yapılan bazı duvar ve temel kalıntıları günümüze kadar gelebilmiştir.

Halk arasındaki bir inanca göre, Şuayp peygamber bu kentte yaşamıştır ve kent adını bu peygamberden almıştır. Kalıntılar arasındaki bir mağara Şuayp peygamberin makamı olarak ziyaret edilir.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu.2000.Harran: Yolların Buluştuğu Kent, Ankara, s. 53.

ŞURKAV. (Şanlıurfa İli Kültür, Eğitim, Sanat ve Araştırma Vakfı).

25 Aralık 1990 tarihinde Şanlıurfa Valiliği öncülüğünde kurulan vakıf; tarihi ve kültürel, turistik ve doğal varlıklarımız ile sanat eserlerimizi korumak ve yaşatmak; bu maksat doğrultusunda konferans, sempozyum, panel, kongre, seminer, sergi, anma günleri ve benzeri faaliyetleri düzenlemek, iştirak etmek, maddi ve manevi katkılarda bulunmak; korumaya değer kültür, tabiat ve sanat varlıklarını korumak ve tanıtımını sağlamak, bunun için gerekli restorasyon ve çevre düzenlemeleri yapmak, projeler hazırlamak; tarihi ve kültürel değerlerimizin tanıtılması için gerekli araştırma, derleme ve inceleme çalışmaları yapmak; bu alanda yapılan çalışmaları desteklemek amaçlarını taşımaktadır.

ŞURKAV, Vakıflar Genel Müdürlüğünce, 1997 yılında tespit edilen en başarılı üç vakıftan biri olmuştur.

ŞURKAV KÜLTÜR MERKEZİ.

Hasan Padişah Camii karşısında, Otel Edessa'nın bitişiğindedir. 1993 yılında ŞURKAV tarafından satın alınan Mehmet Bağmancı Evi, bunun batısına bitişik küçük bir ev ve bunların kuzeyinde yer alan Malatyalı Halil Evi restore edilerek birleştirilmiştir. ŞURKAV Kültür Merkezi fonksiyonu verilen her üç ev, 20 Ekim 1994 tarihinde hizmete açılmıştır.

Birleştirilmiş olan Mehmet Bağmancı ve Malatyalı Halil evleri, Kültür Merkezi binası olup, kütüphane ve kurs odalarıyla hizmet vermektedir. Diğer ev ise, idare binası olarak kullanılmaktadır.

TAHT.

Genellikle yaz mevsiminde üzerinde yatmak için ahşaptan yapılmış, yüksekçe karyola. Son zamanlarda profil ve köşebent demirden yapılan türleri de yaygınlaşmıştır.

Şanlıurfa'nın geleneksel, damlı ve hayatlı evlerinde tahtta yatmak geleneği halen devam etmektedir. Kırsal kesimlerde de kullanılmaktadır.

Geniş mekânı olan çayhanelerde, kır kahvelerinde, bürolarda ve tarihi mekânlarda da kullanılır.

TANDIRLIK. Mutfak.

Hayatlı evlerde taştan yapılmış sabit ocakları, küllüğü, açık su birikim yerleri bulunan yemeklerden başka yufka ekmeğinin de açılıp yapıldığı ve teşterde çamaşırların yıkandığı oldukça geniş Urfa evlerine özgü bir mekândır.

TARİH, KÜLTÜR VE SANAT ADASI.

Yıldız Meydanı'nın doğusunda bulunan, Yorgancı Sokak, Güllüoğlu Sokak ve Cülha Sokağı'nın çevrelediği alanda gerçekleştirilmesi düşünülen bir projedir.

Şanlıurfa sivil mimarisinin en güzel örneklerinden olan 14 adet tarihi evin restore edilerek, Resim-Heykel Müzesi, Etnoğrafya Müzesi, Kütüphane, Urfalı Ressamlar Atölyesi, Devlet Halk Müziği Korosu, Halk Oyunları-Müzik-Tiyatro Eğitim Evleri, Çok Amaçlı Gösteri Merkezi, Yöresel El Sanatları Üretim ve Satış Merkezi, Kültür Müdürlüğü Hizmet Evi ve Misafirhane olarak değerlendirilmesi düşünülmektedir.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu.2001."Halepli Bahçe'den Yorgancı Sokağa Şanlıurfa Turizm Özel Bölgesi Oluşturulmasına Dair Bir Öneri", **Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası Dergisi**, sayı: 3, s. 18.

TAŞ SÜSLEMECİLİĞİ (TAŞÇILIK).

Urfa taşının işlemeye son derece elverişli olması, mimaride zengin bir taş süsleme geleneğinin doğmasına sebep olmuştur.

Şanlıurfa mimarisindeki taş süslemeciliğinin kaynağı Neolitik Çağ (Yontmataş)'a kadar iner. Göbekli Tepe'de yapılan arkeolojik kazılarda bulunan M.Ö.9000 yıllarına ait insan ve hayvan heykelleri aynı zamanda Anadolu'nun en eski figürlü plastik örneklerini oluşturur.

Sultantepe ve Harran'da yapılan kazılarda da insan ve hayvan rölyeflerine rastlanmıştır.

Kale üzerindeki miladi III. yüzyıla ait çift sütunun kenger yaprakları ile süslü kartal başını andırır başlıkları, Ulu Camii avlusundaki Bizans devrine ait kiliseden kalma sütun başlıkları üzerindeki süslemeler, şehirdeki taş işlemeciliğinin geçirdiği evrelerden birer örnektir.

Urfa taş süslemeciliğinde kullanılan motif grupları incelendiğinde, İslam süsleme sanatlarının bitkisel, geometrik, bitkisel-geometrik karışımı, figürlü ve yazı (hatt) ile süsleme gibi ana gruplarına yer verildiği görülür. Mevcut motifler geniş bir repertuar zenginliğine sahiptir. Motif zenginliğinin yanında, teknik zenginliği de dikkati çeker. Taş süsleme sanatı tekniklerinden olan kakma, kabartma, şebekeli oyma, çizikleme ve oyma tekniklerinin tamamına Şanlıurfa taş süslemeciliğinde yer verilmiştir.

İslami dönem taş süslemeciliğinin ilimizdeki en eski örneği Harran'da bulunan ve şimdi Şanlıurfa Müzesinde sergilenen, Emeviler devrinden kalma üzüm salkımlı kıvrık asma dalları kompozisyonunun işlenmiş olduğu taş sütunlardır.

Şanlıurfa mimarisinin önemli bir bölümünü oluşturan evlerdeki taş süsleme, anıtsal eserlere nazaran daha zengin durumdadır. Şanlıurfa evlerindeki taş süslemeler, sokak kapısı alınlıklarında, odaların avluya bakan cephelerinde, eyvan kemerlerinin kilit taşlarında, tonozların kilit taşlarında ve ışık takalarında (pencere) yoğunluk göstermektedir.

Şanlıurfa taş süslemeciliği, günümüzde mimarinin betonarmeye dönüşmesiyle terkedilmiş bir durumdadır. Ancak, 1990-2000 yılları arasında Şanlıurfa Valiliği tarafından restorasyonu yapılan 70 adet yapıda ve Dergah-Balıkligöl Çevre Düzenlemesi Projesi'nin "**Kent platosu**" olarak adlandırılan bölümünde Şanlıurfa'nın geleneksel taş süslemeciliği, yerli ustalar tarafından yaşatılmaya çalışılmıştır.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu. 1997. "Şanlıurfa El Sanatları", Her Yönüyle Şanlıurfa '97 İl Yıllığı, Şanlıurfa. s.105. 106.

TAZİYE EVLERİ.

Ölenin yakınlarının üç gün oturarak, taziyetleri kabul ettiği evdir. Son zamanlarda sosyal ihtiyaç olarak bir mekân teşkili düşünülmüş; ilk kez ŞURKAV tarafından isteyenlere

tahsis edilmek üzere Halil-ür Rahman Gölü arkasında bir taziye evi açılmıştır.

Daha sonra bazı vakıflar tarafından, Halil-ür Rahman Gölü kuzey kenarında 3, Harrankapısı, Bahçelievler ve Yunus Emre Caddesi'nde 1'er adet olmak üzere toplam 7 taziye evi daha açılmıştır.

Ayrıca ölenin evinde kadınların yaptığı "**Ölü evi**" ve erkeklerin oturduğu özel taziye evi adeti de devam etmektedir.

TEBERİK.

Andıç, hatıra eşyası manalarına gelir. Yatırlardan taş toprak alınıp uğur getireceğine inanılarak saklanması da teberik olarak değerlendirilir. Özellikle ölen yakın akrabalarından kalan teberikler ömür boyunca saklanır.

TEKTEK DAĞLARI.

Tektek Dağları (Aktepe)'nin yüksekliği 801 metre olup Viranşehir ile Harran Ovası arasında kuzey güney doğrultusunda uzanan kıvrım dağlarıdır. Genel olarak basık bir plato görünümündedir ve kalkerli bir yapıya sahiptir.

Kaynakça: Her Yönüyle Şanlıurfa İl Yıllığı 1988, İstanbul, s. 10; M.Akbıyık. 1997. "İlin Genel Coğrafyası", Her Yönüyle Şanlıurfa '97 İl Yıllığı, s. 28.

TETİRBE.

Çıkmaz sokaklara verilen isimdir. Genellikle orada oturan ailelerin adlarıyla bilinir.

TILFINDIR TEPESİ.

Şanlıurfa, 639 yılında İslâm orduları tarafından, Bizanslıların elinden savaşız olarak alınır. Aylardan Ramazan olduğundan herkes oruçludur. Ordu adı geçen tepenin üzerinde konaklar ve iftarını açar. O tarihten sonra bu tepeye, İftar tepesi anlamına gelen "**Tell Futur**" adı verilir. Kelime günümüze bozulmuş bir şekli olan "**Tılfındır**" şeklinde ulaşmıştır.

Adı geçen tepe, Kurtuluş Savaşı'nda çatışmalara da sahne olmuştur.

Bediüzzaman Mezarlığı'nın güneyinde bulunan ve halk

arasında "**Baboyın Dağı**" olarak bilinen çam ağaçlı bu tepe, yakın zamanda kadınlar tarafından özellikle Çarşamba ve Cumartesi günleri gidilen bir mesire yeri idi.

TİTRİŞ HÖYÜK. Arkeolojik kazı alanı.

Bozova ilçesine bağlı Titriş Höyük'te 1981-1982 yıllarında dönemin Müze Müdürü Adnan Mısır başkanlığında, bu civardaki eski mezarlıkların durumunu saptamak, planlarını çıkarmak, gömü hediyelerinin bir kataloğunu çıkarmak amacıyla kazılar yapılmıştır.

M.Ö.3000-2000 yılı Eski Tunç Çağı'na tarihlenen mezarlıkta 38 mezar bulunmuştur. Gömü hediyeleri arasında türban başlı iğneler, gümüş yüzükler midye kabuğundan yapılmış kolye ve küpeler, pişmiş topraktan yapılmış vazolar, kâseler, bardaklar, taş idoller bulunmuştur.

Titris Höyük Mezarlığı'nda Güneydoğu Anadolu'nun İlk Tunç Çağ ölü gömme adetleri hakkında bilgi vermiştir.

Aynı yerde, 1991 yılında Şanlıurfa Müzesi-California Üniversitesi ile ortaklaşa yapılan kazılarda, höyüğün İlk Tunç Çağı (M.Ö.3000-2000)'ndan Ortaçağ (395-1453)'a kadar kesintisiz iskân edildiği tespit edilmiştir.

Kaynak: A.Mısır. 1997. "Şanlıurfa Müzesi", **Her Yönüyle Şanlıurfa '97** II Yıllığı, Şanlıurfa, s. 121, 124.

TOP DAĞI.

Şanlıurfa şehir merkezinin güneyinde, kalenin arkasında küçük bir dağdır. Eskiden Ramazanlarda buradan top atıldığı için bu ismi almıştır.

Bugün de ulusal televizyon kanallarının vericileri Top Dağı'na yerleştirilmiştir.

TOPÇU HANI.

Şehir merkezinde vilayet binasının batı tarafında bulunan tarihi bir Osmanlı hanıdır.

Geçmişte Topçu sınıfına ait bir askeri birliğin burada görevli bulunmasından dolayı buraya "**Topçu Hanı**" denildiği ifade edilmektedir.

TOPÇU MEYDANI.

Şanlıurfa Müzesi ile Topçu Hanı'nın güneyinde olup, Çamlık Sokak, Topçular Sokak ve Şafak Sokağın kesiştiği meydandır.

Adı geçen meydanda Topçu Hanının bulunmasından dolayı bu isim verilmiştir.

TOPÇULAR SOKAĞI.

Dirsekli ve Kehriz Sokaklarının doğusunda, Cami Sokak ile Çamlık Sokağı arasındadır. İsmi Topçu Hanı ve Topçu Meydanı gibi bir za-manlar bu civarda bulunan Topçu birliğinden almıştır.

TÜLMEN.

Şanlıurfa-Bozova yolunun 23. km'sinde soldadır. Tarihi, sulu ve yeşillikli olan köy, bir höyüğün üzerine kurulmuştur. Höyükte henüz kazı yapılmamıştır. Köyde bağların içinde Bizans dönemine ait taban mozaikleri, küp parçaları gibi arkeolojik malzemeler bulunmuştur.

Tülmen isminin Edessa Krallığı döneminde (M.Ö.132-M.S.244), Kral MA'NU'nun isminden Süryanice "Til-Ma'nu" yani "Ma'nu Tepesi"nden geldiği sanılır.

Höyüğün üzerinde bir ziyaret de bulunmaktadır.

Bu köyden, Avukat Adil Rastgeldi, Doktor Selahaddin Rastgeldi, Gazeteci-Yazar Bekir Coşkun, Ressam Hasan Rastgeldi ve Şair Fuat Rastgeldi gibi ünlü şahsiyetler yetişmiştir.

Kaynak: S.E.Güler Arşivi.

ULU CAMİİ.

Şehir merkezindeki camiilerin en eskilerindendir. "Kızıl Kilise" olarak ta bilinen eski bir kilisenin yerine inşa edilmiştir. Bu eski kilisenin avlu duvarları, bazı sütunları ve sütun başlıkları ile minare olarak kullanılan çan kulesi halen ayakta durmaktadır.

İnşa kitabesi bulunmadığından, camii'nin ne zaman ve kimler tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Halep hükümdarı Nureddin Mahmud Zengi tarafından tamir ettirilerek bugünkü şeklini alan Halep Ulu Camii ile benzer bir plan gösteren Urfa Ulu Camii'nin de aynı dönemde yaptırılmış

olabileceği tahmin edilir. Ayrıca yatık dikdörtgen şeması ve mihrap önü kubbesi ile Artuklu camileri grubuna girdiğinden dolayı Artuklular döneminde yaptırıldığı görüşüne karşılık, Mardin Artuklularının daha uzak bir tarih olan 1239-1242 yılları arasında Urfa'yı ellerinde bulundurdukları düşünülürse, caminin Nureddin Mahmud Zengi döneminde yaptırıldığı daha ağır basmaktadır. Daha önce gördüğümüz gibi, Nureddin Mahmud Zengi, 1174 yılında Harran'daki Ulu Camii'ni de restore ederek süslemiş ve genişletmiştir.

Mevcut tamir kitabelerine göre, Ulu Camii 1684, 1779, 1780 ve 1870 tarihlerinde tamir görmüştür. Yakın zamanda, camii avlusuna ŞURKAV tarafından kesme taşlardan yapılmış bir şadırvan da inşa edilmiş ve bahçe düzenlemeleri yapılmıştır.

Kızıl Kilise'ye ait kalın duvarlarla çevrili camii avlusunun kuzeybatı kesimi mezarlıktır. Bu mezarlıktaki türbede, 1823 yılında vefat eden, Halidi Tarikatı'nın kurucusu Mevlana Halid Ziyâeddin Hazretleri'nin küçük oğlu Şehabeddin Ahmed'in mezarı bulunmaktadır. Türbe, yakın zamanda ŞURKAV tarafından restore edilmiştir.

Avlunun kuzeydoğu köşesinde yer alan, çevresi yüksekliğine eşit sekizgen çan kulesi bugün minare olarak kullanılmaktadır. Minare aynı zamanda şehrin ilk ve tek saat kulesi görevini de görmektedir.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu.1993.Şanlıurfa Camileri, Şurkav Yay. Ankara, s. 10-12; aynı yazar.1995.Şanlıurfa'da Canlanan Tarih, Şurkav Yay. Ankara, s. 60, 88, 96; S.E.Güler.1999. Urfa Bölgesinde Devlet Adamları ve Komutanlar (M.Ö.XIV.Yüzyıl-M.S.1920), Şurkav Yay. Ankara, s. 44, 79, 80.

URFA EVİ.

Urfa evleri, genellikle haremlik ve "oda" denilen selamlık kısmı olmak üzere iki bölümden oluşur. Bazen bu iki bölüm, aralarından bir duvarla ayrılmış ve sokak tarafından ayrı birer kapıları olan müstakil iki ev görünümünü verdikleri gibi, bazen de tek kapıyla girilen selamlık bölümünden sonra ikinci bir kapıyla haremlik bölümüne geçilen bir plan gösterirler.

Erkek konuklar selamlık bölümünde, küçük bir hayat, bir veya iki oda, eyvan, konukların hayvanlarının barınacağı "develik" (ahır) ve tuvalet bulunur.

Ev halkının oturduğu evin esas kısmını oluşturan haremlik bölümü, selamlığa nazaran daha büyükçe ve teşkilatlıdır. Kesme taş döşeli hayatın ortasında mermer bir havuz, kuyu, curun (yalak), içersinde incir, dut, nar, portakal, annep, zakkum ve arış (asma) gibi ağaçlardan biri veya birkaçının yer aldığı çiçeklik bulunur. Çiçeklik aynı zamanda çöpe atılması günah olan sofradaki ekmek kırıntılarının silkelendiği yerdir. Hayat çevresindeki oda duvarlarının dama yakın kısımlarına yakın yapılmış dikdörtgen niş şeklindeki "**kuş takaları**" nda (kuş evleri) yaşayan kuşlar bu ekmek kırıntılarıyla beslenirler.

Haremlik hayatının kuzey tarafında cephesi güneye bakan "**kışlık eyvan**" ve iki yanında "**kış oturacağı**" denilen birer oda, güney tarafında ise bunun simetrisi durumunda, cephesi kuzeye bakan "**yazlık eyvan**" ve iki yanında "**yaz oturacağı**" odalar bulunur. Eyvan ve odaların alt kısımlarında "**zermembe**" denilen kiler odaları yer alır.

Urfa evlerinde, odalara kapı eninde ve odanın dar kenarı boyunca uzanan, ayakkabıların çıkarıldığı "**gedemeç**" (pabuçluk) 'ten girilir. Odanın esas zemini gedemeçten 20 cm. yüksekte yer alır. Zengin süslemeli ahşapla kaplanmış olan oda duvarları, camlı dolaplar ve "**camhana**" (aynalık-yüklük) denilen nişlerle teşkilatlandırılmıştır.

Haremlik hayatının diğer cephelerinde "**tandırılık**" (mutfak), hamam ve odunluk gibi bölümler bulunur.

Haremlik hayatının güney cephesindeki yazlık eyvan ve odaların üzerinde, ortada bir eyvan ve yanlarında birer odayla "**çardak**" kısmı bulunur.

Urfa evlerinin biçimlenmesinde etkili olan nedenler arasında, sıcak iklimin etkisi, hevara taşı, aile hayatının mahremiyeti, ailelerin kalabalık oluşu, misafir kabul etme geleneği sayılabilir.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu.1997."Geleneksel Şanlıurfa Evleri", **Her Yönüyle Şanlıurfa '97 lı Yılığ**ı, Şanlıurfa, s. 83-85.

URFA KALESİ.

Kentin güneybatısında Damlacık Dağı eteğindedir. Doğu, batı ve güney tarafı kayadan oyma derin savunma hendeği ile çevrili, kuzey tarafı ise sarp kayalıktır.

814 yılında Abbasiler döneminde, Seleukoslar dönemine ait kalıntılar üzerinde yeniden inşa edildiği kuvvetli bir olasılıktır. Güneydeki kayadan oyma hendeğin M.S. III. yüzyıla ait kaya mezarların üzerine yapıldığı kesilmiş kaya mezarlarından anlaşılmaktadır.

Kale üzerindeki mancınık denilen Korinth başlıklı iki sütunun arası 10.40 m. olup yükseklikleri 17.25 ve çevresi 4.60 metredir. Doğudaki sütunun kente bakan yüzünün 3 metre yukarısında Estrangela türündeki Süryanice kitabede:

"Ben askeri komutan BARŞAMAŞ (Güneşinoğlu)'ın oğlu AFTUHA. Bu sütunu ve üzerindeki heykeli Velihaht Prens MA'NU kızı, kral MA'NU eşi, hanımefendim ve velinimetim kraliçe ŞALMETH için yaptım" yazılıdır. Kitabede adı geçen Edessa kralı IX. MA'NU (214-240) dur.

Saltanat tarihleri dikkate alınırca, bu sütunların 814 yılındaki surlar ve kalenin esas inşa tarihinden önce buraya birer anıt sütun olarak dikildikleri ortaya çıkar.

Kale üzerindeki Seleukoslar, Bizans ve İslami devirlere ait çok sayıda yapı kalıntısı bulunmaktadır. Selçuklular, Eyyubiler, Memlukler, Akkoyunlular ve Osmanlılar dönemlerinde çeşitli onarımlar geçiren kalenin kuzey, güney ve doğu cephesindeki duvarlarda toplam beş kitabe mevcuttur. Bunlardan üçü aşınma ve kırıklardan dolayı okunamamış; diğer ikisi de Akkoyunlu ve Osmanlı dönemine ait olup okunabilmiştir.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu.1997. "İl Merkezinde Önemli Mimari Eserler ve Görülmeye Değer Yerler.", **Her Yönüyle Şanlıurfa '97 İI Yılığı**, Şanlıurfa, s. 76; S.E.Güler. **Urfa'da Eski Süryanice, Ermenice ve Grekçe Yazıtlar** (Yayınlanmamıştır).

URFA MÜZESİ.

Çeşitli devirlere ait eski eserler bakımından zengin olan Urfa'da, bu eserlerin korunmasına yönelik bir müze ihtiyacı ilk olarak dönemin Milli Eğitim Müdürü Avni Günal tarafından 1948 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na teklif edilmiştir. Bir yandan teklifin cevabı beklenirken, diğer taraftan dağınık durumdaki eserler Atatürk İlkokulu'nda toplanmaya başlanmıştır. Urfa Müzesi'nin çekirdeği böylece oluşturulmuştur.

Bu tekliften sonra, 1954 ve 1956 yılında teklifler yinelenmiştir. İlkinde eserlerin mahalli imkânlarla korunması

istenmiş, ikincisinde ise hemen yakınındaki Gaziantep'te bir müze mevcut olduğu ve Urfa'da şimdilik bir müze kurulamayacağı söylenmiştir. Sonunda 1956 yılında Urfa'da müze kurulması ve kurulacak müzede Başöğretmen Halil Gültekin'in görevlendirilmesi istenerek Şehit Nusret İlkokulu'nda müze için bir alan depo haline getirilmiştir.

Belediye tarafından ayrılan bu 800 m² 'lik alan bakanlıkça yapılan inceleme sonucunda uygun görülmemiş ve Şehitlik mevkiinde 1500 m²'lik arazi müze inşası için belirlenmiştir. 1961 yılında müzenin inşaatına başlanmış; bir taraftan da tarihi eserlerin toplanmasına da devam edilmiştir. 8.11.1967 tarihinde müdürlük haline getirilen Urfa Müzesi, 1969 yılında halkın ziyaretine açılmıştır.

2 Salon ve 1 depodan oluşan müze binası, yeterli gelmemiş ve 1988 yılında bugünkü modern bina inşa edilerek hizmete girmiştir. Modern binada, 3 arkeolojik, 1 etnografik eser teşhir salonu, çok amaçlı salon, kütüphane, idâri bölümler, depolar, laboratuvar ve fotoğrafhane yer almaktadır.

Müzenin bahçesinde açık teşhirde, kronolojik bir sıra içinde, mimari ve taş eserler ve mozaikler yer almaktadır.

Urfa Müzesinde toplam 78.000 adet eser mevcuttur.

Kaynak: A.Mısır. "Urfa Müzesi", *Türkiyemiz*, sayı 39, Şubat 1983, s. 5-12; aynı yazar. "Şanlıurfa Müzesi", *Her Yönüyle Şanlıurfa '97 İl Yıllığı*, Şanlıurfa, s. 119.

URFA TÜNELLERİ.

GAP'ın büyük kilit yapılarından biri olan Urfa Tünelleri, yaklaşık 358.000 hektar cazibeyle ve 118.000 hektar pom-pajla olmak üzere 476.000 hektar araziye sulayacaktır.

Tünel sistemi, herbiri 7.62 çapında ve 26.4 km. uzunluğunda 2 adet dairesel kesitli, beton kaplı tünelden oluşacaktır. Tünellerin toplam uzunluğu ulaşım ve bağlantı tünelleri dahil, 57.8 km. olacaktır.

Tüneller, Atatürk Barajı Gölü'nden saniyede 328 m³ suyun alınmasını sağlayacaktır. Urfa-Harran Ovası'nın sulama tünel çıkışından itibaren 4 km.'lik isale kanalından sonra yapılan Şanlıurfa Hidroelektrik Santralinde elektrik üretimi için kullanılacaktır. 50 MW gücündeki santral, tamamlandığında yılda 124 GWh elektrik üretecektir. Su, enerji

santralinden sonra ikiye ayrılacaktır. Şanlıurfa ana kanalı yaklaşık 50.000 hektarlık, Harran ana kanalı ise, 100.000 hektarlık araziye cazibeyle sulayacaktır. Bu iki kanalın sulayacağı arazi, tarihsel olarak "**Yukarı Mezopotamya**" olarak bilinen bölgenin en verimli kısmıdır.

Şanlıurfa tünelleri Atatürk Barajı'ndan sonra yurdumuzdaki en büyük yatırımdır.

Kaynak: Her Yönüyle Şanlıurfa '97 li Yılığ, Şanlıurfa, s. 202.

URFA YAĞI.

Şanlıurfa'da doğal şartlarda beslenen koyunların sütlerinden elde edilen sade Urfa yağı, Türkiye çapında bir şöhere sahiptir.

En güzel baklavalar ve diğer tatlıların, yemeklerin yapımı için bu yağlar tercih edilir. Nefis bir koku, rengi ve lezzeti vardır.

Bugün sade Urfa yağı, Ceylanpınar Tarım İşletmesinde modern şartlarda üretilmekte ve yurdun her tarafına talep halinde gönderilmektedir. Ayrıca özel teşebbüsün ürettikleri piyasalarda pazarlanmaktadır.

URFALI MATEOS.(?-1137).Ermeni başrahip, vakâyinâme yazarı.

Urfa'da doğmuş olup, doğum tarihi belli değildir. Bir manastırda başrahiplik yapmıştır. 952-1136 yılları arasında Anadolu'da ve Ortadoğu'da cereyan eden olayları yazdığı Ermenice bir eseri (vakâyinâme) vardır. Mateos, eserini 1113 yılında yazmaya başlamış ve 1136 yılında bitirmiştir. Muhtemelen bu tarihte veya bu tarihten biraz sonra ölmüş olmalıdır.

Öğrencisi sanılan Papaz Grigor, vakâyinâmeyi 1136-1162 yıllarına kadar devam ettirmiştir.

Mateos'un bu vakâyinâmesi, 1811 yılında kısmen Fransızcaya çevrilen ilk Ermeni kaynağıdır.

1850 yılında Edouard Dulaurier tarafından vakâyinâmenin bir kısmı, 1858 yılında ise yine aynı kişi tarafından tamamı, Papaz Grigor'un ekleriyle birlikte yayınlanmıştır.

Vakâyinâme, 1869'da Kudüs'te, 1898'de de Ermenistan'da Ermenice olarak yayınlanmıştır.

1962 yılında ise Hrant D. Andreasyan tarafından Türkçeye çevrilerek "**Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**" adıyla Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanmıştır. Adı geçen eserin 1987 yılında E.Dulaurier ve M.H. Yınanç tarafından notlarla tenkitli ikinci baskısı yayınlanmıştır.

Urfalı Mateos, eserini yazarken, ağızdan ağıza söylenen destanlardan ve kendisinden önce yaşamış tarihçilerden faydalanmış olup, onların isimlerini ve herhangi bir eser adı da vermemiştir.

Kaynak: O.Karabıyık. 1984. Türk-Ermeni Münasebetlerinin Dünü ve Bugünü, İstanbul, s. 17-21.

URSAVAŞ, Yüzbaşı Ali Saip. (1887-1939). Kurtuluş dönemi Jandarma Tabur Komutanı, Urfa milletvekili.

Ali Saip, 1887'de Revandiz'de doğmuştur. Çeşitli birliklerde görev yaptıktan sonra Kozan'dan Urfa'ya atandı ve 29 Aralık 1919'da Jandarma Tabur Komutanlığı görevini devraldı. Fransız işgâlinde dolayı, daha önceden kurulmuş olan Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin başkanlığına getirildi.

Yüzbaşı Ali Saip Bey, Urfa civarında daha etkili bir teşkilatlanmayı oluşturmuş ve milli ayaklanma hazırlıklarını başlatmıştır. Fransızların şüphelenmesinden dolayı, durumu kentten dışından idare etmek üzere, 15 Ocak 1920'de Sivek'e gitmiştir. Daha sonra Viranşehir'e ve oradan da Urfa'ya dönen Yüzbaşı Ali Saip, savaş sırasında da önemli faaliyetlerde bulunmuştur.

TBMM için yapılan seçimlerde en fazla oyu alarak Urfa Milletvekili seçilmiş ve savaştan sonra 27 Nisan 1920'de Urfa'dan ayrılmıştır.

1924 yılında yayınlanan "**Kilikya Faciaları ve Urfa'nın Kurtuluş Mücâdeleleri**" adlı savaş hatıralarını anlattığı kitabı bulunmaktadır.

Bir süre İstiklâl Mahkemesi Üyeliği de yapan Ali Saip Ursavaş, 1939 yılında ölünceye kadar, I., III., IV. ve V. dönem TBMM Urfa Milletvekilliği yapmıştır.

Bugün şehirde, Abide kavşağı ile Karaköprü yolu arasında solda "**Yüzbaşı Ali Saip Kışlası**" adında askeri bir kışla bulunmaktadır.

Kaynak: İ.Özçelik.1992. Millî Mücâdele'de Güney Cephesi, Urfa (30 Ekim 1918-11 Temmuz 1920), Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, s. 168, 170, 174, 182, 183, 260; M.Akalın.1992."Kurtuluş Savaşımızda Komutanlar", Şanlıurfa'nın Kurtuluşu 72. Yıl, 11 Nisan 1992, Şanlıurfa Belediyesi Yay. Şanlıurfa, s. 40, 41.

ÜZERLİK.

Nazarlık otuna verilen isimdir. İplere saplanıp duvarlara asıldığı gibi tohumları yakılarak, tütsü de yapılır.

VELİBEY HAMAMI. XVII. Yüzyıl Osmanlı eseri.

Dabakhane Mahallesi, Mithatpaşa Sokak'ta bulunur. Aynı mahalle sakinlerinden Mahmut oğlu Veli Bey, 1693 tarihli vakfiyesinde bu hamamı kendisinin yaptırdığını kaydederek mütevelliliğine de oğlu Malkoç Bey'i tayin etmiştir.

Giriş kapısı üzerindeki kitabe silik olduğundan ne zaman yapıldığı bilinmemektedir.

Kaynak: A.C.Kükçüoğlu.1993. *Şanlıurfa Su Mimarisi*, Ankara, s. 52, 53.

VEZİR HAMAMI. XVIII. Yüzyıl Osmanlı eseri.

Yusufpaşa Mahallesi, Sarayönü Semtindeki bu hamam 1703 tarihinde Urfa Mutasarrıfı Arapkirli Yusuf Paşa tarafından Yusufpaşa Camii'ne vakfiye olarak yaptırılmıştır.

Vezir Hamamı, dikdörtgen bir plana sahiptir. Doğu kısmında kadınlar, kuzey kısmında erkekler kapısı olmak üzere iki girişi vardır.

Kaynak: A.C.Kükçüoğlu.1993. *Şanlıurfa Su Mimarisi*, Ankara, s. 58.

VİLÂYET KONUKEVİ.

Şanlıurfa merkezinde, Vali Fuat Caddesi (Büyükyol-Yeniyol)'nin, Halil-ür Rahman Gölü'ne yakın kesiminde, Selahaddin Eyyubi Camii'nin karşısındadır. Küçük Hacı Mustafa Hacıkâmioloğlu Konağı olarak da bilinen bu konak, emekli valilerden Cemal Mirkelamoğlu'nun varisleri temsilen sağladığı maddi ve manevi destek sonucunda Şanlıurfa Valiliğince İl Özel İdâresi adına 1991 yılında satın alınarak restore edilmiştir.

Bu tarihi konak, XIX. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiştir. Haremlik ve selamlık olmak üzere iki bölümü vardır. Konakta inşaat malzemesi olarak ünlü Urfa taşı (Hevara) kullanılmıştır.

İki katlı olan konakta, develik, hizmetçi odaları, tuvalet, misafir odaları, havuzlu bir hayat, zerzenbe, tandırlık ve sarnıç gibi geleneksel Urfa evlerinde bulunan yapılar mevcuttur.

Kaynak: A.C.Kürkçüoğlu.1997. "Geleneksel Şanlıurfa Evleri", *Her Yönüyle Şanlıurfa '97 İl Yılığ*, Şanlıurfa, s. 87.

VİRANŞEHİR. Şanlıurfa'nın ilçesi.

Hurri-Mitanni, Hitit, Asur, Med-Pers, ve Keldâni hakimiyetlerini gören ilçe, M.Ö 331'de Makedonya imparatorluğuna, M.Ö 163'te de Roma idaresine girdi.

Bizans imparatorluğunun ilk dönemlerinde **Tella** (Tepe) olarak biliniyordu, sonra imparator Konstantin tarafından bazı şehirlerin adları değiştirildi. İlçeye de **Konstantia** veya **Konstantina** adı verildi. 640 yılında Şam ordusu tarafından fethedilmiş ve **Tell-Muzin** adını almıştır. Sonraki dönemlerde yine Araplar tarafından **Tell-Mavzen** ve **Tell-Mavzelath** isimlerinde kullanılmıştır.

660 yılında Emeviler, 750 de Hamdaniler ve Abbasiler arasında el değiştiren Viranşehir, Türkmenler tarafından son kez kurulmuş ve **Örenşehir** adını almıştır. Ancak 1258'de Hülagû ve 1400 yılında da Timur tarafından yağma ve büyük ölçüde tahrip edilerek viran bir hale getirilmiş ve bu haliyle Osmanlı dönemine ulaşmıştır.

1517 yılında Osmanlı topraklarına katılan şehir, 1792'den sonra Mardin'e, 1924 yılındada Urfa'ya bağlanarak ilçe haline getirilmiştir.

İl merkezine 90 km. uzaklıktadır. 2000 genel nüfus sayımına göre nüfusu 137.618'dir.

1 bucağı, 98 köyü, ve 204 mezrası vardır.

Kaynak: S.E.Güler.1997. "Şanlıurfa'nın İlçeleri", **Her Yönüyle Şanlıurfa '97 İl Yılığ**, Şanlıurfa, s. 41.

YAKUP KALFA TÛRBESİ.

XVII. Yüzyıl Kadiri şeylerinden biri olan Yakup Kalfa'nın doğum tarihi belli değildir. Halk arasındaki bir inanca göre, şair Nabi'nin şehididir ve İstanbul'a gitmesine sebep olmuştur.

Yakup Kalfa vefat ettiğinde, bugün kendi adıyla anılan Ayn Zeliha Gölü'nün batısında bulunan mahalledeki türbesine defnedilmiştir. Aynı mahallede Yakup Kalfa adını taşıyan bir ilköğretim okulu da mevcuttur.

Kaynak: M.Karakaş.1996. **Şanlıurfa Evliya ve Alimleri**, Şanlıurfa, s. 139.

YAMŞAK.

İpek ve floştan dokunan ipek baş örtüsü.

Şanlıurfa'da Culha tezgahlarında dokunan çeşitli renkleri olan yöresel bir dokuma ürünüdür.

YETKİN, Suud Kemal. (1903-1980). Sanat Tarihçisi, yazar, şair, felsefeci.

1903 yılında Urfa'da doğdu. Babası II.Meşrutiyet'ten sonra milletvekili olan Yazar Saffet Yetkin'dir.

İlk öğrenimini İstanbul Numune-i Tatbikat Mektebi'nde, orta öğrenimini Galatasaray Lisesi'nde yapmıştır.

Yazı hayatına **Suud Saffet** takma adıyla şiir yazarak başlamıştır (1921). Fransa'da Sorbonne Üniversitesi'nde Felsefe öğrenimi yapmış, Paris dönüşü Estetik, Felsefe, Resim ve İslâm Sanatları konularındaki yazılarının yanısıra deneme yazarlığı ile de tanınmıştır. İstanbul Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde Estetik ve Sanat Tarihi Doçenti olarak görev yapan Yetkin, 1939 yılında Milli Eğitim Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü'ne getirilmiştir.

1942 yılında Profesör olmuş ve 1942-50 yılları arasında Şanlıurfa Milletvekilliği yapmıştır.

Ankara Üniversitesi'nde İslâm Sanatları Kürsüsü'nü kuran (1950) Suud Kemal, aynı üniversitede 1959-63 yılları arasında Rektörlük görevinde de bulunmuştur. 1964 yılında Misafir Profesör olarak Amerika'ya davet edilen yazar, 1980 yılında vefat etmiştir. Mezarı İstanbul'dadır.

Yayınlanmış eserlerinden bazıları şunlardır: Şi'r-i Leyal (1923), Estetik (1931), Metafizik (1932), Filozofi ve Sanat (1935), Edebiyat Üzerine (1952), Edebiyatta Akımlar (1967), İslâm Ülkelerinde Sanat (1974), Estetik ve Ana Sorunlar (1979).

Kaynak: "Yetkin, Suud Kemal" maddesi, **Meydan Larousse Ansiklopedisi**, cilt 20, s. 349; "Yetkin, Suud Kemal" maddesi, **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, cilt 24.

YILDIZ MEYDANI.

Ulu Camii'nin doğusunda olup, tarihi Urfa evlerinin bulunduğu sokakların başındadır. Eski Paşa Hamamı (Yıldız Hamamı)'nın 1958 yılında imar faaliyetleri nedeniyle yıktırılmasından sonra açılan meydanın adıdır. Meydanın batı kesiminde Vakıflar Müdürlüğü, Şeyh Bekir Türbesi, Eyyubi Medresesi ve Firuz Bey Çeşmesi bulunur.

Meydan, ismini burada mevcut olan ve 1950'li yılların sonunda yol açılırken yıktırılan Yıldız Hamamı'ndan almıştır.

YOĞURT ÇİÇEĞİ.

Papatya bitkisine yerel ağızda verilen isim.

YOLUK, Kazancı Bedih. (1926-). Gazelhân.

1926 yılında Şanlıurfa'da doğdu. Asıl mesleği Kazancıdır. Halk arasında "**Kazancı Bedih**" olarak bilinir.

Son yılların en ünlü gazelhânlarından biridir. Müziği sevmesinde Necip Şihe, Nacar Celal adlı ustalar etkili olmuşlardır. Mahmut Güzelgöz'den de makamları öğrenmiştir. Belediye'den emeklidir.

Fuzûli, Kuddûsi, Nâbi ve Yaşar Nezihe gibi Divan şairlerimizin gazellerini kendine has bir tavırla okur. Gazellerin yanında şarkı, türkü ve hoyratları da seslendirmektedir. Bir güfteyi farklı makamlarda gazel olarak icra edebilme yeteneğine sahiptir. Ud, tanbur ve cümbüş çalmasını iyi derecede bilir.

Şanlıurfa'ya özgü gazel okuma geleneğinin son temsilcisidir.

Son yıllarda iki yasal kaseti ve CD'si piyasaya çıkmıştır.

Kaynak: A.Akbiyık [ve diğerleri].1999.Şanlıurfa Halk Müziği, Ankara, s. 611.

YUSUFU TUTAN KUŞU.

Gri-kahverengi, özel ötüşü ve ağır hareketleriyle tanınmış bir tür kumruya Şanlıurfa'da verilen isimdir. Bu kuşun nesli de kelaynaklar gibi tükenmek üzeredir.

Rivayete göre, Hz.Yusuf kardeşleri tarafından kuyuya atıldıktan sonra, bu kuş onun kurtarılması için "**Yusufu tutun**" şeklinde ötermiş. Kuş ismini o olaydan sonra almıştır; "**Yusu-bu tutan**" da denilir.

ZERZEMBE.

Geleneksel Şanlıurfa evlerinde kiler, zahire konulan oda. Zehredamı da denir.

ZILĞIT.

Düğün alaylarında ve diğer sevinçli anlarda kadınların ellerini ağızlarına götürüp çekmek suretiyle çıkardıkları ses.

Zılğıtla sevinç gösterisine zılğıt çalmak denir.

ŞURKAV YAYINLARI

- 1) *Hız İbrahim Konulu Yeni Besteler*, Sabri KÜRKÇÜOĞLU, 1992
- 2) *Urfa Mutasarrıfı Şehit Nusret Bey'in Nemrut Mustafa Paşa Divân-ı Harbindeki Savunması*, Müslüm AKALIN, 1992
- 3) *Hız İbrahim (A.S.)'ı Anma Şanlıurfa I. Kültür ve San'at Haftası Faaliyetleri*, Sabri KÜRKÇÜOĞLU, 1992
- 4) *Hız Eyüp Konulu Şiirler*. Sabri KÜRKÇÜOĞLU, 1992
- 5) *Şanlıurfa Folklorunun Kaynak Kişisi Tenekeci Mahmut Güzelgöz*, Abuzer AKBİYİK, 1992
- 6) *Takvimden Kopan Yaprak (Şiirler)*, Mahmut Ş. AKKAYA, 1993
- 7) *Şanlıurfa Camileri*, A.Cihat KÜRKÇÜOĞLU, 1993
- 8) *Şanlıurfa Sanayi Rehberi*, Abuzer AKBİYİK-Sabri KÜRKÇÜOĞLU, 1993
- 9) *Hız Eyyub Konulu Yeni Besteler*, Necmi KIRAN-Sabri KÜRKÇÜOĞLU, 1993
- 10) *Ali Rıza-Ahfada Yadiğar Urfa Mücadelesi*, Müslüm AKALIN, 1995
- 11) *Şanlıurfa'da Canlanan Tarih*, A.Cihat KÜRKÇÜOĞLU, 1995
- 12) *Bir Damla Söz (Şiirler)*. Şükrü ALĞIN, 1996
- 13) *Şanlıurfa Cülha Dokumacılığı*, Yrd.Doç.Dr.Feriha AKPINARLI, 1996
- 14) *Şanlıurfa Mezar Taşları*, Mahmut KARAKAŞ, 1996
- 15) *Urfa Şair Abdi*, Yrd.Doç.Dr.M.Emin ERTAN, 1997
- 16) *Urfa'nın Kurtuluşuyla İlgili Belgeler*, Müslüm AKALIN, 1997
- 17) *Urfa Tarihi (M.Ö.2000-M.S.1400)*, Hasan AÇANAL, 1997
- 18) *ŞURKAV 1990-1998*, Mehmet H. ÖCAL-Sabri KÜRKÇÜOĞLU, 1998
- 19) *Urfa Hakkında Salnâme (1927-Aslı ve Çev.)*, Kemal KAPAKLI, 1998
- 20) *Cumhuriyet Halk Fırkası Urfa Heyeti İdaresi Mukarrerat Defteri (Çevini)*, Müslüm AKALIN. 1999
- 21) *Hız İbrahim ve Nemrut (Piyes)*, Yrd.Doç.Dr.M.Emin ERTAN, 1999
- 22) *Urfa Bölgesinde Devlet Adamları ve Komutanlar (M.Ö.XIV.yüzyıl-M.S.1920)* Selâhaddin Eyyübi GULER, 1999
- 23) *Şanlıurfa'da Enbiya Kıssaları*, A.Selami YILDIZ, 2000
- 24) *Urfa Kurtuluş Mücadelesi Hatıratı*, Hasan AÇANAL, 2000
- 25) *Şanlıurfa Kültürü Sözlüğü*. Mehmet H.ÖCAL-Selâhaddin Eyyübi GÜLER-Remzi MIZRAK. 2001

ŞURKAV

ŞANLIURFA İLİ KÜLTÜR EĞİTİM SANAT VE ARAŞTIRMA VAKFI

25 Aralık 1990 tarihinde Şanlıurfa Valiliği öncülüğünde kurulan Vakıf; tarihi ve kültürel, turistik ve doğal varlıklarımız ile san'at eserlerimizi korumak ve yaşatmak; bu maksat doğrultusunda konferans, sempozyum, panel, kongre, seminer, sergi, anma günleri ve benzeri faaliyetler düzenlemek, iştirak etmek, maddi ve manevi katkılarda bulunmak; korumaya değer kültür ve tabiat ve san'at varlıklarını korumak ve tanıtımını sağlamak, bunun için gerekli restorasyon ve çevre düzenlemeleri yapmak, projeler hazırlamak; tarihi ve kültürel değerlerimizin tanıtılması için gerekli araştırma, derleme ve inceleme çalışmaları yapmak; bu alanda yapılan çalışmalarını desteklemek amaçlarını taşımaktadır.

ŞURKAV, Vakıflar Genel Müdürlüğüne 1997 yılında tesbit edilen en başarılı üç vakıftan biri olmuştur.

